

MAGYAR NAPLÓ

XXXI. ÉVFOLYAM 2019. JANUÁR

www.magynaplo.hu

„a befogadás ideális sebessége”

Interjú Nagy Koppány Zsolttal

Antall József
emlékezete

ORBÁN VIKTOR

„Adyra valló
metaforák”

KÖDÖBÖCZ GÁBOR

„az éghez
simuló
mélység”

MURÁNYI ZITA

Az Ady-
recepció újabb
fejezete

BORBÁS ANDREA

„esélyünk
sem volt
a harckocsikkal
szemben”

KÖTTER TAMÁS

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Ady Endre halotti maszkjára

Amikor Ady Endre 1919. január 27-én reggel a Liget Szanatóriumában, kéthetes kórházi szenvedés után nyolc óra tájban meghalt, már csaknem teljes pontossággal készen voltak azok a térképek, amelyek a történelmi Magyarországot az afrikai vagy a dél-amerikai törzsek földjeihez hasonlóan vagdosták darabokra, tekintet nélkül az ott élők nyelvi, kulturális határaitra, történelemalakító örökségére. Majd rövidesen a „csak az elnémított indián a jó indián” mondathoz hasonló jelszavak és elűzés-programok hálóiba vonták az elvakult érdekek szerint meghúzott határok mögött védtelenné vált magyarságot, új békétlenségek és harcok tűzfészkeket ültetve el itt és ott a lelkekben.

Mindezzel Adynak már csupán a halotti maszkja nézhetett szembe. Ahogyan a maradék ország belső válságainak és a rászakadó terrornak Trianont tetéző gyilkos – és öngyilkos – merényleteivel is. Ám a halotti maszk már a január 29-i, a Kerepesi úti temetőben történt – riadt és háborgó tömegeket odahívó – búcsúztatás után elsodródott a múzeumokba. A katasztrófákkal szemben az immár a testet elengedő póre költői örökség is hatalmas szembeszegülésnek bizonyult.

Szervátiusz Tibor ennek az erőnek és bűvöletének a tudatosítására ölelt magához kolozsvári házának kertjében – a szétvagdosott és másoknak juttatott földek e kicsiny darabkáján, a nemzeti történelem új válsághelyzetében – egy négymázsás, fekete andezit-szikladarabot, s kezdte kifaragni rajta – 1956 és '69 között – Ady Endre arcát. A történelmi haza egyik fókuszában felizzó, a legkeményebb vulkanikus kőből faragott, fekete bálvány: az Ady-fej mágikus ereje rövidesen a világ minden magyarul beszélő pontjáról magához húzta a tekintetet. Szervátiusz Adyban – szétvert és szétbitangolt nemzetének – az időt és a népet újra egyberántani képes szellemi centrumát alkotta meg. Ez a középpont nem is a Kárpát-medencében: magában az időben, a történelemben áll. S ellenszegül, biztat és kitart minden új kataklizma, sanda szándék, pofon, külső és belső szélhámosságok közepette.

Innen néz rá az Adyt időről időre rugdosókra is. Akik a mindenkori jelen kényelmes karosszékeiből emelnek körmöket, fogakat, ceruzákat – olykor séta- vagy nádpálcákat is – a háborgó tenger fölött álló, annak vad erőit térképező és elemző, s felismeréseit nemzetének kendőzetlenül odakiáltó ember ellen. A nemzetet – és a modern személyiséget – kivételesen felrázó önismeret ellen. Mindez nem Adyt sebzí, hanem a kisszerűség puccsait leplezi le. Azt a magatartást, aminek a felszín kell, a cirkusz, a vádbeszédek új és új parádéja: tegnap Krúdyval, Weöressel, Németh Lászlóval, ma Illyéssel, Adyval, holnap, meglehet, Radnóti Miklóssal és József Attilával szemben.

„Örzök, vigyázatok a strázsán.”

Szervátiusz Tibor vulkanikus portréjából ugyanaz a vallomás néz, mint amit Nagy László Adyról írott kulcsmondata megfogalmaz: „Nem lehet preparálni és kitömní a fekete királlyast. Nem lehet porban vonszolni az isten repülőjét.”

Jánosi Zoltán

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kó Pál, Salamon Konrád,
Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
E-mail: magyaraplokb@gmail.com

Berta-Havasaljai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasaljaim@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-5784

Bolla Eszter (szerkesztő,

Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)
E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Kondor Péter (szerkesztő)

E-mail: kondorpeterjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3417

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)

E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3192

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János

(ügyvezető)
E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Mátyás László**

*

A címlapon: **Nagy Koppány Zsolt**
(Fotó: Szöllösi Mátyás)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.

Jánosi Zoltán: *Ady Endre halotti maszkjára* 1

SZEMHATÁR

Ady Endre: <i>Hazavágyás Napfény-országból;</i> <i>Babits Mihály könyve; Lelkek a pályván</i>	3
Nagy László: <i>A föltámadás szomorúsága</i>	4
Ködöböcz Gábor: „Az Égből dühödt angyal dobolt / <i>Riadót a szomorú Földre</i> ”	5
Murányi Zita: <i>nyolcadik; mélység; nem telik...</i>	8
Halmágyi Miklós: <i>Háborgás és lecsendesedés</i>	9
Bakó Endre: <i>Ady Endre fiktív alakja a szépirodalomban. I. rész</i>	15
Borbás Andrea: „[...] amit írok, magam olvasom...”	19
Orbán Viktor: <i>Emlékbeszéd Antall József miniszterelnök</i> <i>halálának 25. évfordulóján</i>	23
Gróh Gáspár: <i>Álom, 1978. január</i>	25
Bak Rita, Oláh Mátyás László: <i>Meg kell találni magadban az istenit</i> <i>Beszélgetés Halassy Csilla szobrászművésszel</i>	26
Kötter Tamás: <i>Hosszú az út hazáig</i>	29
Villányi László: <i>Deret harangoznak; Milyen ajtót</i>	34
Reisinger Attila: <i>A legfényesebb csillag</i>	35
Fecske Csaba: <i>Sötétben; Kilátszik belőlem</i>	37
Balázs K. Attila: <i>Csapda</i>	38
Kürti László: <i>levél</i>	41
Gömöri György: <i>Ne keresd a magyart...</i>	42
Jenei Gyula: <i>Tavaszbza, őszbe...</i>	46
Tüskés Gábor: <i>Aki felejt, önmagához lesz hűtlen</i>	47
Jánosi Zoltán: <i>Arckép – hegycsúcsok között</i>	50
Nagy Zoltán Mihály: <i>Egy jó toll jelenidőnkben</i>	53
Zsille Gábor: <i>Hiánypótlás</i>	53
Nagy Koppány Zsolt: <i>Színész nő a feleségem</i>	55

NYITOTT MŰHELY

Völgyi Tóth Zsuzsa: „Bőven elég, ha az olvasók elolvassák a művet,
és gyönyörködik az ő lelkök benne”
Interjú Nagy Koppány Zsolttal 57

KÖNYVSZEMLE

Oláh András: <i>Kérdések mögött</i> <i>Gálfalvi György: Beszélgéseink</i> – <i>Emlékirat interjúkban elbeszélve</i>	65
Árkossy István: <i>Aki saját vonásait szellemarcokban kereste</i> <i>Banner Zoltán: Bardócz Lajos</i>	67
Varga Viktor: <i>Kiszolgáltatottságból katedrális</i> <i>Kontra Ferenc: Az álom hídjá</i>	69

Szerzőink 70

Lapszámunkat Halassy Csilla szobrászművész munkáinak reprodukcióival illusztráltuk.

A Prima Primissima-díjat idén **Görgey Gábor** író, költő kapta, Prima-díjban pedig **Bertók László** költő, író és **Vári Attila** író, költő részesült. A díjak átadására a Művészetek Palotájában megrendezett gálaesten került sor 2018. december 7-én. Gratulálunk a szerzőknek!

ADY ENDRE

Hazavágyás Narfény-országból

Akkor én majd nem erre járok,
Nem Narfény-országban rogyok össze.
Magyar árok lesz az az árok.

Hajh, Erdélyország határszéle,
Hajh, régi, híres, bús Magyarország,
Jól hal meg ott a lantos-féle.

Volt, amíg élt, országút vadja,
De ha az erő elfut inából,
Hazafias árok fogadja.

Álomlátó szeme meredten
Bámul a nagy, szürke magyar égre.
Már nem könnyes s nem félve rebben.

Otthon süti végre magyar nap,
Otthon álmodik Narfény-országról
S kik rácsapnak: hazai varjak.

Nizza, 1906

Babits Mihály könyve

Kritika helyett vers

Öntött szavak, kik egyre olvadóbbak,
Barátom és én lelkem szavai,
Be jó lenni és rejtve lenni jónak
S nem gyilkos ágyút hizlaló vad ércnek,
De a sümpölygő aljak fölött: bércnek.

Ily bércnek lenni: ez a szent magyarság,
Táplálkozott a tájak mindivel
S ha persze sokszor rátamad a balság
S ha letről bárkik rá rút fertőt kennek:
Megmarad fölső, magyar szerelemnek.

Ez a kis fajta, még nem biztos lélek:
Ez a magyar, azért oly bizonyos,
Hogy van joga élni, forni és élhet:
Mert ércek s bércék iszapja fölötté
Ércek és bércék állnak odakötte.

Szép könyv, talán ha csak a keveseknek
Tetszenél ma: dicsőséged s bajod,
De sorsot ennél mégse hiszek szebbet:
Öntött szavak, kik egyre olvadóbbak,
Szálljatok szét jóságokként a jóknak.

1916

Lelkek a pányván

Kipányvázták a lelkemet,
Mert ficánkolt csikói tűzben,
Mert hiába korbácsoltam,
Hiába űztem, hiába űztem.

Ha láttok a magyar Mezőn
Véres, tajtékos, pányvás ménet:
Vágjátok el a kötelét,
Mert lélek az, bús, magyar lélek.

1905

NAGY LÁSZLÓ

A föltámadás szomorúsága

Akik Ady Endrét az öröklétben sértegetik, a tórdobálónak ne legyen irgalom. Nem fönséges, nem szent merénylők, csak a tűrhetetlen nagyság ellen fenekedők. Labancnak is rosszak. Nem kapván mesteri áldást beállnak a gyötretőkhöz. Iskolás mérlegeken hogyan is lehetne lemérni a nagy cethalat, akitől megöszült a tenger.

Mondják, ez alig művészet, inkább téboly, parázna nyihogás, vörös hahota. Akiknek ország nem fáj, azoknak: póz-magyarság, akiknek semmi se fáj, azoknak póz-emberség. Póz-e, ha embert is magához mérhető kíván? Különben beköltöznének hajába a férgek, petéznének isten-üstökébe. Mondják, ez a kín a lueszé. És odanézzetek: sebeit viseli mandzsettagombnak! És persze, garázda mutattványos. Ők: esztétikus szemfényvesztők, csak nyuszifarkot varázsolnak a hölgyek lázverte szelencéjébe – púder-pamacsnak. Kérlekalássan, ez a poéta, ez egy hamisítatlan vidékfi. Igen, a rezzőnyárfát nem téveszti össze a diófával. Ez a cigány Ady Endre cifrálnak! Uraim, Godolphin Arabian sallangosan is a telivér mének királya. Pedig vonszolt vala vizes-lajtot, és vala szomorú próbamén, ami jelenti, hogy csupán a csiklandozásra jogosult. Ám az ő lelke ezt nem tűrheté, pördítvén lovászokat félre, a kiváltságos ellenfelet megtépázva, vérben és tajtékbán felküzdé magát fekete koronának a Szerelemben. És akkor megadaték neki a legfőbb rang, viselhette a legékesebb szerszámokat. Kár, hogy a művészetben a silányságot szaporítják, uraim.

Mondják, a Léda párizsi kalapja árnyékot vetett agyára, úgy utazott példakért a Romlás Virágaihoz. Mondják, utazott megkésve, mert a Baudelaire-versnek, mint az ökörvérszínű mellénynek, divatja múlt. Si-

mítsa meg rángó szánkat a mosoly. Uraim, a benső tartást lemásolni máig sem lehet. A költői vakmerőségnek nincs köze máig sem a divathoz. De bizonyos, hogy kiszemelik az ősök az utódokat. Rámutatott a gyémántos franciára a templomépítő Dante, rá az iszákos Edgar Poe is. Lát Ady Endre kéklángú ujjakat feléje nyúlni a hazai sötétből, idegen éjből. Láthat X. Y. Z. is, de utód nem lesz belőlük, mert hamis a káprázatuk: így épülnek templomok almáspitéből. Mondják, villogtatva a magukét. Kérdik, mért nem hág egy fokkal magasabbra, a csillag-bánatú Apollinaire-höz. Tudjuk, ez a meglőtt szürrealista fej nemcsak a sebészi pólyától magasodik, akár egy havas. A Magas-Tátrában tébolyog Ady Endre régen, vele a Föltámadás szomorúsága. Nézi szöghelyes tenyerét, belenéz a Csorba-tóba, mint később a csorba tükörbe, görbe tükrökbe, és nem ismer magára: Föltámadtam, jaj, föltámadtam!

A virágdobálókat szeressük-e? Hullt a virág, szakad a virág azóta is. Dobálják barbárok, igazi szeretők, sznobok. Lehajol néha a költő, megtisztel egy-két szálát, feltűzi lidérces kalapjába. Aki annyira kívánta a hódolatot, bolyongó szelleme csömört kap inkább. Lelkebe néz, mint hajdan a Csorba-tóba, és nem ismer magára: Föltámadtam, jaj, föltámadtam!

A darabolókat, a koncolókat megvessük-e? Ezek a belsőséget marcangolók, idő múltával mindig mások, megjelennek szólván: Nekem az epéje a kedves, nekem a csiger-imádó gyomra, nekem istenes lelke, nekem az istentelen, nekem a fekete ménsége: mímelem, nekem vérszínű orátorsága: fölveszem. Költők, esztéták s egyebek, én a szentséges testet megtartom töretlenül.

Szóljon a végszó a kufárlelkeknek, az adóvevőknek. Már émelyítően becukrozva a nép, és alulról fölfelé is csúsznak a romlasztó csókok. Látok én csillagra akasztva egy elárvelt ostort. Nekem Ady Endre ostora *tetszik*.
(1969-1973)

KÖDÖBÖCZ GÁBOR
**„Az Égből dühödt angyal dobolt /
 Riadót a szomoru Földre”**

Az első világháború reflexiója
 Ady Endre lírájában

Ady Endre *Kocsi-út az éjszakában* című, 1909-ben született kultikus művének prófétikus látomását – „Minden Egész eltörött” – szinte azonnal vizsgálta a történelem. Öt évvel a vers keletkezése után, az első világháború kitörésekor ugyanis – Mekis D. János szavai szerint – „a modernségben széttervező metafizikai rend dilemmái semmivé foszlottak”¹ S hogy ez mit jelent a költői világerzékelés szintjén, arra megint csak Ady adja meg a választ: „Iszonyú dolgok mostan történülnek, / Népek népekkel egymás ellen gyűlnek, / Bűnösök és jók egyként keserülnek / S ember hitei kivált meggyöngülnek. // [...] Lámpás, szép fejek után megszédülnek, / Emberségesek igen megrémülnek, / Ifjak kik voltak, hoppa megvénülnek / S a Föld lakói dög-halmokba dülnek” (*Krónikás ének 1918-ból*).

Bíró Zoltán írja *Ady Endre sorsköltészete* című könyvében: „Ady eleve tragikus hangoltságú sorsérzékelése egyre tragikusabbá válik majd a világháború idején, és nemcsak általában, a világháborús élmények és látomások következtében, hanem elsősorban a magyarság jövőjét illetően.”² Az abszurd helyzet egyik legszebb költői reflexiója a világlátás riadalmától motivált Csinszka-versben olvasható: „Világok pusztulásán / Ősi vad, kit rettenet / Űz, érkeztem meg hozzád / S várok riadtan veled” (*Őrizem a szemed*).

Nagy élménysűrűségű pályája során Adynak kétségkívül a háború jelentette a legsúlyosabb kihívást. A létrontás és világlátás rettenetében úgy kellett helytállnia emberként és magyarként, hogy mindközben költőként is hű maradjon önmagához. Az egyébként mértékadó európai szellemeknek (íróknak,

költőknek, filozófusoknak) is túl nagy próbatételt jelentő háborús hisztéria közepette – ritkaság ez mind a mai napig! – nemcsak költői identitását, hanem legtagabb értelemben vett művészi, emberi integritását is meg tudta őrizni. Megrendítő szépségű és egy évszázad elteltével még fájdalmasabb akusztikával szóló ikonikus költeménye, az *Intés az Őrzőkhöz* ezért lehet az emberség és magyarság fokmérője, illetve a hűség és helytállás etalonja. „Őrzők, vigyázzatok a strázsán, / Az Élet él és élni akar, / Nem azért adott annyi szépet, / Hogy átvádoljanak most rajta / Véres s ostoba feneségek. / Oly szomorú embernek lenni / S szörnyűek az állat-hős igék / S a csillag-szóró éjszakák / Ma sem engedik feledtetni / Az ember Szépbeszótt hitét / S akik még vagytok, őrzön, árván, / Őrzők: vigyázzatok a strázsán”.

A háború költői reflexiója, Ady prófécijája kapcsán különösen fontos, hogy leggyakrabban hirdetett ígéje az életigenlés: „Isten az élet igazsága / Parancsa ez: mindenki éljen, / Parancsa ez: mindenki örüljön, / Parancsa ez: örömgyilkos féljen, / Parancsa ez: mindenki éljen” (*Az Isten harsonája*). Egész művészi, emberi hitvallása ebből fakad: gyűlöl mindent, ami az élet valódi megélését akadályozza vagy lehetetlenné teszi: az elnyomást, a szegénységet, a maradiságot, a háborút.

Ebben a kontextusban szemlélve a költő és gondolkodó Ady esetében az álomlátó realista és lényeglátó realista jól megfér egymással. Ráadásul a szorongató körülmények hatalmával (súlyosbodó betegség, egzisztenciális nehézségek, publikációs problémák, a sorozások rémképei) dacolva. Ahogy egyik levelében írja: „egy szörnyű világválságon kívül el kellett jönnie az én nagy emberi válságomnak is [...] akkor, mikor a mindenki ügye és a magamé vetélkedve fenyegetnek egy nagy katasztrófával”.³ A kritikus helyzetben a legfőbb vigaszt és fogódzót a Csinszka-szerelem jelentette számára. „Gondoltam: drága, kicsi társam, / Próbáljunk mégis megmaradni / Ebben a gyilkos, vad dulásban. // Mikor mindenek vesznek, tűnnek, / Tarts meg tegnapnak, tanuságnak, / Tarts meg csodának avagy bűnnek. // Mikor mindenek futnak, hullnak, / Gondoltam: drága, kicsi társam, / Tarts meg engem ígérő Multnak” (*De ha mégis?*).

A Tokaji Íródtáborban, *Az első világháború a magyar irodalomban és művészetekben* címmel megrendezett tanácskozáson, 2018. augusztus 17-én elhangzott előadás írott változata.

1 MEKIS D. János: *Modern apokalipszis (Ady Endre és Gyóni Géza háborús költészete)* = M. D. J.: *Vers és kontextus. A modern magyar líra mint irodalomtörténeti probléma*, Pro Pannonia, Pécs, 2014, 108.

2 BÍRÓ Zoltán: *Ady Endre sorsköltészete*, Püski Kiadó, Budapest, 1998, 149.

3 ADY Endre levele *Tisza Istvánnak* (Budapest, 1915. január 26.) = A. E. *Levelei III, 1914–1918*, szerk. BELIA György, Szépirodalmi, Budapest, 1983, 122.

Adynak a háborúhoz való viszonyulását, az eszterlen vérontásra adott válaszát kivételes írástudói felelősséget tükröző, transzparens módon kifejező verscímei is jelzik. Az alább felsorolt művek *A halottak élén* (1918), illetve *Az utolsó hajók* (1923) című köteteknek jellegadó darabjai: *Emlékezés egy nyár-éjszakára*; *Ember az embertelenségben*; *Véresre zúzott homlokkal*; *A rémnek hangja*; *Tegnapi tegnap siratása*; *E nagy tivornyán*; *Mai próféta átka*; *Esaiás könyvének margójára*; *Kicsoda büntet bennünket?*; *Egy háborús virágének*; *A megcsúfolt ember*; *Szent Liber atyám*; *Beszélgetés a szívemmel*; *Követelő írás sorunkért*; *Üdvözet a győzőnek*. A valósággal nagy feületen érintkező, szuggesztív felidéző és megjelenítő erővel rendelkező versekben sajátosan Adyra valló metaforák fejezik ki a háború világát: „elszabadult pokol”; „véres s ostoba feneségek”; „véres, szörnyű lakodalom”; „gyilkos, vad dúlás”. Mindezzel a költő értéktudatát tükröző és a háborús tébolyt tagadó nagybetűs értékjelképek állnak szemben: a Tegnapi, a Gondolat és az Ember. Ady nem egyszerűen csak szembehelyezkedett a háború borzalmával, de a fölfordult világban is meg tudott maradni embernek. „Egy világot elsüllyesztő / Rettenetes éjszaka” évadján, amikor „Az iszonyúság a lelkekre / Kaján örömmel ráhajolt”, és amikor „Véres, szörnyű lakodalomba / Részegen indult a Gondolat”, az adott körülmények között „Ékes magyarnak soha szebbet / Száz menny és pokol sem adhatott: / Ember az embertelenségben, / Magyar az űzött magyarságban, / Újból-élő és makacs halott”.

A kiküzdött bátorság és remény igéi ezek – a legnagyobb bátorság a remény! –, és ezen a ponton jó okkal gondolhatunk *Az írástudók árulása* című, 1928-as Babits-esszé zárására: „Még ha semmi reményünk sem volna, s joggal veszítenéd el minden hitedet a Morál és Igazság erejében: bizonyos akkor is inkább illik az Írástudóhoz a Világítótorony heroizmusa, mely mozdulatlan áll, és híven mutatja az irányt [...]”⁴

Ady háborúra reflektáló legfontosabb verseivel (*Az eltévedt lovas*, 1914; *Ember az embertelenségben*, 1916; *Krónikás ének 1918-ból*, 1918) feltétlenül az irányt mutató írástudók, a szellem jelzőfényei között foglal helyet.

Az eltévedt lovas – mint sokak által referencia-versnek és abszolút viszonyítási pontnak tartott remeklás – az „én”-hez kapcsolt korábbi relációk (élet, halál, szerelem, Isten, magyarság) nyomán egy újabb és minden egyes viszonylatot átható vonatkozást tár: a háborút. *A halottak élén* 125 verset magába foglaló kötetkompozícióján belül a magyarságciklus című darabjaként szereplő mű – három hónappal az első világháború kitörése után – „a magyarság sorsának ítéletes, tragikus látomása”. Görömbei András a költeményről szóló elemzésében főként a magyarság eltévelyedését hangsúlyozza, ugyanakkor az „eltévedt lovas” szimbolikáját tágabb relációban is kibonthatónak tartja: „a vers érvénye persze egyetemes is: az utat tévesztett ember drámájának egyetemes érvényű kifejezése is”.⁵

A régi keletű esztétikai tapasztalat – amely szerint a vers erőter, ezen keresztül a költő energiát közvetít a befogadó felé – ebben a kompozícióban még a költészet iránt kevésbé fogékony olvasók számára is evidenciaként jelenhet meg. „Vak ügését hallani / Eltévedt, hajdani lovasnak, / Volt erdők és ó-nádasok / Láncolt lelkei riadoznak. // [...] / Kísértetes nálunk az Ősz / S fogyatkozott számú az ember: / S a dombkerítéses síkon / Köd-gubában jár a November. // [...] / Hajdani, eltévedt utas / Vág neki új hináru útnak, / De nincsen fény, nincs lámpa-láng / És hírük sincsen a faluknak. // Alusznak némán a faluk, / Multat álmodván dideregve / S a köd-bozótból kirohan / Ordas, bölény s nagymérgű medve.”

Az életművön belül akár címerversnek is tekinthető alkotás újfent azt példázza, hogy a világmindenségnek mondott nagy egészét senki sem látja a maga komplexitásában és teljességében úgy együtt, mint a költő. Ez nyilván a költői optika élességét és a kozmikus pillantás képességét jelenti. És a dolog természetéből adódóan azt a fajta őstudást és alapmotíváltságot is, amiről igen gyakran megfeledekezünk: „az egésznek része csak az lehet, ki szíve részévé tette az egészt”.⁶

Versben tiltakozni a háború ellen annyi, mint nyelvi erővel szegülni szembe a halálos veszedelemmel. Mindez a korabeli magyar közegben, ahol a háborúellenesség a tevőleges hazafiatlansággal, de legalábbis a haza iránti elkötelezettség hiányával volt azonos, hatalmas erkölcsi bátorságra vall.

4 BABITS Mihály: *Az írástudók árulása* = B. M.: *Esszék, tanulmányok II*, szerk. BELIA György, Szépirodalmi, Budapest, 1978, 234.

5 GÖRÖMBEI András: *Hat Ady-versről – röviden* = G. A.: *Létértelmé- zések*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1999, 52.

6 EÖTVÖS József: *Vallomások és gondolatok*, összegyűjtötte, szerkesztette: BÉNYEI Miklós, Magyar Helikon, 1977, Budapest, 67.

Az utóbb antológiadarabbá vált *Ember az ember-telenségben* megírása a román csapatok erdélyi betörésével esett egybe. A magyarok kétségbeesett menekülését a csucsai kastélyból érzékelő Ady kozmikus személyes metaforikával ad hangot végtelen fájdalomnak és megrendülésének. A szülőföld és a magyarság végveszélybe kerülése az önerősítő-önfelnevelő magabátorítás és az univerzális lírai részvétellel érintkező jövőféltés szokatlanul erős gesztusait hívja elő a költőből. „Szívemet a puskatus zúzta, / Szememet ezer rémség nyúzta, / Néma dzsin ült büszke torkomon, / S agyamat a Téboly ütötte. // És most mégis, indulj föl, erőm, / Indulj föl megintlen a Földről! / Hajnal van-e, vagy pokol éjfé! / Mindegy, indulj csak vakmerőn, / Mert régen-régen cselekedted. // [...] / Óh, minden gyászok, be értelek, / Óh, minden Jövő, be féltetek, / (Bár föltámadt holthoz nem illik) / S hogy szánom menekülő fajtám.”

Nem kétséges, hogy mindig lelki, erkölcsi, szellemi okok állnak a háttérben mindannak, ami az emberrel a világban történik. Nem volt ez másként az első világháború esetében sem. A téma adta keretek között most csak utalok Julien Benda *Az írástudók árulása* (1927) című, nagyhatású könyvére. Erre a műre reflektál Babits Mihály fentebb már idézett esszéje, amelynek alábbi sorai szinte a reveláció erejével hatnak: „Nem a régi magyar írástudókra gondolkok, akik megmondták az igazat nemzetünk szemébe oly korokban, mikor még Igazság és Emberség becsületben és fényben ragyogtak. Hanem gondolok a világháború korának magyar költőire, akik, legalább az igazán érdemesek egytől egyig, bármennyire szerették is hazájukat, tudtak hívei maradni a Békének és az emberi közösségnek azokban az esztendőkből, mikor Európa legnagyobb szellemei kevés kivétellel versenyt hangoztatták a »Gyűlölet igéit«, nyíltan megtagadva az emberi egységet és igazságot, s az írástudók árulása aratott, és tort ült. Ha van nemzet Európában, melynek legjava írástudói nem követték el ezt az árulást: a magyar az. Pacifisták voltunk, és ma – hadd legyünk csak nacionalisták! Magam is az vagyok. De ennek a nacionalizmusnak ugyanaz a lényege, ami a pacifizmusunké volt: az erőszak elvének tagadása.”⁷

Ady historizáló, archaizáló, formautánzó verse, a *Krónikás ének 1918-ból* kíméletlenül pontos lírai dokumentum a csapásoktól és kollektív amnéziától sújtott, jelenlét- és emlékezetvesztésben szenvedő emberiségről. A háború mindent tönkretevő, lealjasító hatása a történelmi realitások leltárszerű gazdagságával, részletező epikai bemutatásával kap hangot. Az ótestamentumi prófétáktól, a magyar irodalmi régiségtől, s kiváltképpen a XVI. századi kálvinista költészettől motivált versbeszéd fontosabb üzeneteiben mintha a kései Vörösmarty antropológiai vízióival mutatna rokonságot. *Az emberek* című vers illúziótlanul kegyetlen s végletesen pesszimista soraiban „sárkányfogvetemény”-ként megjelenő emberfaj Ady versében a tökéletesen értelmetlen háborús áldozathozatalra kárhoztatott embermilliókkal mutat megfelelést. Az univerzális távlatú „vanitatum vanitas” gondolata és a háború bestialitása a krónikás ének műfaját nagy leleménnyel újratemtő, különleges nyelvkezeléssel szólal meg; a vers erkölcsi, eszmei mélyrétege félelmes monotóniát sugárzó formarendben ölt testet: „Szegény emberek ölnek és csak ölnek / S láz-álmaikban boldogan békülnek. / S reggelre kelvén megint megdühülnek, / Kárhoznak, hálnak, vadakká törpülnek. // Halál-mezőkön bitófák épülnek, / Nagy tetejükre kövér varjak ülnek / Unják a hullát, el- s visszaröpülnek, / De az emberek meg nem csömörülnek.”

„Mindig van elég fény ahhoz, hogy lásson, aki akar, és mindig van elég homály ahhoz, hogy ne lásson, aki nem akar” – mondja Blaise Pascal. E szentenciát továbbgondolva megállapíthatjuk, hogy Ady Endre költészete a legsötétebb és legabszurdabb helyzetben is a valóságérzék és tisztánlátás fontosságára, ezáltal pedig az emberi felelősségre és méltóságra figyelmeztet bennünket. Ahogyan az adys tónusok és képzetek imaginációjában fogant Farkas Árpád-vers (*Ostorzúgásban ének*) üzeni: „Lerágva csontig álmai, / hajában szitok s pör sziszeg, / midőn messiás-síron / nyekergetik víg lantjaik / a fénylő képű igricek. // Nem kell már lant, se cimbalom, / tornázó vágyaknak tora, / csak Ady Endre ostora, / csak Ady Endre ostora!”

7 BABITS Mihály: *Az írástudók árulása*, i. m., 222.

MURÁNYI ZITA

nyolcadik

*jött és sorban elnevezte a fákat a sebhelyes törzsűt
megváltásnak és azt amelyikbe villám csapott
nem nem mondta hogy a lángoló csipkebokor
a füvet a lombok eksztázisának nevezte
amikor leereszkedett az este a fekete fű
az éggel lett rokon mint egy idegen bolygón itt is
idegen léptekeket hallott vagy isteni atomok
mozdultak meg a legmélyebb csendet keresztelte
a szférák zenéjének majd egy madár torkából
sírt fel a szentlélek a fű zöld fényben
pompázott ismét ez a nyolcadik nap reggele volt
a megváltás törzse fölött még lobogott a hold
bár fölülről egy vékony karót lehetett látni és
ahogy nincsen ágain feloldódnak a teremtés határai.*

mélység

*mintha a magasság szelektől hízó felhőkösarát
vonszólnák porladó házaik az éti csigák
megroppannak az erdőben a fák
mint mélybarna csigolyák
a föld sötét mozdíthatatlan gránit
zöld lombokból faragja ki kupoláit
két levél erezete színén-visszáján
cipeli a lét dualizmusát szürke bogár száll
vagy a hold ezüstje szítál
az éghez simuló mélység verdesni kezd
mint madarakon a szárny.*

nem telik...

*nem telik el úgy az éjszaka
ne öltözne ezüstbe a hold szarva
most nő vagy épp apad növeszt teli hasat
vagy félig telt arcát mosdatja csillagpatak
míg föl nem ragyog antagonizmusa a nap
nem telik el úgy az éjszaka
hogy ezüstös fénymagja
az álmok fölé tetőt ne ácsolna
és a fény születésekor hasad meg a
keletkezés legelső cserépdarabja.*

HALMÁGYI MIKLÓS

Háborgás és lecsendesedés

Bibliai és magyar őstörténeti motívumok összefüggései Ady Endre költészetében

Pál apostol szavai szerint: „amikor gyöngé vagyok, akkor vagyok erős” (2Kor 12,10). Ady költészete kétségkívül nagyerejűnek nevezhető, ám a szerző nem mindig vállalta fel alázattal a saját gyengeségét. Fájdalmát helyenként fölényes pózzal palástolta – legyen szó akár a szerelmi lírájáról, akár vallási témájú vagy a magyarságról szóló verseiről. Efféle „fájdalomtünetként” értékelhető a bibliai lázadókval közösségvállalása és a kereszténység előtti, pogány hitvilág iránti nosztalgiája is. Dolgozatomban arra keresek választ, hogy a Szentírásra visszavezethető fordulatokat miként dolgozza fel Ady azokban a műveiben, amelyekben a magyarság gyökereiről és saját felvállalt eredetéről tesz tanúságot. Miként tűnnek fel e versek motívumai a Bibliában, milyen formában vannak jelen az ókori és középkori hagyományban, és miként értelmezi tovább Ady az öröklött motívumokat? Az eredethagyomány fürkészése után érdemes röviden felidézni Ady jövőbe tekintő, eszkatologikus témájú verssorait is: ezekben is jelen vannak a bibliai motívumok, ezekben is van erő, de másképpen.

A Góg és Magóg-motívum a kultúrtörténetben

Az *Új versek* című kötet nyitókölteménye a *Góg és Magóg fia vagyok én...* (1905). A címmel megegyező, patetikus, ugyanakkor némiképp fenyegető hangvételű kezdősor az egyes szám első személyű névmásban csúcsosodik ki: ÉN!¹ Fölmerül a kérdés: ki volt Góg és Magóg, akiktől a vers beszélője magát származtatja? A mű így folytatódik: „Hiába döngetek kaput, falat.” Itt újabb kérdést tehetünk fel: mi köze volt Gógnak és Magógnak a kapuhoz és a falhoz? Hogy a kérdésre választ kapjunk, először a Bibliát kell fellapoznunk.

A Teremtés könyvében a vízözön leírása után olvashatunk a föld benépesítéséről és Noé leszármazottairól. Noé fia, Jáfet gyermekei között ott szerepel Gómer és Magóg. Góg neve tehát még nem tűnt fel,

helyette Gómerről olvasunk. Később, a próféták könyvei közt Ezekiel jóvendöléseiben az Úr így szól Ezekielhez: „fordulj Góg felé és Magóg földje felé, Ros, Mesek és Tubal fejedelmei felé és jóvendölj ellenük!” (Ez 38,2). Itt tehát már egymás mellett szerepel Góg és Magóg neve, bár az utóbbi nem – vagy nem feltétlenül – személynév. A Jelenések könyvében (20,7–10) ismét párba állítva bukkannak fel, itt már bizonyosan személyekként. A Jelenések versei szerint a végső időkben a Sátán felláztatja Gógot és Magógot, akik körülveszik a szeretett várost, de Isten elpusztítja őket. Góg és Magóg tehát az istenellenes hatalmakat jelképezik.

Különböző korszakokban különböző népeket – jellemzően azokat, amelyek a „civilizált” világot fenyegették – szokás volt Góggal és Magóggal azonosítani. Josephus Flavius a szkítákkal azonosította Magóg népet. Szent Ambrus a gótokat eredeztette Gógtól. Szent Ágoston Góg népet a gétákkal, Magógét a massagétákkal azonosította. A X. században pedig a magyarokat azonosították Góg és Magóg népével.²

A Bibliában jelen van Góg és Magóg, falakról és kapukról azonban ott még nem esik szó. Ennek a mondanak a korai nyomát Josephus Flavius *A zsidó háború* című könyvében találjuk meg. A könyv a zsidóknak a római megszállók elleni felkeléséről szól, ám a szerző megemlékezik benne egy steppei nép, az alánok hadjárataról is. Josephus elbeszélése szerint „az alán nép a Tanais folyó és a Maiótis-tó közt lakó skytha törzs”. Hadjáratra készültek Médiába. A hyrniai király megengedte nekik az átvonulást azon a szoroson, „melyen Nagy Sándor vaskaput csináltatott”. Az alánok eljutottak egészen Arméniáig. Az izgalmas elbeszélés szerint az egyik alán harcos hurkot vetett az örmény király, Tiridates nyakába. Majdnem foglyul ejtette, de a királynak végül sikerült elvágnia a kötelet. A szöveg alapján az említett vaskapu a Kaukázus vidékére helyezhető.³

Későbbi szerzők műveiben újra és újra felbukkan a népeket elzáró kapuk motívuma. A IV. század végén alkotó Szent Jeromos szövegében hunok törnek át Sándor akadályán. A VI. századi Kaiszareiai Prokopiosz perzsa háborúról írt könyvében szól a kapuról, amellyel Sándor elzárta a hunokat. A VII. századi

1 NÉMETH László: *Magam helyett I*, szerk. NÉMETH Ágnes, Püski, Budapest, 2002, 71.

2 NÉMETH András: *A Dado verduni püspökhöz írt levél = Források a korai magyar történelem ismeretéhez*, szerk. RÓNA-TAS ANDRÁS, Balassi, Budapest, 2001, 113–161. Vonatkozó rész: 147.

3 Josephus FLAVIUS: *A zsidó háború*, Talentum, [Budapest], 1999, ford. RÉVAY József, VII. 7. fejezet, 4., 517–518.

Fredegar a frankok történetét írta meg, de krónikájában szól Hérakleiosz bizánci császárról is. Hérakleiosz átereszt egy népet azon az ércskapun, amelyet egy évezreddel korábban Nagy Sándor makedón uralkodó készíttetett (azzal a céllal, hogy „kirekessze” a Kaukázuson túl lakókat). Hérakleiosz azért ereszti át őket, hogy szaracén ellenségeivel szemben harcoljanak. Az elzárt nép szabadjára eresztése azonban bűnös cselekedet. A császárt utol is éri a büntetés: se-regére csapást mér az Úr, a szaracénok pedig pusztítva nyomulnak előre. A történet végén a császár lázas betegségben hal meg. A mondaszerű elbeszélésnek valós háttere van: Hérakleiosz (610–641) bizánci császár valóban háborúzott a perzsa Saszanida Birodalommal, és steppei néppel keresett velük szemben szövetséget.

A fenti történetek, jóllehet kapuval elzárt népekről szólnak, de Góg és Magóg népét eddig még nem említették. Ők is feltűnnek azonban a Nagy Sándorról szóló meseszerű elbeszélésekben. Ilyen a Szír Keresztény Legenda: e szerint Sándor elzárta Góg és Magóg népét. Hasonlóképpen szól az úgynevezett Pszeudo-Kalliszthenész műve Nagy Sándorról. Pszeudo-Methodiosz művében is hasonló elbeszélést találunk az elzárt népekről.

Eddig olyan műveket tekintettünk át, amelyek általában steppei népeket hoztak összefüggésbe Góggal, Magóggal és Nagy Sándor kapuival. Vajon léteznek-e olyan munkák is, amelyek magyaroknak tekintik Gógot és Magógot, és a magyarok elzártágáról szólnak?

A X. századból rá tudunk mutatni egy forrásra, amely a magyarok kapcsán foglalkozik Góggal és Magóggal. Ez a szöveg az úgynevezett Dado-levél. 2001-ben Németh András adta ki egy újonnan előkerült kézirat hasonmás kiadásával, magyar fordítással és tartalmas kísérő tanulmánnyal együtt.⁴

Nem tudjuk pontosan, ki a szerzője ennek a levélnek. Németh András szerint egy St-Germanus közösséghez tartozó szerzetes írhatta. A levél címzettjének kilétére is csak következtetni lehet. A címzett egy bizonyos D, Verdun püspöke. Nagy valószínűséggel Dado püspökkel azonosítható, aki feltehetően 923-ban halt meg. A levél a püspök levelére adott választ tartalmazza. A püspök levele nem maradt ránk, de a válaszból kikövetkeztethető a kérdés. A püspök bizonyára azt kérdezhetette, vajon a Hungri nép – tehát a magyarok – azonosak-e Góg és Magóg népével.

A szerzetes válasza nemleges. „Gógot és Magógot tehát nem népként valahogyan testi mivoltukban kell fel-fogni, hanem ezek a nevek az eretnekektől elszenvedett igen hatalmas üldözéseket jelölik...”⁵ Más helyen azonban így szól: „Térjünk rá a mi időnk Gógjára és Magógjára, tudniillik a *hungrokra*...”⁶ A Hungri népről a szerző szerint eddig azért nem lehetett hallani, mert megváltozott a nevük. Itt elmond egy történetet, amelyet az öregektől hallott. Eszerint éhínség sújtotta Pannóniát, Isztriát és Illíriát. A lakosság egy részét ezért a népek fejedelmei elűzték arról a vidékről. A száműzöttek vándorlásuk során Maeotis mocsarához kerültek. Egy részük éhen halt, más részük vadak húsával táplálkozott, és jártasságra tett szert a nyíl használatában. Az „éhség alapján, amit elviseltek, *hungri*nak nevezték el őket.”⁷ Ezután megtámadták a szomszédos népeket, és – mint a levél írója magát kifejezi: „Most Isten jogos ítélete miatt a mi nyakunkon erőszakoskodnak...”⁸ A *Hunger* szó németül jelent éhséget. A szerző bizonyára francia nyelvű volt, de tudhatott németül, vagy olyan mondából merített, amelyet németül tudók alkottak. Ugyan cáfolja, hogy a magyarság a végső idők istenellenes népével volna azonos, cáfolatából mégis úgy tűnik, hogy a X. században volt olyan nézet, amely a magyarokat azonosította Góg és Magóg népével.⁹

A X. század második felének szerzői közül Cremona püspöke, Liudprand, valamint a szász Widukind szerint a magyarok akadályokon jutottak át, pontosabban: akadályon engedte át őket valaki. Liudprand nagy műve, az *Antapodosis – Visszafizetés* – szerint a magyarok akadályokkal (*chusa*) elzártan éltek. Arról nem szól, hogy ki zárta el őket, arról azonban igen, hogy Arnulf, keleti frank uralkodó „rászabadította” a magyarokat Európára, hogy megnyerje őket szövetségesül Szvatoplukkal, a morva fejedelemmel szemben. Liudprand elbeszélése szerint ezért a vétkéért szörnyű halállal lakolt a frank uralkodó.

Corvey-i Widukind X. századi szász történetíró munkájában is hasonló elbeszéléssel találkozunk. A corvey-i szerzetes szerint Nagy Károly legyőzte a magyarokat, a Duna mögé űzte, és hatalmas fallal vette körül őket. Widukindnál is Arnulf az, aki kien-

5 *Uo.*, 132.

6 *Uo.*, 133.

7 *Uo.*, 135.

8 *Uo.*, 135.

9 *Uo.*, 138–140.; 147.

4 NÉMETH András: *i. m.*, 113–161.

gedte elzártágából a veszélyes népet. Liudprand és Widukind írásaiban tehát Nagy Sándor neve nem szerepel mint népet elzáró személy, és vaskaput sem említene, írnak azonban olyan akadályról, amely a félelmetesnek ábrázolt lovasnépet távol tartja. A mondaszerű képek mögött történelmi valóság rejlik, hiszen Nagy Károly valóban legyőzte a kései avarokat, akik utóbb részt vehettek a magyarság néppé válásának folyamatában. A pogányokkal szövetséget kötő uralkodót – ez esetben Arnulfot – úgy jellemzik, mint aki kiereszti az akadállyal elzárt népeket. Hasonló fordulatot találunk itt is, mint a VII. századi Fredegarnál. Az elzártág és az onnan való „kieresztés” fordulata tehát régi hagyományra tekint vissza.

Térjünk most vissza Góg és Magóg elzártágára! A középkor későbbi szakaszában is élt a Gógról és Magógról való hagyomány. Viterbói Gottfried (1125 körül – 1192 körül) a *Pantheon* című művében hozza őket szóba, amikor a végső időkről ír. Eszerint az Antikrisztus fellépése után Góg és Magóg, a legkevésbé civilizált népek kelnek majd fel északról, akiket Sándor király elzárt.

Góg és Magóg népét térképeken is ábrázolták a középkorban. Érdemes szemügyre vennünk a XIII. századból való, úgynevezett Ebstorfi világtérképet, amely kör alakban ábrázolja a világot. A tetejére nem az északi oldalt helyezték, ahogyan ez a mai térképeknél szokás, hanem a keletet. Ezen a keleti oldalon látható Krisztus feje, alul a lába, az északi és déli oldalakon pedig a keze. A térkép közepén helyezkedik el Jeruzsálem. Góg és Magóg népe az északi oldalon kapott helyet. Láthatjuk, hogy éppen az emberevés rituáléját gyakorolják. A felirat szerint Nagy Sándor elzártá őket, a végső időkből pedig az Antikrisztus kísérői lesznek majd.

A Góg és Magóg-hagyomány a magyar történeti irodalomba is utat talált. Béla király jegyzője, Anonymus, amikor bemutatja Szkítiát, annak szomszédságába helyezi Góg és Magóg népét. Hozzáteszi, hogy Nagy Sándor elzártá őket a világtól. A névtelen szerző Szkítiából származtatja a magyarságot, Gógot és Magógot azonban nem Szkítiába helyezi, hanem a szomszédos területekre. Mintha finoman el akarna határolódnival ettől a baljóslatú néptől.¹⁰ Anonymus a magyar uralkodócsaládot Jáfet fiától, Magógtól eredezteti; a magyar népvét is Magóg nevéből vezeti le,

Góg és Magóg népét azonban – úgy tűnik – nem azonosítja sem a szkítákkal, sem a magyarokkal.

Fordítsunk figyelmet a muzulmán kultúrkörre is! A Korán „Két Szarvú” megnevezéssel jelöli Nagy Sándort. Az elbeszélés szerint az uralkodót utazásai során egy nép küldöttei arra kéri, hogy készítsen akadályt köztük és Góg és Magóg között, akik országukat pusztítják. Sándor ugyan megépítteti a védősáncot, de azt is elmondja: tisztában van vele, hogy Isten majd el fogja pusztítani az akadályt.

Megemlítendő Ibn Hordābeh munkája, amely *Az utak és országok könyve* címet viseli. Ibn Hordābeh leírja egy Sallām nevű tolmács úti beszámolóját. Az elbeszélés szerint a tolmács személyesen ott járt annál a kapunál, amellyel Nagy Sándor elzártá Gógot és Magógot. Híradása szerint a kapuőr naponta háromszor egy kalapáccsal megdöngeti a kapu zárját, hogy hallják az odaát lévők, és hogy az utóbbiak is tudják: van őrség a kapu előtt.

Josephus Flavius Nagy Sándor kapuját a Kaukázus vidékére helyezi. A Góg és Magóg-hagyomány tekintélyes kutatója, Anderson szerint a földrajzi ismeretek bővülésével Nagy Sándor fala az emberek képzeletében Európa északabbi részére, az Urál vidékére, valamint Ázsia keleti, északkeleti részére toldott.¹¹

A Góg és Magóg-motívum Adynál

A fenti áttekintésből láthatjuk, hogy a lovas népeket gyakran hozták összefüggésbe Góggal, Magóggal és Nagy Sándor kapuival. Ady nagyerejű újítása abban áll, hogy nem egy népet, nem általában a magyarságot, hanem saját magát tekinti Góg és Magóg fiának. Mintha a „magyar sorsot” akarná saját személyébe sűríteni; egy sorba állítja magát Góggal, Magóggal, majd a vers további részében a Vereckénél bejövő honfoglalókkal és Vazullal. Nem egoizmus ez. Igazán nagy költők rendelkeznek azzal a képességgel, hogy amikor önmagukról vallanak, sok más ember érzését is kifejezik. Ha a saját fájdalommal küszködő ember találkozik gondolatainak találó megfogalmazásával, azt érezheti: „nem vagyok egyedül”.

Emlékezzünk rá: Góg és Magóg az istenellenes hatalmakat jelképezték a Bibliában. Ebből kiindulva és a költő vallásfelekezetét ismerve, az idézett versből

10 Vö. IPOLYI Arnold: *Magyar Mythologia*, Heckenast, Pest, 1854, 351.

11 A téma szélesebb kontextusára vonatkozóan lásd még: HALMÁGYI Miklós: *Középkori eredetmondák. Gondolatok magunkról és másokról*, Belvedere Meridionale, Szeged, 2014, 9–28.

kiérezhetjük a kálvini kettős predestináció tanát, amely szerint vannak olyanok, akiket Isten eredendően az üdvözülésre rendel, de olyanok is, akiket eleve a kárhozatra szán. A saját elkárkozásában való „hit” mély reményvesztettsége egyértelműen jelen van Adynak *Az Isten balján* (1907) című versében: „Az Isten van valamiként: / Minden Gondolatnak alján. / Mindig neki harangozunk / S óh, jaj, én ott ülök a balján.” A Góg és Magóg-versben azonban nem esik szó a kárhozatról, illetve az elkárzásról. A kaput ostromló népek hiábavaló küzdelme egyszerűen azt is sugallhatja, hogy aki magyarnak született, annak eleve kevesebb az esélye az érvényesülésre, mint más népek gyermekeinek. A meglévő helyzetet erőszakkal is változtatni akarással – a kapun való dörömböléssel – szemben áll egy szelidebb magatartásforma: a sírás, pontosabban annak is csak a kérdésben megfogalmazott szándéka: „Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?” A Bibliában a sírás motívuma a kárhozottak és a boldogok jellemzőjeként egyaránt feltűnik. Krisztus a pokolról mondja a következőket: „Ott sírás és fogcsikorgatás lesz” (Mt 24,51; 25,30). Ez a túlvilági szenvedésre utal, amin már nem lehet változtatni; ami tehát végleges. A boldogságmondások egyike azonban a következőképpen szól: „Boldogok, akik szomorúak, mert majd megvigasztalják őket” (Máté, 5: 4). Valamint: „Boldogok vagytok, hogy most sírtok, mert sírástok nevetésre fordul” (Lk 5,21). Itt az evilági szenvedés vállalásában rejlő érdemszerző lehetőségre figyelhetünk föl. A középkorban a könnyek adományát a szentség jeleként tartották számon. Ady versében a sírás utáni vágy szemben áll az erőszakkal, és így az élet irányába mutat.

A vers fatalista és némiképpen pesszimista szemléletet tükröző kezdősoraival ellentétben állnak az optimizmust közvetítő zárósorok: „mégiscsak száll új szárnyakon a dal, [...] mégis új és magyar.” A dalnok Vazulként jelenik meg, akinek a krónika szerint forró ólmot öntöttek a fülébe, és megvakították. A kép azért iszonytató erejű, mert olyan dalnok áll előttünk, aki megcsönkített volna miatt csak korlátozott mértékben szerezhethet ismereteket a külvilágról, ő azonban képes szólni a körülötte lévőkhöz. Amiről vallani tud, az leginkább a saját szenvedése. A vers végén kilátásba helyezett győzelem a dal győzelme. Arról nincs szó, hogy a dalnok személyes helyzete is jobbra fordulna ez által.

Részleges ellentmondásnak tekinthető, hogy a magát az ősmagyarakkal azonosító dalnok Pusztaszerrel

helyezi szembe magát, noha Szernél éppen Árpád fejedelem tartott tanácsot honfoglaló vezéreivel. A versben a régi forrásokra visszavezethető motívumok azonban más helyeken is eltérnek attól, ahogyan e forrásszövegekben eredetileg szerepeltek. Vazul esetében is azt láthattuk, hogy a vers „új Vazulja” énekes, noha a krónikák Vazulja nem volt az. A költemény tehát olyan módon használ fel régi motívumokat, hogy bizonyos jellegzetes tulajdonságukat kiemeli és érvényben hagyja, máskülönben pedig az eredetitől eltérő szereppel ruházza fel őket. Így a vers Pusztaszere sem azonos teljes mértékben Anonymus Szerével.¹² Hasonló értelmezés lehet érvényes Gógra és Magógra is.

Gógról és Magógról a Bibliában is olvashatott Ady. Honnan szerezhethet azonban tudomást elzártságuk motívumáról és arról az elméletéről, amely szerint e két mitológiai alak összefüggésbe hozható a magyarsággal? Nyilván többféle forrás is szóba jöhet. Ferenczy Gyula – Ady tanára a debreceni Jogakadémián – székfoglaló előadásában ismertette a Góg és Magóg-hagyományt és az elzártság motívumát. Ady akár tanárától is hallhatott erről a témáról.¹³ Megemlíthetjük a lehetséges források között Ipolyi Arnold *Magyar Mythologia* című nagy munkáját. Ipolyi ír az elzártságban élő Gógról, Magógról és a róluk szóló hagyomány magyar kapcsolódási pontjairól is.¹⁴ A fentiekén túl érdemes megemlítenünk Krausz Sámuel *Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai* című tanulmányát, amely 1898-ban jelent meg az Ethnographia folyóiratban. Egyik fejezete Góg és Magóg-hagyományról szól; a fenti kultúrtörténeti áttekintés során jelentős részben tőle merítettem.¹⁵ Igaz, a Dado-levellet nem említi, sőt: Widukind és Liudprand magyar vonatkozásairól sem szól; különböző

12 ADY Endre *összes versei II*, szerk. Koczka Sándor, Akadémiai, Budapest, 1988, 624–625. – Mint ismeretes, Pusztaszere a nemesi kiváltságörzés, a régi rendhez való ragaszkodás, illetve az elmaradottság szimbóluma Ady számára.

13 *Uo.*, 621–622.

14 IPOLYI Arnold: *Magyar Mythologia*, i. m., 350–353.

15 KRAUSZ Sámuel: *Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai*, Ethnographia, 1898, 9–27.; 109–118.; 197–203.; 293–305.; 348–354. (Vonatkozó rész: 348–354.) – Sinor jól összefoglalta a Góg és Magóg-témát Andrew Runni Anderson könyve alapján: SINOR Dénes: *Góg és Magóg fia*, Irodalomtörténet, 1957/1., 78–79. Lásd még: SCHEIBER Sándor: *Góg és Magóg fia*, Irodalomtörténet, 1957/3., 372. – Krausz dolgozatát nem említették meg, bár a tanulmány Ady Góg és Magóg témájú írása előtt jelent meg. Heller Bernát Krausz cikkét is ismeri; lásd: HELLER Bernát: *Góg és Magóg*, Ethnographia, 1935, 23–28.

steppei népek elzártágáról azonban innen is értesülhet az olvasó.

A Gangesz és Evilat földje

A *Góg és Magóg...*-hoz hasonlóan *A Tisza-parton* című költemény (1905) beszélője is egyes szám első személyben szól saját elindulásáról, eredetéről: „Jöttem a Gangesz partjairól...” Felvetődik a kérdés: mit keres egy magyar költő (pontosabban: egy magyar nyelvű versbeszélő) a Gangesz partján? Mit kezdhetünk az Indiából való eredeztetéssel? Talán nem lódul túl messzire az elemző képzelete, ha a magyar krónikáshagyományt és a Bibliát is segítségül hívja a költemény értelmezéséhez. A összekötő kapocs pedig az Evilat földjéről szóló hagyomány.

A régi magyar krónikaszerkesztmény alapján tudjuk azt, hogy Hunor és Magor apja Evilat földjére költözött. Egyes szövegváltozatok – például a Budai Krónika – szerint a két testvér apja Nimród volt, aki a nyelvzavar tornyának sikertelen építése után költözött Evilat földjére. Más változat – például a Képes Krónika – szerint Jáfet fia, Magor/Magóg volt Hunor és Magor apja, aki Evilat földjére költözött. Evilat földje tehát egyfajta magyar őshazaként értelmezhető. A források egy része Perzsiával azonosítja ezt a térséget.

Evilat földjéről a Bibliában is olvashatunk. A Teremtés könyve szerint az Éden kertjét öntöző folyó négy ágra szakadt, ezek: a Tigris, az Eufrátesz, a Gichon és a Pison. A Pison öntözi Havilla – a Vulgatában Evilat – földjét. A Kr. u. IV. században élt Epiphanius szerint a Pison folyót az indiaiak és etiópok Gangesznek nevezik, és ez a folyó körülveszi Evilatot. Adva van tehát Evilat földje, amelyet a magyar krónikáshagyomány egyfajta magyar őshazaként tart számon, egy IV. századi szerző pedig ezt a földet a Gangesz folyó mellé helyezi. Kérdés, Ady tudomást szerzett-e minderről. Elvileg igen, hiszen „Euilat” földjéről Krausz Sámuel is írt fentebb már idézett tanulmányában.¹⁶ Megvan tehát a lehetősége annak, hogy Ady közvetlenül vagy közvetítő útján megismerte a tanulmányt, és az megindította költői képzeletét. Nyilván más megoldás is elképzelhető. A Gangesz partjával olyan őshazát talált, amely az ismert, sokat emlegetett szkítiai „őshazánál” még régibb, még egzotikusabb.

¹⁶ KRAUSZ: *i. m.*, 293–305.

A fenti kultúrtörténeti áttekintés hozzájárulhat *A Tisza-parton* újraértelmezéséhez is. A Gangesz partja, ahol álmodozni lehet, jelképezheti a múltat, pontosabban a dicső, bár álombéli múltat. Ezzel szemben a Tisza partja a sivár jelen, az ébredés, a kijózanodás szimbóluma.

Tegyük hozzá: a Gangesz folyó Ady más műveiben is helyet kapott. 1902-ben látott először nyomdafestéket a *Lótusz* című vers. A *Lótuszban* is ott a Gangesz, olyan szövegösszefüggésben, amely arra enged következtetni, hogy az őshazáról van itt szó. „Siratom a Gangesz partját, / Honnan romlásra elkerültünk.” Ezt figyelembe véve felvethetjük, hogy *A Tisza-parton* című versben is az őshazát jelképezheti a Gangesz vidéke.

A Tisza-parton beszélője egyes szám első személyben szól, míg a *Lótusz* költője többes szám első személyben fejezi ki a fájdalmát. A *Lótuszban* határozottabban kifejezésre jut az őshaza és az ősi vallás utáni vágy. *A Tisza-parton* hangja az egyes szám első személyből következően személyesebb, a Gangesz világának megrajzolásában pedig általánosabb, légiésebb. *A Tisza-parton* már nem közvetít pogány hangulatot: a vers beszélője letisztultabban fejezi ki magát; a szöveg több értelmezésre is lehetőséget ad.

Ady egyébként az utóbbi vers születése előtt két évvel említést tett a Gangesz partjáról egy kevésbé ismert publicisztikai írásában, a Kolozsvár „vidékiek” szellemiségét erőteljesen bíráló *A história városában* is. Csakhogy e szövegében kifejezetten negatív összefüggésben, az elmaradottság jelképeként szerepeltette a motívumot.¹⁷

Kaján és Káin

Bibliai figuraként is értelmezhető *Az ősz Kaján* (1907) címszereplője, akit a vers beszélője apjának nevez. A név hangzása alapján a testvérgyilkos Káinnal hozható összefüggésbe.¹⁸ Nem Ady volt az első, aki Káin nevét Kajánnak írja, és magyar nyelvi alapon

¹⁷ „Hát ez Kolozsvár!... Ott nem látnak, mert nem akarnak látni. Egy csöpp aggodás nélkül el lehetne, ha lehetne tolni a Gangesz partjára vagy a Fidzsi szigetekre az egész várost.” – ADY Endre: *A história városa = ADY Endre összes művei*, CD-ROM, Arcanum Adatbázis Kft., 1999, 1004. (Első megjelenés: Nagyvárad Napló, 1903. január 22.) – Lásd még: HALMÁGYI Miklós: *A Gangesz partjától Hunyadiak hollójáig. Petőfi, Arany és Ady történelmi témájú műveinek középkori forráskritikai hátteréhez*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2018/2., 193–204. (Vonatkozó részek: 193–198.)
¹⁸ ADY Endre *összes versei III.*, [az 1907-re vonatkozó anyagot] szerk. KISPÉTER András, Akadémiai, Budapest, 1995, 379.

értelmezi. Horvát István 1829-ben megjelent műve szerint¹⁹ a bibliai testvérgyilkos Káin neve eredeti változatában Kaján volt, nevének jelentése „irigy”, ahogyan a magyar kaján szó is régi szótárak szerint eredetileg irigyet jelentett. Ady versében ugyan semmi sem utal kifejezetten a bibliai Káinra, de a Közel-Kelet hangsúlyosan jelen van a versben: „Ó-Babilon ideje óta / az ős Kaján harcol velem.” Önmaga mezopotámiai eredzetét is kifejezésre juttatja: „Ott járhatott egy céda ősöm”. Komoróczy Géza tartalmas kultúrtörténeti áttekintésében rámutat arra, hogy Ady prózai írásaiban említi ugyan a magyarok esetleges „szumir” eredetét, de csak feltételes módon, ennek megfelelően: „aligha vette komolyan”.²⁰ Az „Ott járhatott egy céda ősöm” kijelentés azonban mégis arra utal, hogy a versben megszólaló saját származási helyének, őse földjének tekinti Ó-Babilont. Úgy tűnik, ugyanaz az ember költőként másképpen beszélt, mint publicistaként.

A végső dolgok és a Biblia

Fentebb az eredzetetéssel kapcsolatos versek bibliai motívumait vizsgáltuk. Láthattuk, hogy a lírai én olyan ősöket vállalt föl, akik lázadók voltak a Szentírás szerint. A múltba tekintő versek után a teljesség igénye nélkül idézzünk fel néhány jövőbe tekintő, végső dolgokkal kapcsolatos költeményt is Adytól, amelyek ugyancsak merítenek a Bibliából. A végső időkről szóló költészet azért is kapcsolódik a fenti gondolatmenethez, mert Góg és Magóg a végső időkben jönnek el az apokaliptikus hagyomány szerint.

Az Úr Illésként elviszi mind... kezdetű vers (1908) azt a bibliai történetet idézi fel, amely Illés próféta földi pályafutásának a végét írja le: az Úr tüzes szeké-

ren ragadta el a prófétát. Ady verse nem annyira a jövőbe mutat, inkább a költői létet jellemzi. Művében a szekér a költői tehetséget jelképezi. Ezek a szekerek nem a mennyországba visznek, hanem az ég és föld közötti állapotba, a Himalája jégbirodalmába. Ismét a hindusztáni szubkontinensen járunk tehát! Láthatjuk, hogy a bibliai motívum és a „mesés India” egyaránt részét képezik Ady költői világának. A jégvilágban rekedt költőket a föld kikacagja; a nap ugyan megvilágítja az útlejtet, de nem oldja föl a hidegséget.

A Biblia mondanivalójához már jóval közelebb áll a Krisztusra való várakozás megfogalmazása. Az Újszövetség több pontján olvashatunk Krisztus második eljövételéről, valamint az utolsó ítéletről (Mt 25,31–46; Mk 13,2–27; Jel 20,11–15). A *Hiszek hitetlenül Istenben* című vers (1910) vallomása – „Hiszek Krisztusban, Krisztust várok” – értelmezhető a második eljövételre való várakozásként, de a lelki béke óhajtasaként is. Szavaiban ott van a vágyakozás, de a béke megtapasztalása még várat magára.

Az Úr érkezése című költemény (1908) ugyancsak a végső időkkel foglalkozik. Krisztus második eljövételének hagyományos, fenséges, harsonaszóval kísért ábrázolásmódjával szemben a személyes megszólítottágot hangsúlyozza. A vers meghatározó eleme a gyengeség alázatos beismerése; a lírai én elhagyatottságában tapasztalja meg az Isten jelenlétét: „Mikor elhagytak, / Mikor a lelkem roskadozva vittem, / Csöndesen és váratlanul / Átölelt az Isten.” A versben megszólaló korábbi, hiú énjének elhagyásával jut el az Istennel való találkozás boldogságához: „És megvakultak / Hiú szemeim. Meghalt ifjúságom, / De őt, a fényest, nagyszerűt, / Mindörökre látom.”

Ady költészetének erejéhez szorosan hozzátartozik, hogy a költő ősrégi motívumokat használ, és ezeket személyes mondanivalóval teszi elevenné. Háborgó verseiben közösséget vállal a régi nagy lázadókkal; burkoltan vagy látványosan érzékelteti saját lelki küzdelmeit. Ám a harsány harcok után le tud csendesedni, képes átélni az Istennel való találkozás kegyelmét.

19 HORVÁT István: *A' kaján magyar szóról a Teremtés könyvéből*, Trattner és Károlyi, Pest, 1829. – Újabb szótárak is Káin nevéből vezetik le a kaján szót: *Etimológiai Szótár*, főszerk. ZÁICZ Gábor, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006, 365; *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára II*, főszerk. BENKŐ Loránd, Akadémiai, Budapest, 1970, 306–307.

20 KOMORÓCZY Géza: *Sumér és magyar?* Magvető, Budapest, 1976, 22–23.; 25.

BAKÓ ENDRE

Ady Endre fiktív alakja a szépirodalomban

I. rész

Ady a Holnap hőségének vizionálta magát (*Új vizeken járok*), de már életében kulcsregények modelljévé, szereplőjévé vált. Egy mezőtúri tanár, Boross István 1928-ban megpróbálta összegyűjteni a költő addigi szépirodalmi ábrázolásait.¹ Úgy találta, hogy Ady Endre fiktív képmása elsőnek Zsoldos László *Háromkirályok* című regényében tűnik fel, „melynek egyik epizód-alakjaként szerepel Ady, mégpedig mint a regénynek címet adó operett-librettistát mutatja be a szerző, élénken ellenszenves vonásokkal.”² Az 1912-ben írott lektűrből bennünket csupán annyi érdekel, hogy az Adyról mintázott, karikatúraszerű figura eredeti neve Apafi Márton, „ám, amióta megjelent az utolsó kötete, amely *Szittyá-Mákony* cím alatt készült bejárni a világot (s amelynek első verse, mellesleg szólóvást, úgy hangzott, hogy: »Szittyá vér, fene vér / Pestist büzlenek a sánta dögök, / Vagyok a Búsvad szittyá-kölyök, / és röhögök. / Mert van, aki Jön, / sőt jön, aki Van, / aki nem iromba ákom-bákom, / de izomcsenevítő (de muszkli- / ropogtató) buja kéjdenévér: / a szittyá Mákony«), azóta mindenki a kétségtelenül újszerűbb és jellegzetesebb 'Mákony' néven becézte a parlagi 'Márton' helyett.”³ Az író futólag eleveníti meg Apafi Mákony alakját, a személyes dimenzió megteremtésének szándéka nélkül. Apafi úgy kerül a gyorsan pergő történetbe, hogy összehozza a sors Ollár Mátyással, a Díva Színház másodhegedűsével, akinek – önrítelmzése szerint – akkor lehet érdemi esélye a társadalmi felemelkedésre, ha bemutatják *Háromkirályok* című operettjét. A műnek már van zenéje (és az tetszik is a színházdirektor asszonynak), de még nincs szövege. Végül Apafi Mákony vállalkozik a librettó megírására. „Hüh, az nagy ember, barátom, igen nagy ember! Úgy bámul rá a publikum, mint [borjú] az újkapura.”⁴ – nyugtatják Ollárt. „Mesés librettót írok magának. Tudja? Bögni fog tőle. [...] Örömeben fog bögni.”⁵ – ígéri a hányaveti

Apafi. Szavát beváltja, mert teheneket is szerepeltet a szövegében: „A világ nagy örömtéhen, / Vig fönsséggel fejem én; / Nevem azért fej-edelem, / Mert a tehenet fejdelem. / De mindig csak addig fejem, / Míg nyakamon van a fejem.”⁶ „De csupa szemenszedett hülyeség. Visszautasítottam.”⁷ – mondja csalódottan Ollár. (Később az „írói igazságszolgáltatás” sajátosan érvényesül a cselekményvezetésben: a partitúra ugyanis a lángok martalékává válik a Díva Színház tüzében.)

Boross nem találkozott Harsányi Kálmán *A kristálynézők*, továbbá Oláh Gábor *Szegény magyarok* című kulcsregényeivel (mindkettő 1914-ben jelent meg). Harsányi műve egyike az első magyar lélektani vagy esszéregényeknek, nehézkessége ellenére markáns alkotás; „a sokat változó utókor számára is izgalmas kísérlet” – hangsúlyozza Bodnár György a regény legújabb kiadásának utószavában.⁸ A tíz nap alatt játszódó regény a főhős, Balogh Fábán prizmáján át enged bepillantást az első világháború előtti Budapest kulturális, művészeti életébe. A főhős úgy látja: az értékes kezdeményezések, eredmények ellenére Pest világában a nemes hagyományörzés helyett az álkultúra, a kozmopolita cinizmus uralkodik. Kulcsregény lévén, az íróhoz közel álló kommentátorok tudni vélik, hogy Balogh Fábán a szerző saját (elképzelt) alakmása; Divéky Tamás ugyancsak ő, fiatalabb korában; Thoroczky Aladár Körösfői Kriesch Aladárral, Haller Ödön Lechner Ödönnel, Sibó Ferenc Sidló Ferencsel, Pásztor Aladár pedig Bartók Bélával azonosítható. „Ady alakja is átsuhan a színen egyszer. Mikor Balogh becseppen a kávéházi írók közé, éppen búcsúzik. Megvolt mappájában az arcképe. Sajnálta, hogy elment. Szerette volna halani az eleven szavát.”⁹ Divéky Tamás nagy erővel védelmezi korának művészi teljesítményeit. „Tucat-számra sorolta föl élő jeleseink nevét, és beszélt neki a nagy tüzü új lírikusról; a valóságos, igazi magyar parasztlélek őserővel teljes regényírójáról; a zseniális fiatal zeneszerzőről, aki egy lépéssel az európai zene-pápák előtt jár, s mégsem röstell, ködmönt öltve, csizmásan vármegyéket végig gyalogolni, hogy ősi magyar zeneformák után kutasson. [...] Kivételek, fiam, kivételek, amelyek csak még jobban kiélezik a sza-

1 BOROSS István: *Ady Endre alakja regényirodalmunkban és a köztudatban*, Török Könyvkiadó, Mezőtúr, 1928.

2 BOROSS István: *i. m.*, 15.

3 ZSOLDOS László: *Háromkirályok I*, Tolnai, Budapest, 1928, 69.

4 ZSOLDOS László: *Háromkirályok II*, Tolnai, Budapest, 1928, 187.

5 ZSOLDOS László: *Háromkirályok I*, *i. m.*, 70.

6 *Uo.*, 182.

7 ZSOLDOS László: *Háromkirályok II*, *i. m.*, 186.

8 BODNÁR György: *Utószó = HARSÁNYI Kálmán: A kristálynézők*, Pesti Szalon, Budapest, 1993, 454.

9 EMÖDY Zoltán: *Széljegyzetek A kristálynézőkhöz* [sic], Élet, 1931/12., 240–242.

bályt!”¹⁰ – hűti le Balogh Fábián Divéky lelkesedését. Hősünk végképp a hipnotikus álmélet, a kristálynézők látomásaiba merül.

Oláh Gábor pamflet-regényének egyik fő alakja Tóth András szobrász (Tóth Árpád édesapja) fiktív mása: Tar Lőrinc. Fiát, Tar Lászlót, a főhóst részben Tóth Árpádról, részben önmagáról mintázta. A cselekmény Debrecenben és Budapesten játszódik. Tar László pesti egyetemistaként kerül kapcsolatba a modern irodalom képviselőivel. „Az egész irodalmi forradalomnak Idakéry volt a vezére, ez a barnahajú, barna bőrű, rekedt szavú fiú, aki a mámor és az önbizalom táltosain rohant hadoszlopa előtt; félig gyermek volt, félig lángész, aki soha nem ismert magára. Ő volt a legszilajabb és legcsodálatosabb; aranyat és szemetet, sarat és gyöngyöket bizarr zürzavarban ontott és öntött nemzete fejére. Az ország fele átkozta, másik fele imádta. Egészen új csengésű nyelvet teremtett magának; négy sorából névtelenül rá lehetett ismerni. Élete szakadatlan hajrátempóban zuhogott; betegség és ambíció vérebei marták a sarkát, futnia kellett.”¹¹ Tar Lászlót egy bátor cikke után meghívják a Nyugat szerkesztőségébe. Ennek a látogatásnak Oláh Gábor eleven, de groteszkbe hajló leírását adja. Ady a zseni pózában titánkodik: „Míg én nem jöttem, még sírni sem tudott ez az Iránszagú pandúr-nemzet.”¹² – Majd: „Utánam ötven évig nem jön hozzám hasonló költő – dünyögte félhangon a fő lírikus. Bántotta, ha mást is dicsérnek a jelenlétében.”¹³ Később szerzői közlésként Idakéryt minden idők legdölyfösebb költőjének nevezi, aki féltékeny a Léda név miatt a fiatal Tar Lászlóra, emiatt párbaftaló vívó, ami kibéküléssel végződik.¹⁴ Ennek ellenére Tar László „Idakéryvel nem bírt megbarátkozni, gyűlölte, olthatatlan gyűlölettel, mert ártatlanul sértette vérig.”¹⁵ Ebben a lelkiállapotban látenszen tükröződnek Oláh Ady iránt táplált ambivalens érzelmei. Az olykori barátkozások ellenére (például párizsi találkozásuk 1908-ban) az Adynál konzervatívabb ízlésű Oláhból fel-feltörnek a magát vesztes pozícióba manőverező fél negatív emlékképei (szoros összefüggésben azzal, hogy Rákosi Jenő többek között őt akarta felhasználni arra, hogy Ady diadalmenetét megzavar-

ja). Erre a könyvre – amely egyfajta előképe Szabó Dezső *Az elsodort falujának* – maga Ady is reagált. „Én is benne vagyok (bizonyisten ez a legkisebb baj), te is benne vagy, mindnyájan benne vagyunk e titánkodó műben. Mi kiheverhetjük ezt a szerepeltetést valamennyien, de Oláh Gábor, akit szeretek és sajnállok, bajosan.”¹⁶

Kaffka Margit 1917-ben megjelent *Állomások* című regényében a költő regényesített mása a Kürthy Bálint nevet kapta. „Az *Állomások* korrajzát a nagy igény és a hatalmas arányok jellemzik. Egy modern nagyvárosnak – a századelő Budapestjének – teljes kulturális képét akarja adni, meg akarja mutatni a művészeti törekvések társadalmi környezetét, s igyekszik felvázolni azt a politikai harcot is, amely az első világháború előtti évtizedet kitöltötte”¹⁷ – írja Bodnár György. Nem lenne hiteles a korfestés, ha Ady Endre kulcsfigurája kimaradt volna belőle. De természetesen szerepel benne, s bár mindössze egyszer lép elő és szólal meg személyesen, szellemalakja jelen van a regény szereplőinek tudatában – mint nyugtalanító jelenség, kinek pozitív, kinek negatív értelemében. „...Kürthy Bálint verseiről kellett beszélni. Az ember végén is idejut, itt áll meg, ez a legtöbb!”¹⁸ Nem olvasói, rajongói támadtak: Kürthy Bálint „vátész”, „zseni”, „emberi csoda”,¹⁹ „az egyetlen! Utána pont jön és senki, semmi. Vagy ötszáz évig.”²⁰ [...] „Ez a száz esztendő elvégezte kötelességét.” Kürthy maga szokta ezt mondogatni.”²¹ Egyesek csodálják zsenijét, nyelvi, politikai merészségét, szenvedélyét, tragikus életérzését, kálvinista dacosságát, magyar keserűségét, mások viszont „idétlen vátésznek”²² tartják. Az egyik szereplő például így jellemzi: „Ez a lángelme józan állapotában egy gögös, korlátolt, kellemetlen úr, egy vidéki bagaria gavallér [...]; de amikor iszik (hála istennek sokszor teszi), akkor egy bájos ember, beszédes, rossznyelvű, kiveséz minden eleveneket és holtakat...”²³ Mindez Kaffka Margitnak alighanem személyes tapasztalata lehetett. Végül, az

10 HARSÁNYI Kálmán: *A kristálynézők*, i. m., 264.

11 OLÁH Gábor: *Szegény magyarok I*, Debrecen, 1914, 134.

12 *Uo.*, 296.

13 *Uo.*, 297.

14 OLÁH Gábor: *Szegény magyarok II*, Debrecen, 1914, 57–67.

15 *Uo.*, 76.

16 ADY Endre: *Szegény magyarok: Szegény Oláh Gábor = Ady Endre az irodalomról*, szerk. VARGA József, VEZÉR Erzsébet, Magvető, Budapest, 1961, 372.

17 BODNÁR György: *Kaffka Margit regényei* = KAFFKA Margit regényei, Szépirodalmi, Budapest, 1968, 21–22.

18 KAFFKA Margit: *Állomások* = K. F. regényei, i. m., 465.

19 *Uo.*, 468.

20 *Uo.*, 489.

21 *Uo.*, 545.

22 *Uo.*, 575.

23 *Uo.*, 535.

1912. május 23-án lezajlott úgynevezett „vérvörös csütörtök” estéjén, egy budai kiskocsmában Rosztoky Éva, a könyv főhőse is megismeri Kürthy, aki immár barátnőjének a szeretője. Az első benyomása nem kedvező róla: a „szociáldemokrata” költő kifejezetten durván beszél egy kocsisal. Aztán rögtön egy liter bort rendel, és valósággal ócsárolja a „nagy tüntetés” (azaz a „vérvörös csütörtök”) szervezőit: „Átkozott, csúf Nagyida volt itt minden...”²⁴ Amikor hazakíséri Rosztoky Évát, a következőket mondja a „vén Iszter”-ről: „Mindig is boldogtalan, apró, leigázott népek szabdalt földjei közt sillant a vén zsvány; nem lesz sose másképp.”²⁵

Szabó Dezsőt is kitaróan foglalkoztatta Ady tragikusán megélt, sorsszerű magyarsága, több esszé t szentelt neki, halála után könyvet is tervezett róla,²⁶ a kor szak egyik meghatározó szellemiségét látta benne, ahogyan nem sokkal később Szekfű Gyula is (az 1920-as *Három nemzedékben*). Úgy vélte: Ady „a legnagyobb és legmagyarabb költő, a legcsodálatosabb név, melyet az ezeréves európai magyar élet termelt, egész költészete egyetlen zokogó, könyörgő, átkozódó szerelem a magyar fajért.”²⁷ (Pedig emberileg nem kedvelték egymást; főleg Ady idegenkedett Szabó Dezsőtől.)

Szabó Dezső fő művében, *Az elsodort faluban* (1919) Adyról mintázta Farkas Miklós alakját. Szabó kettős fénytörésben látatja hősét: Farkas Miklós zseni (ezt ő maga is állandóan hangoztatja), jövőt látó ember, ugyanakkor a dekadencia szimbolikus alakja, aki az idegösszeroppanáshoz is közel kerül. „A nagy fekete szemekben s a szép, széles szájon az elítéltek tragikus mosolygása. De a kikészített vonások, az örökös pózba sajtó arc mögött egy megvert, sírni akaró, kétségbeesésig dédelgetésre váró gyermek.”²⁸ Olykor neuraszténiás „zivataros, omlós sírásban tör ki.”²⁹ Az irodalmi élettől megundorodott, beteg Miklós hazamegy a falujába abban a reményben, hogy a vidéki környezetben dolgozni tud. De végül ott sem a tenni akarás, hanem a halálvágy határozza meg önértelmezését: „Hagyj meghalni. Így legalább egy szimbólum leszek. Egy megölt ország, egy megrabolt

faj szimbóluma.³⁰ „Én nem vagyok egyéb, mint magára ismert tudata pusztuló fajomnak...”³¹ Amikor a román betörés miatt neki is menekülnie kell, a kétségbeesés helyzetben „A szekér tetején, katonás egyenesen állt Miklós, arcát borzasztó grimaszokra torzította [...] s ijesztő arcrángásokkal acsarkodta, mint egy nehéz fenyegetést: Magyar vagyok, magyar vagyok!”³² Majd, miután még egyszer elismételte ezt a mondatot, „leugrott a szekérről, nekiesett az egyik lónak, agyba-főbe verte, s közben az örültek átrontó kilátásával ordította: Magyar vagyok, magyar vagyok.”³³ Fülep Lajos, a könyv egyik első, mértékadó kritikusa ízzé-porrá zúzta a regény vélt értékeit. Ady szerepeltetéséről például így vélekedett: „Kétségbeesítő, mivé válik Szabó kezén Ady, írni se igen tudok róla rosszul nélkül.”³⁴ Nagy Péter is úgy látta, hogy a regényfigura nem tudott emberi alakká finomulni.³⁵ Szabó Dezső ugyanakkor tagadta, hogy hősének ihletője Ady lett volna. „Az elsodort faluban nyoma sincs Ady Endrének, és eszem ágában sem volt, hogy nyoma legyen... [...] Farkas Miklós külsejét egy emlékezetemben élő arcra mázoltam át. Ez az arc – cigányprímás volt Székelyudvarhelyen – véletlenül hasonlított Adyhoz. Így aztán végig élveztem azt a kolosszális humort, hogy éveken át vitatkoztak afelett, hogy milyen rosszul vagy milyen nagyszerűen rajzoltam Ady Endrét. Pedig Ady Endre alakja egyetlen egyszer sem merült fel a regény írása közben.”³⁶ Szabó Dezső 1927-ben színdarabot is tervezett Adyról, amit néhány újsághír is tanúsít.³⁷

Nem valószínű, hogy Móricz Zsigmondot Kaffka Margit vagy Szabó Dezső bátorította fel arra, hogy Báthory Gábor alakját a *Tündérkertben* (1922) Adyról

30 *Uo.*, 357.

31 *Uo.*, 484.

32 *Uo.*, 369.

33 *Uo.*

34 FÜLEP LAJOS: *Szabó Dezső regénye – Az elsodort falu* = F. L.: *A művészet forradalmától a nagy forradalomig II*, Magvető, Budapest, 1974, 193.

35 NAGY PÉTER: *i. m.*, 209.

36 *Ady-könyv: Dokumentumok az Ady-kérdéshez*, szerk. REITER LÁSZLÓ, Amicus, Budapest, 1924, 79. – Idézi HEGEDŰS NÁNDOR: *Ady Endre nagyváradi napjai*, Akadémiai, Budapest, 1957, 367.

37 Például: „A XX. század legérdekesebb magyar zsenijéről, Ady Endréről ír színdarabot Szabó Dezső. Egyelőre még bizonytalan, hol, melyik színházban fog színre kerülni az Ady Endréről szóló darab. Hír szerint azonban Szabó Dezső szándéka az, hogy a színházzal, amely majd darabját előadja, Törzs Jenőt fogja felkérni Ady Endre szerepének eljátszására.” Tolnai Világlapja, 1927. október 5., 52. – Bemutatóról azonban nincs hír; Szabó Dezső monográfusai (Nagy Péter, Gombos Gyula) sem tudnak róla.

24 *Uo.*, 578.

25 *Uo.*, 581.

26 NAGY PÉTER: *Szabó Dezső*, Akadémiai, Budapest, 1964, 406.

27 SZABÓ DEZSŐ: *Ady-kérdés? Válasz Herczeg Ferencnek hasonló című cikkére*, Világ, 1924, augusztus 5., 5. – Újraközölve: Sz. D.: *A magyar Káosz*, Szépirodalmi, Budapest, 1990, 119–125.

28 SZABÓ DEZSŐ: *Az elsodort falu*, Csokonai Kiadóvállalat, Debrecen, 1989, 53.

29 *Uo.*, 55.

mintázza. Sokkal inkább Ady szuggesztív egyénisége, tragikus élethabzsolása, ellentmondásos személyiségalkata inspirálta Báthory jellemének megalkotására. Az összefüggés az első pillanattól kezdve evidens volt, több kritikus is jelezte. Erre emlékeztet Tóth Dezső – Nagy Péter *Tündérbkert*-értelmezésével élesen polemizáló – tanulmánya.³⁸

Krúdy Gyula 1925-ben, a Nyugatban kezdte publikálni *Ady Endre éjszakai* című emlékező sorozatát (az egyik közleményt regényrészletnek nevezte), amely könyv alakban csak tizennégy évvel az író halála után, 1947-ben jelent meg.³⁹ Tíz évvel később a kiadvány anyagát önálló ciklusként egyben tartva közölte újra Kozocsa Sándor összeállításának II. kötete.⁴⁰ Fábri Anna 2005-ben a sorozatot két írással kiegészítette, és az eredeti sorrendet némileg megváltoztatva a szöveget ismét önálló könyv alakban jelentette meg.⁴¹ (A kötet műfaji megjelölést nem tartalmaz.) Az írások a korabeli Budapest éjszakai életének sajátos légkörét, hangulatát és nevezetes lovagjait idézik; egyes szereplők oldalakat kapnak (például Esperes), míg Ady Endre ritkábban tűnik fel. Az utolsó fejezetek viszont töményen róla szólnak; a legutolsó a beteglátogató Krúdy benyomásait rögzíti róla. Kovalovszky Miklós forrásokra hivatkozva állítja, hogy Krúdy sohasem járt Adyék Veres Pálné utcai lakásában; „megálmodta ezt a látogatást.”⁴² Így merő fikcióról beszélhetünk, amelynek szervezője az a bizonyos belső hang, amely az író kozmoszát, a témától függetlenül, determinálja. Ez azonban nem csökkenti az írás művészi színvonalát, hiszen Krúdy alkotásainak fő értéke a költői legendárium, és nem a dokumentatív hitelesség.

1929-ben Bécsben jelent meg Paál Ferenc *Hamu alatt* című munkája. A szerző mély intellektussal megírt könyvét a (bécsi magyar) emigráció regényének nevezi. Egyes baloldali kritikusok elhibáztaknak, sőt botrányosnak bélyegezték a regényt, amelynek eszmei tartalma az, hogy az emigráció lelkiileg, morálisan, olykor fizikailag is megtöri az embert, elhomályosítja ítélőképességét.⁴³ Az esszéizáló, helyenként pamf-

letstílusra váltó regényben azonosítható emigránsok is feltűnnek – Homonnay báró kivételével epizód-szerűen (Kafka János: Kassák Lajos; Barna Mihály: Balázs Béla; Haller Ödön: Gábor Andor; Adorján Árpád: Antal Sándor; Homonnay báró: Hatvany Lajos stb.). Az emigránsok olykor Adyról anekdotáznak, még inkább intimitásokat pletykálnak. E – nem túl lélekemelő – történetek oda futnak ki, hogy a zseni a magánéletben esendő, sőt gyarló ember volt, a legjobb barátait is elmarta magától, pénzügyekben pedig megbízhatatlannak bizonyult. Adorján szerint „nagyon link volt a Bandi, hazug ember volt, egymás között elég jól tudjuk ezt...”⁴⁴ Homonnay aztán rálicitál: „Kellemetlen vidéki ember volt baráti érintkezésben, hálátlan és intrikus természet...”⁴⁵ (A báró mindeközben folyamatosan cikkeket ír és előadásokat tart Adyról.)

Ezeket a deheroizáló szövegeket élesen elutasítja Pintér (Politzer) Tibor, a regény egyik főszereplője, aki grandiózus regényt akar írni a költőről és korának Magyarországról. A *Hamu alatt* talán legmegragadóbb jelenete az, amikor a fiatal hős fantáziavilágában kezdenek kirajzolódni az általa tervezett regény tágabb kontúrjai. Egy nagyszabású, zaklatott és végletes ellentéteket magába sűrítő látomás bontakozik ki itt: „Tibort hatalmába kerítette az a gondolat, hogy Ady-regényt fog írni – a legközvetlenebb utókor, az a generáció, amely 18 után füstben és magányban indult útnak, hogyan megy át Ady végzetén új célok és eszmények felé vágva – megírni a friss közvetlen romantikák levegőjében: Ady és Léda regényét... [ez a kor] a század forrongó, zajló első tizede, a magyarság kossuthi másodvirágzása, ahogy innen is, onnan is elindul egy csillag, s végül megmozdul az egész égbolt – kívülről nézni a kort, amire éppen vele, az ő nemzedékével tett pontot a történelem, – megírni az egykori Nagyváradot, az európai zsidóságot, néhány mozgékony magyart, lapok fényeit, Tisza konok kálvinizmusát, a monarchia sötét és elvetemült diplomáciáját, Európát, Párizst, mámoros magyar zarándokokat a Szajna partján, s elfojtott magyar tüzeket a magyar határszéleken: egy készülő, vajdó nemzeti tragédiát [...]”⁴⁶ (Folytatjuk)

38 TÓTH DEZSŐ: *Báthory és Bethlen alakja Móríc Tündérbkertjében*, Irodalomtörténet, 1956/1., 68.

39 KRÚDY Gyula: *Ady Endre éjszakai*, Fehér Holló, Budapest, 1947.

40 KRÚDY Gyula: *Írói arcképek II*, 1957, Magvető, Budapest, 1957, 76–229.

41 KRÚDY Gyula: *Ady Endre éjszakai*, Noran, Budapest, 2005.

42 *Emlékezések Adyról IV*, szerk. KOVALOVSKY Miklós, Akadémiai, Budapest, 1990, 149.

43 Lásd: FÁBRY Zoltán: *A magyar emigráció regénye* = F. Z.: *Való-*

ságirodalom. Cikkgyűjtemény a Korunk anyagából 1926–39, Tatrán, Bratislava [sic], 1967, 126. – A teljes cikk: 126–128. (Első megjelenése: *Korunk*, 1929/5.)

44 PAÁL Ferenc: *Hamu alatt*, Europa Verlag, Wien–Budapest, 1929, 150. 45 *Uo.*, 153.

46 *Uo.*, 157.

BORBÁS ANDREA

„[...] amit írok,
magam olvasom...”

Az Ady-recepció legújabb fejezete

Kulcsár Szabó Ernő az 1999-ben megjelent *Ady-újraolvasó*¹ című kötetben hívta fel a figyelmet arra az ellentétre, amely „[...] az Ady-líra kivételesen élénk történeti recepciója, illetve az iránta való”², a könyv megjelenésének idejében tapasztalható érdektelenség között feszült, mely érdektelenség a kötet megjelenése után egy rövid időre megszűnt, majd ismét jellemzővé vált. Az Ady-oeuvre-től való elfordulás okát – Gintli Tiborral és Veres Andrással egyetértésben – az egyoldalú Ady-kultuszban jelölném meg. Gintli úgy véli: az 1945 (1948) után kibontakozó, négy évtizeden át tartó, szinte kötelező érvényű Ady-kultusz ellenhatást váltott ki, s ezzel magyarázható, hogy 1990 után jelentősen csökkent az érdeklődés a költő életműve iránt.³ Veres András Ady kapcsán döntően politikai indíttatású, mesterségesen fenntartott kultuszról beszél, amely a költő recepcióját is éltette – ameddig éltette.⁴

Dolgozatomban az újabb Ady-recepciót 1993-tól kezdődően térképezem fel; a nyitópontra Görömbei András *Ady-képünk és az újabb szakirodalom*⁵ című írásában, a végpontot pedig Herczeg Ákos disszertációjában jelölöm meg.⁶ Görömbei András 1993-ban keletkezett tanulmánya mérföldkő az újabb Ady-recepció történetében – az által, hogy ráirányítja a figyelmet Tamás Attila *Költői világgépek fejlődése*

Arany Jánostól József Attiláig című 1964-ben publikált kötetének egy fontos megfigyelésére, amely szerint „[...] Ady költészetében olyan vonások is gyakran feltűnnek, amelyek nem tekinthetők sem a valóság visszatükrözésének, sem szimbólumnak.”⁷ Tamás ezzel mintegy az újraértelmezés(ek) szükségességére hívta fel a figyelmet. Tamás Attila és Görömbei András neve az újabb Ady-recepció szempontjából is megemlítendő, ők ugyanis egy-egy tanulmánnyal helyet kaptak az *Ady-újraolvasóban*, amely az Ady-életművet a „szövegiség horizontjába”⁸ helyezi vissza.

Az Ady-recepció rendszerváltozás utáni „hallgatását” Kenyeres Zoltán monográfiája⁹ törte meg 1998-ban – abban az évben, amikor az *Ady-újraolvasóban* megjelent tanulmányok zöme előadásként elhangzott egy miskolci konferencián. Kenyeres a következőképpen fogalmazta meg kötetének új mondanivalóját: A „[...] könyv a költői pálya folyamatrajzát próbálja felvázolni. Kötetről kötetre halad, sőt ciklusról ciklusra, mert Ady versei kezdettől a kötet szerkezetek rendjében értelmeződtek az olvasók számára: az értelmezésalakulás a kötetek első értelmezésének módzataiban gyökerezik. Ez nem így van sem Babits, sem Kosztolányi, sem Szabó Lőrinc, sem József Attila költészetének esetében, akiknél a kötetalkítás persze ugyancsak nem elhanyagolható tényező a kritika számára. Talán csak Weöres Sándor volt annyira »kötetköltő«, mint Ady, bár szinte minden egyéb tekintetben eltért egymástól költészetük természetét.”¹⁰ S valóban: a monográfia az Ady-életmű egészére fókuszáló, tematikus, az egyes Ady-köteteket (és ciklusokat) a maguk egymásutániságában interpretáló mű, amely életrajzi kronológiát is tartalmaz, és ezzel is rávilágít az Ady Endre életéről szóló tudományos hiteltű életrajz hiányára.

Kenyeres tanulmánykötete a korábbi Ady-recepcióhoz kötődik oly módon, hogy az életmű egészére koncentrálna. Ehhez képest hoz újat az *Ady-újraolvasó*, mely az életrajzi narratívákon, illetve a szimbolista elemzéseken lép túl, az elavult értelmezésekhez képest nyújt új olvasatokat, módosítva a közkeletű Ady-képet úgy, hogy az életmű egésze helyett egy-egy szövegre koncentrálna. A kötet egyes tanulmányai szinte kivétel nélkül párbeszédbe lépnek a korábbi recepcióval; Kulcsár Szabó Ernő és Szirácz Péter az

1 *Újraolvasó. Tanulmányok Ady Endréről*, szerk. KABDEBŐ Lóránt, KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN, MENYHÉRT ANNA, Anonymus, Budapest, 1999.

2 KULCSÁR SZABÓ ERNŐ: *Az „én” utópiája és létesülése. Ady Endre avagy egy hatástörténeti metalepszis nyomában = uo.*, 9–10.

3 GINTLI TIBOR: *A Minden-élmény jelentősége Ady lírájában*, Irodalomtörténet, 1994/1–2., 33.

4 VERES ANDRÁS: „Szeretném, ha szeretnének”: *Az Ady-kultusz jelentése és jelentősége*, http://real.mtak.hu/18725/1/Az_Ady_kultusz_torteneterol_4_u_144657.19278.pdf (a letöltés ideje: 2018. november 15.)

5 GÖRÖMBEI ANDRÁS: *Ady-képünk és az újabb szakirodalom*, Irodalomtörténet, 1993/3., 420–440.

6 HERCZEG ÁKOS: *Az én alakzatai a modernség küszöbén. Szubjektivitás és költőiség Ady Endre lírájában*, Debreceni Egyetem, BTK, <https://docplayer.hu/3443799-Doktori-phd-ertekezes-az-en-alakzatai-a-modernseg-kuszoben-szubjektivitas-es-koltoiseg-ady-endre-lirajaban-herczeg-akos.html> (a letöltés ideje: 2018. november 18.)

7 GÖRÖMBEI ANDRÁS: *Ady-képünk és az újabb szakirodalom*, i. m., 434.

8 KULCSÁR SZABÓ ERNŐ: *Az „én” utópiája és létesülése*, i. m., 10.

9 KENYERES ZOLTÁN: *Ady Endre*, Korona, Budapest, 1998

10 KENYERES ZOLTÁN: i. m., 3.

Ady-recepció hermeneutikai alapozású kritikai vizsgálata során elsősorban azokat az értelmezésbeli visszaéléseket kifogásolják, „[...] amikor a költő alakja voltaképpen a szövegektől függetlenül áll a rendszerint ideológiai alapozású konstrukciók középpontjában.”¹¹ Vannak azonban olyan írások is, amelyek szinte teljesen a befogadástörténettel foglalkoznak. Szirácz Péter például az Ady-recepció kanonizációs stratégiáit tekinti át, Veres András szempontokat nyújt Ady „depolitizálásához”. Mások a jövőbeli feladatokat fogalmazzák meg: Tamás Attila megállapítja, hogy „[...] az Ady-életmű egésze [...] témát, versépítési módot, hangszínt tekintve egyaránt lényegesen kevésbé ismert annál, amilyen mértékben megérdemelné az ismertséget.”¹² Szegedy-Maszák Mihály pedig felhívja a figyelmet arra, hogy Ady „költészetének újraértékelése csakis akkor válik lehetségessé, ha az intézményesült kánon által szentesített képest másként válogatunk életművéből, és eltávolodunk azoktól az allegorizáló magyarázatoktól, amelyek gátolják verseinek újraértelmezését.”¹³

Az *Újraolvasó* – talán egy új kánon felépítésének szándékával – kiemeli a hagyománytörténetben ható¹⁴ verseket; Kulcsár Szabó Ernő a *Nem feleltem magamnak* című költeményt Kosztolányi Dezső *Ének a semmiről* című versével együtt olvassa, s teszi jelenvalóvá, ahogyan Lőrincz Csongor József Attila *Téli éjszaka* című verse felől teszi olvashatóvá az *Eltévedt lovas*. Fried István az Ady-lírának a hagyományokhoz való viszonyát tárgyalja, és megállapítja a *Vitéz Mihály ébresztése* című verssel kapcsolatban, hogy „[...] nem Adynak lesz Csokonai-maszkja, hanem Csokonainak Ady-maszkja.”¹⁵

Az *Ady-újraolvasó* nyomán a recepciónak egy új irányvonala alakult ki; a szövegértelmezések, illetve az Ady-életmű rekanonizációja két kötetben is folytatódott a 2000-es évek elején: a H. Nagy Péter, Lőrincz Csongor, Palkó Gábor, Török Lajos által jegy-

zett *Ady-értelmezések* című kiadványban,¹⁶ illetve H. Nagy Péter *Ady-kollázs*¹⁷ című könyvében. Az előbbi tanulmányai az *Újraolvasó* koncepcióját követve, részben onnan újraközölt szövegekkel az Ady-líra újraértelmezhetőségével foglalkoznak; a verseket egyrészt az egykorú befogadás, másrészt a hatástörténet horizontjában olvassák. *A vár fehér asszonya*, *A fekete zongora*, a *Jó Csönd-herceg előtt*, *A Minden-Titkok versei* teljes bevezetője, *A föltámadás szomorúsága*, a *Sípja régi babonának*, illetve *Az eltévedt lovas* című versek kapnak új nyelvi, retorikai, tropológiai elemzéseket. Emellett két verscsoporttal: a kuruc versekkel, illetve a szerelmes versekkel is számot vetnek. Az *Ady-palimpszesztek* című alfejezet, amely az Ady-lírával párbeszédbe lépő lírai alkotásokat Kovács András Ferenc, Orbán János Dénes, Domonkos István, illetve Zalán Tibor művein keresztül vonja be az újraértelmezés körébe, H. Nagy Péter nevéhez fűződik, ezt a részt az *Ady-kollázs* is tartalmazza; az utóbbi kötetnek ez a második része. Az *Ady-kollázs* első része négy, az *Ady-értelmezések* című kötetben már újraolvasott vers (*A vár fehér asszonya*, *A fekete zongora*, *Sípja régi babonának*, *Az eltévedt lovas*) olvasatát foglalja magában.

Schweitzer Pál tanulmányai és kötetei az Ady-recepció fontos állomásai, amelyekben az életmű egy kisebb részletének pontosan meghatározott szempontú vizsgálata történik. Jelentőségük abban is rejlik, hogy egyes szövegek a valóban nagyon hiányzó, tudományos hitelű életrajz felé mutatnak. *Ady és Mylitta*¹⁸ című könyve 2000-ben jelent meg, benne Ady Endre és a versekben Mylittának nevezett Machlupné Zwack Mici 1913 tavaszától 1915-ig húzódó, harminc verset ihlető viszonyának életrajzi vonatkozásait kutatja. Schweitzer Pál módszere az aprólékos forráskritika, prekonceptiója „[...] az életmű és a költő életének jellegzetes viszonyát feltételezi, mely szerint az élet és a műalkotás sajátos egységet alkot.”¹⁹

Veres András *Kosztolányi Ady-komplexuma: Filológiai regény*²⁰ című művének is jellemzője a primer szövegek mély ismerete. A könyv középpontjában

11 MEKIS D. János: *Ady-kultusz és Ady-hatás*, Árkádia, http://www.arkadia.pte.hu/magyar/cikkek/mekis_ady_cikk (a letöltés ideje: 2018. november 15.)

12 TAMÁS Attila: *Miért érdemes újraolvasni Adyt? = Újraolvasó. Tanulmányok Ady Endréről*, i. m., 34.

13 SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Ady és a francia szimbolizmus = Újraolvasó. Tanulmányok Ady Endréről*, i. m., 113.

14 PALKÓ GÁBOR: *Az újraolvasás folyamata*, Iskolakultúra, 2000/9., 111.

15 FRIED István: *Csokonai és Csokonai között = Újraolvasó. Tanulmányok Ady Endréről*, i. m., 76.

16 H. NAGY Péter–LŐRINCZ Csongor–PALKÓ Gábor–TÖRÖK Lajos: *Ady-értelmezések*, Iskolakultúra, Pécs, 2002.

17 H. NAGY Péter: *Ady-kollázs*, Kalligram, Pozsony, 2003.

18 SCHWEITZER Pál: *Ady és Mylitta. Mű és élmény kapcsolata egy szerelem harminc versében*, Argumentum, Budapest, 2000.

19 SZÉNÁSI Zoltán: *Ady és Mylitta. Mű és élmény kapcsolata egy szerelem harminc versében*, ItK, 2003/2–3., 357.

20 VERES András: *Kosztolányi Ady-komplexuma: Filológiai regény*, Balassi, Budapest, 2012.

Kosztolányi Dezső *Az írástudatlanok árulása*²¹ című híres/hírheft pamfletjének pontos szövegelemzése áll, de emellett fontos kultusz- és recepciótörténeti áttekintést is nyújt. Kihagyhatatlan még a legújabb recepció szemléléséből N. Pál József tanulmánya,²² amely az úgynevezett Ady–Rákosi (Jenő) vita kiegyensúlyozott értékelését adja, szintén a primer szövegekre koncentrálna.

Az Ady-recepció számára a versek beszélőjének, a lírai énnek a problematikája mindig is központi kérdés volt – az újabb szakirodalomban is az maradt. A Kenyeres-monográfia sem kerüli meg a kérdést. Kenyeres abban látta Ady modernségét, hogy szerinte nála „kezdődött el a lírai én szerepekre bomlása, amely aztán Weöres Sándornál vagy Pessoaánál ténylegesen, név szerint is elkülönülő személyiségeket hozott létre.”²³ Kulcsár Szabó Ernő mindazonáltal – az *Újraolvasóban* megjelent tanulmányában – Kenyeresnek éppen ezt a megfigyelését nem tartja irodalmi olvasástapasztalattal alátámaszthatónak. Az *Újraolvasóban* Kulcsár Szabó Ernő, Bednatics Gábor és Török Lajos tanulmányai mondanak leginkább újat a témában. „Ady verseinek hagyományos olvasására az jellemző, hogy az értelmezések mindig hozzárendelnek egy egységes arcot a szövegekhez. Ez lehet fiktív arc, de legtöbbször magának az életrajzi (empirikus) énnak az arcáról van szó. Ennek az oka a szövegekben van, hiszen a versek legtöbbször nyíltan is beszélnek a szubjektum központi, mindent uraló szerepéről, illetve megpróbálják fenntartani a beszélő én integritását – például a háttérnarratíva (magánmitológia) megalkotásával, vagy egy fiktív szerepstruktúra segítségével.”²⁴ Bednatics Gábor ezzel kapcsolatban arra a problémára hívja fel a figyelmet, hogy az „[...] Ady-líra szubjektivitását erőteljes önkifejezőként aposztrofáló értelmezések nem tisztázzák, hogy

mi is áll a kifejezés alanyi pontján, vagyis milyen énről van szó az önreflexió.”²⁵ A lírai én kérdése szempontjából kiemelendő még négy tanulmány: Gintli Tibor dolgozata²⁶ az istenes versek lírai alanyáról; Pór Péter 2012-es „*Szimbólumoknak volt a szeretője*”²⁷ című alkalmi írása, amely a *Margita élni akar* című verses regényből kiindulva az alkotói (ön)meghatározást teszi meg témájául; Koós István „*amaz éjszaka kivé tett*”: *Én, valóság és szövegiség Ady Endre Emlékezés egy Nyár-éjszakára című versében* című elemzése, valamint Herczeg Ákos már említett, Ady költészetének újraértelmezését folytató doktori disszertációja. Ez utóbbi úgy helyezi új megvilágításba az életmű ismert és kevésbé ismert darabjait, hogy az énlétesítés eljárásait tekinti végig – arra fókuszálva, hogy a vallomáslírai hagyomány megidézése milyen történéseken megy keresztül.

Az Ady-recepció számára egy másik, mindvégig sokat tárgyalt kérdés a kuruc tematikájú versek köréhez kapcsolódik. Az újabb recepció legalaposabb vizsgálatát Palkó Gábor *Ósi dalok visszhangja* című tanulmánya²⁸ nyújtja, amely amellett, hogy kísérletet tesz a „kuruc versek” halmazának meghatározására, bemutatja e művek fogadtatását a Nyugat folyóiratban, kitér Király István a *kuruc* mint stílárís hős koncepciójára is, hogy végül a *Sipja régi babonának* című versnek új olvasatot adjon, különös tekintettel a hagyomány textuális átöröklődésének képzeteire. Palkó Gábor írása mellett Herczeg Ákos disszertációja tartalmaz még a témában releváns új meglátásokat.

A legújabb Ady-recepcióban „Nincs transzparens egyetértés abban a tekintetben sem, hogy az első pályaszakasz klasszikus alkotásainak újraértelmezése, vagy pedig az 1912 és 1914 közötti művek behatóbb vizsgálata segíthet-e hozzá egy meggyőzőbb és beszédesebb Ady-kép megalapozásához.» [Palkó Gábor az *Ady-újraolvasó* szerkesztői előszavából idéz. – B. A.] Menyhért Anna, H. Nagy Péter vagy Lőrincz Csongor »klasszikus« Ady-szövegekkel, illetve korszakkal foglalkozik; Szegedy-Maszák Mihály pedig nyíltan megfogalmazza reflektáltan nem újító értékpreferen-

21 KOSZTOLÁNYI Dezső: *Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről* = K. D.: *Egy ég alatt*, Szépirodalmi, Budapest, 1977, 220–239. (Első megjelenés: A Toll, 1929. július 14.)

22 N. PÁL József: *Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady–Rákosi vita. Egy konfliktusos esztétörténeti pozíció természete és következményei*, Spektrum Hungarologicum, Pécs, 2008.

23 KOÓS István: „*amaz éjszaka kivé tett*”: *Én, valóság és szövegiség Ady Endre Emlékezés egy nyáregjszakára című versében*, <http://irodalmisszemle.sk/2016/07/koos-istvan-amaz-éjszaka-kive-tett-en-valóság-es-szovegiség-ady-endre-emlekezéses-egy-nyáregjszakára-cimu-versben-tanulmány/> (a letöltés ideje: 2018. november 15.)

24 KOÓS István: *Az olvasás kalandja. Irodalom, filozófia, képregény*, <https://azolvasaskalandja.blog.hu/2016/04/14/ady-ertelmezések> (a letöltés ideje: 2018. november 15.)

25 BEDNATICS Gábor: „*Nem vagyok, aki vagyok*” = *Újraolvasó. Tanulmányok Ady Endréről*, i. m., 87.

26 GINTLI Tibor: *Ady beszédmódja az istenes versekben*, Iskolakultúra, 2006/7–8., 28–33.

27 PÓR Péter: „*Szimbólumoknak volt a szeretője*”, *Tiszatáj*, 2012/12., 85–108.

28 PALKÓ Gábor: *Ósi dalok visszhangja = Ady-értelmezések*, i. m., 73–104.

ciáját: »Aligha meglepő, ha úgy gondolom, a *Vér és Arany* tekinthető Ady legjelentősebb gyűjteményének.« Még tovább élezhető az Ady-versek értékhierarchiájának megrajzolásában az ellentét az 1912 és 1914 közötti művek esetében, hiszen míg Kulcsár Szabó Ernő ezeket az életmű csúcsteljesítményeiként olvassa, addig Szegedy-Maszák Mihály leértékeli.²⁹

„Nem tartozik a bizonyított tények közé, hogy egy művészi alkotás ne válhatnék – akár a legnagyobbak közül is – rövidebb vagy akár hosszabb ideig általános elismertségén túlmenő érdeklődést föl nem keltő »múzeumi tárgyá« – úgy azonban, hogy valamiért

azután majd újból magára vonhassa a figyelmet. A közbülső idő sem a »halál«-nak, még csak nem is okvetlenül a »tetszhalál«-nak az állapota. Lehetséges kapcsolatai kevésbé intenzívek és kevésbé karakterisztikusak ilyenkor, mégis léteznek, megőrizve a műbefogadók általi újrealizálásaik korlátlan számú lehetőségét.³⁰ S bár 2018 őszén az Ady-életmű újra politikai természetű viták keresztútjába került, remélhető, hogy az értelmezés a jövőben újabb és újabb irodalomtörténeti és irodalomelméleti igényekkel fogja megszólítani magukat a műveket.

29 PALKÓ GÁBOR: *Az újraolvasás folyamata*, i. m., 112.

30 TAMÁS ATTILA: *Miért érdemes újraolvasni Adyt? = Újraolvasó. Tanulmányok Ady Endréről*, i. m., 32.

Napos-holdas szarvas (Pécsely, 2012)

ORBÁN VIKTOR

Emlékezés Antall József miniszterelnök halálának 25. évfordulóján

Kedves Klára Asszony! Tisztelt Miniszterelnök Úr!
Tisztelt Köztársasági Elnök Úr! Tisztelt Emlékezők!

A fölkérés megnyitó előadásra szolt, ezt én nem vállaltam el, helyette megnyitó gondolatokkal tudok hozzájárulni a mai tanácskozáshoz. Azért gyűltünk össze ma ezen az emlékkonferencián, hogy tisztelgünk Antall József, a rendszerváltás utáni Magyarország első szabadon választott miniszterelnöke előtt. A helyzetem nehéz, műfaji korlátaim vannak, az időtartam behatárolt, ráadásul utánam remek előadók következnek. További veszély, hogy kísért a nosztalgia. Antall József 1990-ben lépett hivatalba, akkor én 27 éves voltam, ma 55 vagyok, életem felét már az Antall József utáni korszakban élhettem le. Amikor rá emlékezem, akkor a saját fiatalságomra is emlékezem. Ráadásul, mint Antall Józsefet később hivatalában követő utódja ugyanazt a küzdelmet kellett vívnom, amit ő félbehagyni kényszerült. Harcolt a posztkommunista erők ellen. Halála után még 17 évig kellett harcolni, hogy hozzákezdhesünk a polgári, nemzeti és keresztény Magyarország építéséhez, ami az ő célja is volt. Ez a folytonosság, az 1990-től 2010-ig húzódo ív, illetve az abban megélt közös évek kizárják az elfogultlanságot. Bár törekszem erre, a siker esélye korlátozott.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Mondandóm első gondolata az volna, hogy 1990-ben nem sikerült szakítani a kommunizmussal. Sikerült vele szemben többségre jutni, de nem sikerült szakítani. Szakítást politikai értelemben az jelentett volna, ha sikerül megalkotni a kommunizmust lezáró és a nemzeti korszakot megalapozó és ezzel megnyitó új alkotmányt. Ehelyett mintegy az újrakezdés lehetetlenségét szimbolizálva maradt az átmeneti alkotmány. Zárójeles megjegyzés: ezért tekintem dezertálásnak,

ha 2010-ben valaki az új alkotmány helyett a régi, átmeneti alkotmány mellett lépett sorompóba. Zárójel bezárva. Számomra ez a tény, az új alkotmány hiánya jelenti Antall József politikai művének sarokpontját. Ma itt munkatársak, hívek és barátok arról fognak beszélni, mi mindent tett Antall József. Nekem azonban mindig az jut az eszembe, amikor rá-gondolok, hogy mi mindent nem tehetett meg. Mi mindent nem tehetett meg, pedig megvolt benne a tehetség, a tapasztalat, a legjobb életkorban volt, és a korszak is nagy tetteket kívánt. Ez nemcsak az ő személyes balsorsa, hanem egész Magyarországé. Minden volt kommunista országban megalkották az új alkotmányokat a kilencvenes évek derekáig, de legkésőbb végéig; ki előbb, ki valamivel később, de mindenki – kivéve Magyarországot. Nekünk 2010-ig kellett harcolnunk érte. Nem várni rá, hanem harcolni érte. Harcolni azok ellen, akik a kommunizmus szellemi alapjait felhígítva bár, afféle Coca-Cola lightként, de elszántan védelmezték. Azok ellen, akik a demokráciát és Magyarország jövőjét úgy képzelték el, ahogy az 1990-ig volt, persze megszabadítva az ideológiai túlzásoktól és lecserélve az egypártrendszer díszleteit. Új alkotmány, új eszmei alapok, új hatalmi viszonyokat eredményező törvények nélkül Magyarország nem találhatott vissza a kommunizmus előtti önmagához, nem találhatott vissza az internacionalizmustól a nemzeti büszkeséghez, az ateizmustól a kereszténységhez és az osztályharcos irigységtől a polgári méltányossághoz. Sőt, új alapok nélkül, amiket a 2010-es kétharmad tett lehetővé, ma nem lennénk közel a teljes foglalkoztatáshoz, nem lenne munkalapú gazdaságunk, nem lenne 5 százalék körüli növekedésünk, és a migrációval szemben sem tudnánk magunkat megvédeni. Neki nem volt meg a kétharmada, pedig ha meglett volna, húsz évet megspórolhattunk volna. Kétharmad híján Antall József azt tette, amit tehetett, és amit tett, az nem volt kevés. Sőt, az adott körülmények között kész csoda, hogy képes volt erre, és eljuttatta Magyarországot odáig, ahová 1993 teléig jutott. Kész csoda, hogy egyben tudta tartani koalíciós kormányát. Zárójeles megjegyzés: én is vezettem koalíciós kormányt, elhihetik nekem, az ilyesmi nem egy fáklyásmenet. Kész csoda, hogy a gazdaság szerkezeti átalakítását elindította. Kész csoda, hogy elkerülte a pénzügyi összeomlást. Kész csoda, hogy volt ereje visszautasítani Soros György országhífosztó javaslatát, amiről nyilván lesz itt ma majd szó. És kész csoda, hogy ilyen bizonyta-

Elhangzott a *Küldetés és szolgálat* című, Antall József miniszterelnök halálának 25. évfordulóján a Veritas Történetkutató Intézet és az Antall József Tudásközpont által rendezett konferencián 2018. december 11-én, a Magyar Országgyűlés Felsőházi Termében. A beszédnek a szó szerinti leiratát közöljük.

lan belpolitikai háttérrel ilyen biztosan manőverezett a nemzetközi vizeken. Amikor örökségére gondolkodom, bár balszerencsének tartom a kellő erejű, alkotmányozó erejű felhatalmazás hiányát, mégsem keserű a szám íze. Az örökséget nem abban látom, hogy csak korlátozott változásokat indíthatott el, hanem abban, hogy nem adta fel. Sohasem adta fel. Sohasem adta fel, a kedvezőtlen erőviszonyok ellenére sem adta fel a célját, hogy visszavezesse Magyarországot egykori, kommunizmus előtti önmagához. Várta az újabb lehetőséget, ezért sohasem állt össze a posztkommunistákkal. Nemcsak a jó ízlése miatt utasította el ezt a politikai lehetőséget, hanem azért is, mert ezzel eredeti, szellemi, spirituális és történelmi célját, személyes küldetését, a polgári és keresztény Magyarország gondolatát és megteremtésének történelmi lehetőségét adta volna fel. Tudta, hogyha a von Haus

aus polgári, nemzeti és keresztény politikusok rövidtávú, kényelmi, haszonelvű megfontolásokból kompromisszumot kötnek a posztkommunistákkal, akkor hosszú időkre kompromittálják eszméiket és vele a küldetésüket is. Az ő rendíthetlensége is kellett, hogy mi, aki túléljük őt, kitartsunk. Kitartsunk 2010-ig, és megtegyük mindazt, amit ő már 1990-ben megtett volna, ha szerencsésebb csillagállást ad neki a Jóisten. Hálásak vagyunk neki személyes példaadásáért. Hálásak vagyunk neki a haza érdekében hozott személyes áldozatáért. Hálásak vagyunk neki a szeretetéért, a türelméért és a bizalmáért, amellyel hozzánk, fideszesekhez és rajtunk keresztül az új politikai nemzedékhez viszonyult. A Jóisten segítsen bennünket, hogy legalább utólag kiérdemeljük.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Szabadságkút (Andornaktálya, 2017)

GRÓH GÁSPÁR
Álom, 1978. január

Az álmok állítólag nem hazudnak, de igazat sem mondanak. A valósághoz való viszonyuk kifürkészhetetlen, ezért botorság volna az igazság és a hazugság koordinátái között értelmezni őket. Az álombeli képek – képek, és úgy lettünk teremtve, hogy hiszünk a szemünknek. Hiszünk, ha látunk, bár mára meg kellett tanulnunk ebben is kételkedni, mert mi sem könnyebb, mint képekkel és képeket hazudni. Álombéli látomásaink azonban bennünk születnek. Ha nem is valóságosak, legalább hazugság tényleg nincs bennük.

Álomképeinkhez nem kell szem, ha álmodunk, az agyunkkal látunk. Talán sejtve ezt, valaha jobban megbecsülték az álmokat, a megfejtésükre vállalkozók kimagasló tiszteletben részesültek. Nem csoda: az álmok a szakrális világ részei voltak, bennük isteni üzeneteket láttak, amelyekben a kifürkészhetetlen jövőndő mutatkozott meg. Aztán jött Freud, és lezárult az álomfejtés költői korszaka.

Hogy a tudat alá szorított szorongás fejeződött-e ki benne, vagy a végzet üzent rajta keresztül, vagyis hogy mi volt az az álom, amelyre 1978 januárjában ébredtem, nem tudom. De egyszerre volt elbűvölően szép, félelmetesen valószerű, megrendítő és fölemelő. Bármeddig benne maradtam volna, és legfőbb vágyam volt, hogy megszabaduljak tőle. Valóságnak éltem meg, és nem akartam, hogy az legyen. Egyszer csak elkezdett bennem peregni a film, amelynek szereplője és nézője is voltam. Álmodtam.

Álltam a Váci utca és az Irányi utca sarkán, a régés-rég megszüntetett, de mindig ritkán járó kettes buszra vártam, amikor hirtelen eltűnt minden autó és villamos. A gyalogosok lépései sem hallatszottak, a város állandó, tompa moráját szürreális csend gyűrte le. Ebbe a némaságba hatolt be a belvárosból egy emberöltő óta ismeretlen zaj. A megüresedett akusztikus teret elképzelhetetlen és ámulatosan valóságos lódobogás töltötte be, egy több száz lóból álló ménes közeledett, egyre hangosabban. Patájuk egybefolyó robaja úgy hatott, mint a dobszó, amely nem hangerejével, hanem frekvenciájával gyűri le a hallgatóság esetleges ellenállását, amit már nemcsak a fülével, hanem a tüdejének, minden belső szervének együttrezgésével érzékel. A járókelők, a dolguk után sietők megdermedtek a csodálkozástól, mert már látták is, amit a fülüknél nem hittek: az Erzsébet híd teljes szélessé-

gét kitöltve, végeláthatatlan sorokban lovak érkeztek a belvárosba. A Március 15. térnél letértek a Váci utca felé, jobbra, ahogy a tábla mutatja, aztán az Irányi utcába fordultak, arra kanyarodva, ahol a valahai Csiga állt, ahova másfélszáz éve Petőfi és Vörösmarty járt. És jöttek, és jöttek a lovak, az elsők még laza csoportban, vágásban, az élen egy lobogó sörényű fekete csikó, patkolatlan, és mögötte egyre több, zárt tömegben. Ennyi ló nincs is a világon, ennyi lovat életemben nem láttam, ijesztően szép volt, ahogy valami megfoghatatlan rendet követve, szabadon és fegyelmezetten, éppenséggel öntudatosan futottak tovább. Nem számított, nem kérdezte senki, honnan jönnek, hova mennek, ámulva néztem az újabb és újabb érkezőket, dermedt csodálattal, megrettenve a szépségüktől. Akkor tanultam meg, hogy a fekete nem biztos, hogy sötét, mert ezeknek a fekete lovaknak olyan fényesen csillogott a szőrük, hogy bevilágította a város fáradt szürkeségét.

Mert a Buda felől áramló lovak mind feketék voltak, a hídról leszáguldvá, a buszmegállóhoz érve már lefékeztek, nem vágáztak, nem futottak, de nem is egyszerűen jártak, hanem felfoghatatlan, komor ünnepélyességgel vonultak, mint valahai temetések a halottvivők. „Mi történt? Jaj, megint mi történt?” – kérdeztem szavak nélkül, mert az álomban ez is lehetséges, de nem válaszolt senki. Aztán egy valahonnan ismerősnek tűnő, alacsony, ősz férfi érkezett, bottal, bicegve, „Nagy Lászlót temetik” – mondta. „A költőt?” – kérdezte valaki. Az ősz férfi bólintott: „Most halt meg, hét órája”. Mintha kést vágtak volna belém. Nem hittem el, amit mondott, mert nem hihettem, mindenem tiltakozott: még hogy Nagy László? De hiszen ő fiatal a halálhoz, aki nem adja ajándékba fejét még a halálnak sem, nem, Nagy László nem halhatott meg, nem olyan ember ő, aki csak úgy meghal, de akkor mi ez az egész?

Az ébredő tudat akkor vet véget az álomnak, amikor az ember már szeretné továbbálmogni. Ezt szerettem volna én is, legalább odáig folytatni, hogy kiderüljön: nem igaz, amit az ősz férfi mondott. Aztán persze föl kellett ébrednem, egy olyan valóságba, ahol Nagy László emlékére már csak azért sem szerveznek maguknak gyászfelvonulást a belvárosba a fekete lovak, mert Nagy László él, ahogyan álomban is mondtam.

Aztán jött a reggel, fogmosás, borotválkozás, hírek, indulás munkába, meg a többi.

Ehhez a januári reggelhez tíz napra halt meg Nagy László.

Meg kell találni magadban az istenit

Beszélgetés Halassy Csilla szobrászművésszel

A Hevesen élő Halassy Csilla köztéri munkái Frankfurtól Aszófön át Gyergyószentmiklósig megtalálhatóak, ahogy kiállításai is a balatonfüredi Vaszary Villától a Vajdahunyad váráig voltak látogathatóak. A szobrászművészt Bak Bita és Oláh Mátyás László kérdezte a munkáiról: készülésük körülményeiről és motívumaikról, amelyeket gyakran a magyar népköltészetből, valamint az ősi hitvilágunkból kölcsönöz és formál sajátjává.

O. M. L.: – *Idén ötven éve hunyt el Hamvas Béla, aki meghatározó szellemi hatást gyakorolt rád. Mikor találkoztál először a műveivel?*

– Él egy erős kép bennem: amikor másodjára felvételiztem a Képzőművészeti Főiskolára – ez '99-ben lehetett –, és az Epreskertben, a Kálvária dombon ülök, olvasom a *Karnevált*. Ez volt az első találkozásom Hamvassal, örületesen jó kedvem lett tőle, az a humor, az a fantasztikus derű, ami sugárzott belőle, teljesen magával ragadott. Nyilván nem értettem a negyedét se a könyvnek, de ez a fajta hangütés, beszédmód, amit nálam okosabb filozófusok, irodalomtörténészek beavató regénynek mondanak, magával ragadott. Ez egy hét fejezetből álló könyv, ami többek között az alkímián is alapszik, tulajdonképpen az összes élet- és sorskérdés benne van. Nagyon megérintett, még úgy is, hogy ezeket a szimbólumrendszereket, és ezt a nagyon mély tudást nem birtokoltam. Ha Hamvast olvasunk, akkor mellettünk kéne, kellene, legyen nyolc-tíz szótár és lexikon. Nagy szerencsém volt, hogy hamar kezdtem őt olvasni, bár már sokszor úgy érzem, hogy ugyanakkor korán kaptam meg őt. Nem volt semmi élettapasztalatom, s úgy érzem idejeko-

rán leállította bennem a fiatalok lendületes szabadságát, amikor mindent ki szabad próbálni. Ma már egészen másképp értelmezem Hamvas gondolatait. A *Scientia Sacra* az a könyv, amelyet gyakorta előveszek. Hamvas nem kevesebbet állít, mint azt, hogy meg kell találni magadban az istenit. En ezt kezdtem el keresni, és emiatt a művészetet nem görbe tükörként használom, hanem egyfajta önismereti előrehaladásként. A problémákat nem a művészetre tesztálok.

B. R.: – *Beszéljünk a munkáidról. Kezdjük a Habsburg Mária portréjával.*

– Habsburg Mária II. Lajos felesége volt. Egy kötelező házasságból nagy szerelem lett, és amikor a király meghalt húszévesen, Mária örökké özvegy maradt, soha többé nem ment férjhez, élete végéig gyászolta fiatalon elhunyt férjét. Élettörténete, hiteles személyisége indított arra, hogy megmintázzam portréját, felkutassak róla minden fellelhető anyagot, majd ezért lett diplomamunkám az ő egész alakos szobra.

O. M. L.: – *A következő jelentős felkérésed a Madaras kapu.*

– Manninger Mária kért fel erre a munkára engem, Igaz Anikót és Kő Pál-osztályos szobrászokat, valamint a szobrászrestaurátort, Bodor Istvánt. A Pszichiátriai Intézet

gyermekosztálya annyira kopár volt, hogy tenni kellett valamit, hogy képzőművészeti munkákkal javítsuk a gyerekek környezetét. Az én feladatomban egy ajtóbéllet megalkotása volt keleties motívumokkal. A Kelet-szeretet jegyében kissé a kínai művészet hangvételére utaló alkotást készítettem. Anikó és István életfa-motívumot, illetve a honfoglalás kori mítoszok jeleneteit idézték munkáikban. Erős élmény volt mindannyiunknak, amikor a helyszínen kellett felrakni, rögzíteni a festett domborműveket: egy hétig dolgoztunk reggeltől estig a gyermekpszichiátrián, és nagyon szívszorító dolgokat tapasztaltunk. Talán az volt a legdöbbenetesebb, hogy ezeknél a gyerekeknél nem működtek a gátak. Ha nem voltál szimpatikus, akkor beléd rúgtak. Ha szeretlek, öllelek; ha utállak, ütlek. A terápia után kicsit jobb mentális állapotban adják vissza a gyerekeket a szüleikhez, aztán később újra visszakapják őket, mert a szociális környezet váltja ki a mentális problémákat. Mondták, hogy hiába hozzák ki a gödörből a gyerekeket, mert sokszor inkább a szülőket kéne kezelni. Például ették a maltert. Nagyon nehezen tudtuk őket távol tartani a vödörtől. Egy

másik ijesztő eset az volt, amikor megállt mellettünk egy gyermek, és elkezdett számolni. Egyre gyorsabban, egyre hangosabban számolt, és nem hagyta abba. Volt egy kislány, akinek meghalt az édesapja, és már két éve nem szólalt meg, csak ült az ablakban. Horrorisztikus és szürreális élmény volt. Kaptunk visszajelzést, tetszett a gyerekeknek, ami náluk azt jelentette, hogy nem kaparászták, nem rongálták meg, nem dobálták, hanem szerették a domborműveket. A megalkotásuk számomra nagyon szép időszak volt. Kecskeméten, Probstner János kerámia stúdiójában készültek a munkák, ami akkoriban az ország egyik legfelszereltebb műhelye volt. Minden műteremházhoz külön szoba és konyha tartozott. A munkát sem úgy készítettük, hogy megmintáztuk a domborművet, és amikor megszikkadt, megfordítottuk, aztán hátulról kiüregeltük, hanem pont fordítva. Agyagból készítettünk egy rácsot, és utána erre helyeztük az agyaglapokat. A műhelyben volt egy prés gép, ami agyaglapokat préselt, és ezeket építettük a rácsszerkezetre. Ezekre mintáztunk. Megterveztük, hol kellene vágások, hogy beférjen a kemencébe, és azt is mindig ki kellett számolni, hogy mennyit zsugorodik az agyag száradás közben, és mennyit égetésnél, hogy végül pontosan passzoljon. Sokat tanultunk ennek a profi kerámia stúdióknak a környezetében. Közélebb kerültünk a professzionális kerámiaművészet világához.

O. M. L.: – *Szintén Hevesen áll az egykori Kempelen Farkas Általános Iskola elé megrendelt kőszobrod.*

– Egy viszonylag hosszabb szöveget írtam a posztamensre, amit

egybekomponáltam a portréval. Hajlamosak az emberek elmenni egy köztéri plasztika mellett, és talán nem is tudják, hogy az ábrázolt személy ki volt. Sőt, a tanulók is képesek úgy elvégezni az iskolát, hogy a névadóról szinte semmit nem tudnak. A plasztika hátoldaláról ugyan nincs fotó, de a posztamensbe egy hátul összekulcsolt kézfejet faragtam, ami a gondolkodva sétálásra utal. Én nagyon szeretem azokat a megoldásokat, amikor a posztamens is részét képezi a szobornak.

B. R.: – *Mennyi idő volt elkészíteni ezt a szobrot?*

– Úgy négy-öt hónapig tartott. A portré mérete az életnagyságnál kicsit nagyobb; ez egy 230 cm magasságú plasztika. Sajnos van egy szomorú aspektusa, aktualitása is ennek a plasztikának: letörték az orrát, és ezért restaurálásra szorult.

O. M. L.: – *A következő munkád címe a Tiszai halász Kiskörén.*

– Ez volt az első olyan köztéri szobrom, ahol nem volt megköttve a kezem. Annyi volt a megrendelő kérése, hogy a plasztika témájában és hangulatában kapcsolódjon a városhoz. Kiskörén hagyományosan halászzattal foglalkoznak, ezért gondoltam, hogy emblematikus karakterként elkészítem a tiszai halász szobrát, ami egy 2,4 méter magas mészki plasztika a csónakos bronz figurájával. A mészki oszlop a víz, alul üledékek vannak – egy igazi kis fosszília is van benne –, feljebb vízi növények, halak. A hangvételt és a koncepciót a japán fametszetek inspirálták. Talán úgy lehetne ezt megfogalmazni, hogy a természet a nagy, és te vagy a kicsi. „...Habár fölül a gálya, / S alul a víznek árja, / Azért a víz az úr!” Bár egy

település központjába került, mégsem az embert akartam hangsúlyozni, hanem a Tiszát, a vizet. A mészki kőoszlop áttört struktúráinak inkább kompozíciós szerepük van. Kicsit félttem tőle, hogy mit fognak szólni a helyiek, de elfogadták.

O. M. L.: – *Mi vezetett a Turul szobor megalkotásához?*

– Magyarországon a legtöbb turul-ábrázolás vagy keselyű volt, vagy sas; és ebben nőttünk fel. Az utóbbi időben hál'istennek kiderült, hogy a turul sólyom, kerecsensólyom. A mi szent madarunk nem sas, nem keselyű, hanem sólyom. Ezt kezdtem el mintázni. Ez egy nagyobb méretű szobor. A szárnyai védő szimbólumok. Napmotívum van a mellére vésvé, a szeme pedig sólyomszem féldrágakő. Ez a kő adott neki tekintetet.

B. R.: – *A szobrászat kemény fizikai munka. Hogyan bírod nőként ezt a megterhelést?*

– Eleve fiúsabb voltam a többi lánynál, fiúbarátok vettek körül, fiús dolgokat játszottam. Az, hogy szobrász lettem, egy gimnáziumi órai helyettesítésnek köszönhető: Szotyory László festőművész tanárunkat Árkosi-Nagy Judit szobrászművész helyettesítette két hónapig. Összebarátkoztunk, és levitt a műtermébe, mert érezte, hogy efelé hajlok. Az nagyon jó a szobrászatban, hogy közösségi élmény. Míg egy festő egyedül is elboldogul, egy szobrász sokszor nem, segíteni kell arrébb rakni a nagyobb súlyokat. Tehát mi, szobrászok közösségre nyitottabb emberek lettünk emiatt. Hihetetlen munkabarátóságok, együttélések vannak azóta is. Vannak, akik öten-hatan alkotnak egy közösségben, egymás munkáját segítik, és ez egy nagyon klassz dolog. Ugyanakkor,

Kempelen Farkas (Heves, 1999)

amikor mintázok, az egy meditatív állapotot, amely ugyanolyan fontos, mint maga az elkészült alkotás.

B. R.: – *Most milyen terveid vannak?*

– Egy nagyon nehéz felkérést kaptam a hevesi református közösségtől, a meg nem született gyermekek sírjára. Sokáig gondolkodtam a terven, s a népköltészet segített. Van egy népdal: „Édesanyám rózsafája engem nyílt utoljára. Bár soha se nyílt volna, maradtam volna bimbóba”. És úgy éreztem, hogy egy olyan dolgot kell, felmutassak, ami nem konkrét, de oda ülhet az az anya, aki valamilyen módon elveszítette, vagy halva szülte, vagy meg sem szülte a gyermekét – egy rózsabimbót

fogok mintázni, ami soha nem nyílik ki. Vannak olyan feladatok, amelyek hűsbavágóak, s visszavisszatérve utunkba kerülnek.

O. M. L.: – *A Turul-legenda, a Csodaszarvas-mítosz ősi minták, de olyan távoliak, hogy ma már – mivel megszakadtak ezek a spirituális hagyományok – nemigen tudjuk beilleszteni a hétköznapi életünkbe, nincsenek hozzájuk kapcsolódó ünnepeink. Hogyan viszonyulsz ehhez a problémához?*

– Nekem az tetszik, amit Kaszai Lajos mond: „Nem az ősoket kell követni, hanem amit az ősök követtek.” És így már ez más jelent. Számomra az anyává válás volt az, amikor rájöttem, hogy nőként nekem ez egy misztérium, amit meg kell élnem, amit meg tudok élni, s amiért nem kell úgymond küzdenem. Ez adatott nekem, én itt a földön megkaptam azt az ajándékot, hogy egy ilyen misztériumban részt vehessek. Az is fontos számomra, hogy vidéken élek, egy másfajta minőségben, kertkapcsolattal, rögtön ég alatt vagyok, és amikor egy magot elültetek, az orrom előtt nő hatalmas fává. Az én életemnek a család összetartásáról kell szólnia. Családban lenni nekem nagyon fontos. Azt akarom ezzel mondani, hogy a karriernél sokkal fontosabb volt a családom, és azt hiszem, hogy jól döntöttem. Nem érzem, hogy lemaradtam volna bármiről.

O. M. L.: – *Beszélgj Szabolcs vezér című munkádról, amely Pusztaszabolcson került felállításra!*

– Nehéz feladat volt. Nem találták meg a sírját, nem tudjuk, milyen lehetett. Korabeli portré sincs róla. Mesteremtől és férjemtől, Kő Páltól tanultam – és ez számomra

is járható út –, hogy ilyen esetekben keresni kell egy olyan embert, akiről el tudom képzelni, hogy ugyanazokat a dolgokat meg tudná cselekedni. Szabolcs jó hadvezér volt, jó szervező, keménykötésű katona, tehát hasonló modellt kellett keresnem. A modell egy barátunk lett, aki lovas ember, kökemény, és visz a hátán egy hatalmas vállalkozást. Egy autentikus arc kellett, egy mai karakter, aki megmutathat valamit a jelenből és a múltból.

O. M. L.: – *Beszélgjünk a 2017-es '56-os emlékművedről!*

– Ez a legutolsó munkám, tavaly avattuk tavasszal. Eger alatt, Andornaktályán van. A település egy díszkút tervét kérte tőlem. Az angyal-karaktert Márai angyala ihlette. Egy picike, ötven centis angyal, egy intim térben.

O. M. L.: – *Azért mégiscsak van abban ellentmondás, hogy ünnepelejük '56 hőseit, de nem nagyon csinálnánk utánuk. Mai szemmel irracionálisnak tűnik fegyveres felkelést folytatni a kor egyik nagyhatalma ellen.*

– Nem tudjuk, hogy milyen hangulat volt akkor. Nemrég néztem a *Tóték* főpróbáját az egri színházban. Tótnak egyszer csak elfogyott a türekezősége, és az őrnagy urat háromba vágta. Ez egy spontán dolog volt. Az embereknek van nemzeti büszkeségük, ami teljesen természetes és jogos érzés, a szovjet megszállás pedig egy borzalmas, megalázó helyzet volt. És nyilván ekkor lett elég, ezt a terhet nem lehetett tovább cipelni. Ez a kis országok drámája, hogy a birodalmak fenyegetése, elnyomása mindig ott lebeg körülöttük.

Bak Rita, Oláh Mátyás László

KÖTTER TAMÁS
Hosszú az út hazáig

– Szedd össze magad! – szóltam rá. Észrevettem, hogy lankad. A lábát alig-alig emelte, csoszogott, mint az öregemberek. – Már nincs sok hátra, hamarosan odaérünk – biztattam.

– Ha addig nem fagy le a lábam – pillantott le a bakancsára. – Ölni tudnék egy rendes csizmaért.

A bakancsunk valóban használhatatlannak bizonyult az orosz télben. Hiába volt a meleg gyapjúkapca, a hólevet áterezttette, így aztán sokunknak elfagyott a lába. Volt, aki olajjal kente, de ez sem segített; a kenőanyag megfagyott, és a bőr törékenyvé vált.

– Hát, ennél jobb helyet nem is találhattál volna, pajtás, attól félek, még számtalan remek alkalmad lesz rá, hogy ölj – mondtam.

– Nincs szándékomban most elkezdni a mészárlást – felelte Hajdú.

Ezen, bár az adott helyzetben erre igazán semmi, de semmi okunk sem volt, jót neveltünk.

Nem voltunk valami nagy hősök. Nemhogy embert nem öltünk, de még a puskánkat sem sütöttük el addig. Híradósok voltunk mindketten, és bár kaptunk harci kiképzést, a feladataink mellett fegyverhasználatra csak végszükség esetén kerülhetett volna sor.

Hajdú Pesten a Royalban volt bázongorista. „Finom, úri közönség járt oda esténként”, mesélte, ha a civil életre terelődött a szó. Művészlélek volt, irtózott az erőszaktól. Töltetlen puskával járt, hogy még véletlenül se tudjon ártani senkinek. Az áttörés előtt néhány nappal, jobb híján, rábízta három foglyot, hogy kísérje hátra őket a parancsnokságra. Civilek voltak, akik átjártak a jégen a Don orosz oldalára, akkor fogták meg őket, amikor visszajöttek. Azzal gyanúsították a nőt meg a két férfit, hogy kémek. Persze, mihelyt alkalmuk adódott rá, megléptek. Ez a marha Hajdú, akinek akkor sem volt megtöltve a puskája, nem tudott velük elszámolni. A ruszok persze tényleg kémek voltak; másnap lelőtték az egyiket, amikor megint át akart szökni a folyón – a zsebében megtalálták az állásainkról készített térképet. A zászlóaljparancsnokig jutott az ügy. Szathmáry őrnagy tajtékzott a dühtől, mindenáron ki akarta vizsgálni az esetet. Hajdú kénytelen volt azt hazudni,

hogy beragadt a fegyvere. Agyon is lőhették volna, ha kiderül az igazság, de közbejött az áttörés. Szathmáry már az első napon elesett; a tiszteknek jobb dolguk is volt, mint kivizsgálni egy elmaradt fegyverhasználatot.

Hát ilyen ember volt a művész úr, mert csak így hívtuk magunk közt Hajdút.

Annak ellenére, hogy a fronton voltunk, én sem tudtam megbarátkozni a gondolattal, hogy elveszem valaki életét. Egy véleményen voltam Hajdúval: ha csak nem muszáj, nem ölünk embert. Most, hogy úgy láttam, mindennek vége, titokban azt reméltem, erre már nem is kerül sor.

Kegyetlen hideg volt, a szél kitartóan hordta a havat; néhol hótorlaszokat épített, másutt tükörsimára koptatta az útnyomot. Mögöttünk és oldalt időnként villanásokat lehetett látni, majd hamarosan vörös fények gyúltak ki az ég alján, minden bizonnyal égő falvak. A hószilánkok miatt a szemünket sem tudtuk nyitva tartani. Volt néhány autós szemüvegünk, azokat a menet elején haladók vették fel. Úgy vezettek bennünket, mint a vakokat: egymásba karolva, az előttünk lépkedők derékszijába kapaszkodva botorkáltunk behunyt, kendővel, sállal takart szemmel. Így fűrtük magunkat előre órákon át a hóföretegben. Csupán azzal vigasztalódhattunk, hogy a vihar miatt az orosz gépek nem tudtak felszállni, így akár milyen keservesen is, de viszonylagos biztonságban vonszolhatta magát nyugat felé a menetünk.

– Gyorsabban! Szedjék össze magukat! Senki se maradjon le!

A tisztak, mit sem törődve az őrző hóviharral, fel-le járkáltak az oszlop mellett; mint a pásztorok a marhacsordát, terelték, hajtották a századot.

Négy napja úton voltunk, azóta, hogy az oroszok kitortek a csucsei hídfőnél, és szinte szétépték a 19. könnyűhadosztály védelmét. A hadtestünk szétszórt egységei újabb és újabb védőállásokat próbáltak felvenni az utunkba kerülő falvakban, városokban. De képtelenek voltunk megtartani ezeket a településeket. Az orosz páncélos gyorscsapatok kegyetlen csapásokat mértek ránk. Újra és újra kikergették a hátráló magyar egységeket a hómezőkre. Sík terepen, az embertelen fagyban esélyünk sem volt a harcokocsikkal szemben. Rövidesen megszűnt a vezetés is, megszakadt az összeköttetés, sehonnan sem kaptunk vagy várhattunk utasítást. A század magára maradt, csak a szél száguldott körülötte, fűjt, füttyült, sírt. Az utolsó reményünk az Oszkol folyó völgye volt, amely

természetes védvonalat jelentett a lankadatlanul támadó ellenséggel szemben.

Dél felé elállt a szél, a nap is kisütött, de hála istennek az ellenséges vadászbombázók továbbra sem mutatkoztak. A fehér hótenger szikrázott körülöttünk, de a hideg egy jöttányit sem engedett. Lapos, hosszasan elnyúló dombhátak mint hatalmas, fehér, mozdatlan hullámok követték egymást. Ezt a rémisztő egyhangúságot sem fa, sem bokor, sem épület nem törte meg. Mindenütt csak hó, hó és hó, meg az előttünk menekülők lábnyomai.

– Megnézem őket – mondta Hajdú, és már lépett is ki a sorból.

– Hülye vagy, Pista! Agyonlőnek! – kiabáltam rá fojtott hangon, mert nem akartam, hogy valamilyik tiszt felfigyeljen ránk, de nem hallgatott rám.

Az útnyom mentén az elhagyott, üzembéptelen teherautókat fehér lepelként fedte be a hó. Az előttünk menekülők sokszor még arra sem vették a fáradságot, hogy a rajtuk szállított anyagot átrakodják egy másik járműre, egyszerűen félrelökték őket, és már mentek is tovább. Ha tehettük, átkutattuk a roncsokat; ha lőszert vagy élelmet találtunk, átrakodtuk a szánjainkra. Rendes körülmények közt fel kellett volna gyűjtanunk a kocsikat, de féltünk, hogy a füst odavonzza az orosz páncélosokat.

– Találtál valamit? – kérdeztem Pistától, amikor előbukkant az egyik teherautó ponyvája mögül. Német vöröskeresztes kocsik voltak. A tetejét és az oldalát géppuskatalálatok szakították fel, valószínűleg légitámadás érte az oszlopot.

A szövetségeseink jobban el voltak látva téli felszereléssel, mint mi. A fehér színű, vattázott ruha nemcsak álcázta, de még ebben a pokoli hidegben is melegen tartotta a katonát: akár órákon keresztül is képes volt a hóban feküdni, anélkül hogy megfagyott volna. De a legnagyobb kincs a nemezcsizma volt. Az oroszok valenkinek hívták, és a katonáik kivétel nélkül ezt viselték télen. Egyetlen darabból készült; a talpa is nemezéből volt. Havon, jégen nem csúszott, könnyű volt. Bőven lehetett meleg kapcát, gyapjúhalmat tenni bele, így megvédett a fagyástól.

A visszavonulás sok mindenre megtanítja az embert. Már tapasztalatból tudtam, hogy ezekben a kocsikban általában mindig marad néhány hulla. Sokan a puszták fekvéstől megfagytak, mások a sebesülésükbe haltak bele. Abban reménykedtem, hogy most is találunk néhány halottat, és talán még a lábujjaink is megvan.

– Csak ezeket – mutatott fel néhány konzervdobozt. – Egyébként üres – intett hátra csalódottan a félével. – Teljesen kipucolták.

– Gulyás? – kérdeztem.

Ahogy körülöttem mindenki más, én is rettenetesen éhes voltam.

– Szardínia – mondta undorral, és ledobta elém a hóba a dobozokat. Nem csodálkoztam, hogy még a menekülőknek sem kellett. Mindenkinek szardínia-mérgezése és -undora volt. A szardíniában az olaj kristályosra fagyott. A dobozban az olaj kristályosra fagyott, a konzervnyitó használhatatlannak bizonyult, bajonettel lehetett csak kinyitni. A halacska úgy tört, mint a száraz fa, szálkásan.

Körbenéztem. Más is kutatott roncsok közt, de ők sem jártak nagyobb szerencsével.

– Ölni tudnék egy pár jó csizmáért – rántott ki csalódott kábultságomból Hajdú hangja.

Az oszlop már messze járt. Alaptalan volt a félelem, senki sem törődött velünk. Mindenki nyugat felé tartott. Ahogy csak bírtuk, megszorítottuk a lépéseinket. Nem volt tanácsos az embernek elszakadni az egységtől; a falvak tele voltak partizánokkal, akik az elmúlt napokban felbátorodtak, és még a nagyobb csoportokat is megtámadták.

*

Mielőtt a Nyikolajevka előtti utolsó lapos dombtetőre felértünk volna, erős harci zaj ütötte meg a fülünket. A PAK-ok ugató hangja a géppuskák kepelésével, puskaropogással és az aknavető tőp puffanásával keveredett. A tisztek megállították a századot. Mivel a domb mögötti holtterben voltunk, egyelőre biztonságban vártuk a fejlemények alakulását; a lövedékek a fejünk felett repültek el, és messze, az oszlop mögött csapódtak a hóba. A robbanások fekete krátereket vájtak a fehér tájba.

Aztán a domb peremén, minden átmenet nélkül, menekülők tűntek fel. Ordítva özönlöttek visszafelé az eddig előttünk menetelő csapatrészek. Gyalog, szánon, lóháton próbáltak minél messzebb kerülni az ellenségtől, de néhány teherautó is feltűnt. Az elcsigázott, csontsovány lovakat veréssel próbálták gazdáik gyorsabb tempóra bírni; a szánok összeakadtak, egymást akadályozták a rohanásban. Aki elesett, ami felborult, azt eltaposta a tömeg. Szörnyű zsvaj, káromkodás, torlódás mindenütt. Néhány tiszt lóháton próbálta megfékezni a káoszt. Pisztollyal a kezükben hadonásztak, a levegőbe lőttek, vagy lovaglóstorral

csépezték a menekülőket. Hasztalan volt minden igyekeztük. A pokol elszabadult, nem volt hatalom, amely megállíthatta volna a kavargó áradatot.

Tisztek és honvédek, mindannyian rémült tekintettel figyeltük a felénk rohanó, emberi mivoltukból kivetkőzött tömeget. Azonnal felfogtam, hogy ha elér minket az áradat, menthetetlenül magával ragadja a századot, de mozdulni sem bírtunk. Valamennyiünket sokkolt és megbénított a felismerés: elénk kerültek az oroszok, és már lehet, hogy be is kerítették bennünket.

– Lefelé az útról! Mindenki lefelé az útról! – üvöltötte el magát a századparancsnok.

– Gyerünk, hátraarc, és lefelé! – kiabálták a szakaszparancsnokok is.

Megfordultunk, és ahogy csak bírtunk, rohanni kezdtünk a térdig érő hóban. Száz-százötven métert tehetünk meg, amikor a tisztek megállítottak bennünket. A következő percekben megkövülve néztük, ahogy a mindenféle csapatnemhez tartozó katonák egymást taposva, tülekedve rohannak el mellettünk. Néhányan elhajították a fegyverüket, szerelvényüket, hátizsákjukat, hogy könnyebben futhassanak. Egy tiszt lóhátról, lovaglóstorral verte a görnyedt hátú katonákat.

– Vissza a páncéltörőhöz! Disznók! Vissza a helyetekre! – üvöltötte, de senki sem hallgatott rá. Rohantak tovább kelet felé, a biztos pusztulásba.

Csak egy pillanatra apadt el a dombról lehömpölygő menekülők folyama, amikor újabb katonákkal teli teherautó tűnt fel a gerincen, de mielőtt leereszkehethetett volna a biztonságos hajlatba, találatot kapott, és kigyulladt. A lángoló, kontrollját veszített teherautó dülöngélve, egyre nagyobb sebességgel száguldott le a lejtőn, elsodorva embert és állatot, míg végül letért az útról, és a sík mezőn lendületét veszítve megállt. Égő emberek ugráltak le róla a fájdalomtól sikoltozva.

– Harckocsi! Harckocsi! – üvöltötte el magát valaki, de mozdulni sem volt időnk, a dombgerincen, alig két-háromszáz méterre tőlünk, egy orosz páncélos tűnt fel, és géppuskájával azonnal löni kezdte az úton menekülőket. Két másik tank is követte az elsőt, és hamarosan a géppuskáik is működésbe léptek. Még többen buktak el a menekülők közül. A sebesültek kúszva próbáltak menedéket találni, véres csíkot húzva a hófehér havon. Meglőtt, lógó belü lovak fejüket fel-felemelve, fájdalmas nyerítéssel, tehetetlenül vergődtek a hullák közt. A három harckocsi vonalba fejlődött a dombgerincen; egy pillanatra megálltak,

mintha a parancsnokaik gyönyörködni akarnának az alattuk örvénylő véres masszában. A lövegtornaik baljós módon, lassan forogtak. Aztán szinte egyszerre lőttek az ágyúikkal. Újabb teherautók robbantak fel vagy borultak lángba, a becsapódások környékén emberek feküdtek, jajgattak, üvöltöttek. A harckocsik nagyot rándultak, teljes sebességre kapcsolak, és mint a megdühödött vadkan, rárontottak a menekülő tömegre. Az egyik T-34-es fellökött egy parancsnoki kocsit, mint valami játékszert, félresöpörte, és az oldalára fordította; a szánok gyufaszálként roppantak össze a lánctalpak alatt. Ahogy a tankok közeledtek, a dübörgésük úgy nyomta el a sebesültek, haldoklók üvöltését és a döglődő lovak fájdalmas nyerítését.

– Hátra, fel a dombra! Szétszóródn! – üvöltötte a főhadnagy, kirántva bennünket a benuzságunkból. A század egy, az úttal párhuzamosan futó, szelíden lankás domb hátán foglalt állást. A géppuskák működésbe léptek. A golyók szikrákat vetettek a tankok páncélos testén, de kárt nem tudtak tenni bennük. Azt viszont elérték, hogy felfigyeljenek ránk. Előbb a vezérpáncélos állt meg, aztán a másik kettő is. A tornyaik lassan körbeforogtak. Az történt, amitől a legjobban tartottam: az egyik tank kiszúrta a mindent belepő fehérségben húzódó barna vonalat, a századot. A tankok félfordulatot vettek, aztán újra egy vonalba fejlődtek, és teljes sebességgel megindultak felénk.

– Kézigránátot készíts! – futott végig a parancs a vonalon.

Előrángattam az egyetlen gránátomat, de nem hiszem, hogy bármi hasznát is vettem volna ezek ellen a szörnyek ellen. Amikor oldalra fordultam, a tekintetem találkozott Hajdúéval; ijedten pislogott rám, az ajkáról a kétségbeesés erőtlen hangjai törtek fel.

A tankok egy pillanatra megtorpantak, lőttek, aztán újra nekilendültek; lánctalpaikat, orrukat fagyott vér borította. Géppuska-kelepelés töltötte be a teret, a sajátjainké és a harckocsiké; a becsapódó gránátok hózuhataggal borítottak be bennünket. A tankok úgy száz méterre járhattak, amikor az egyik T-34-es váratlanul tüzgömbbé változott. Emberek ugráltak ki belőle, szaggatták le magukról az égő ruhát, és behemperedtek a hóba. A másik két harckocsi rohama megtorpant; a tornyaikat forgatták, megpróbálták felkutatni a támadóikat. Lent, a lapályban a mi tankjaink bukkantak fel, azok lőtték az orosz páncélosokat, miközben egyenesen felénk robogtak. A még ép két orosz tank megfordult, és tüzelni kezdett. Lent az

egyik harckocsink égő fáklyaként tört előre, aztán felrobbant. Rövidesen a második orosz tank is találatot kapott, mindent beborított a füstje. A kezelők megpróbáltak kimászni, de egy géppuskasorozat lekaszálta őket; a testük groteszk, kifacsart helyzetben feküdt, lógott a páncélos oldalán, tornyán, úgy, ahogy a halál érte őket. Az utolsó tank úgy döntött, nem vállalja a további küzdelmet, inkább a vonalunkon áttörve elmenekül. Egyenesen felém tartott. Néhány kézigránát repült a lánctalpai felé, de nem tudtuk megállítani. Alig húsz-harminc méter választotta el a dombháttól, amikor találatot kapott. Ketten ugrottak ki a tankból, égő ruhában.

– Gyere! – kiáltott rám Hajdú, és már rántott is fel a kabátomnál fogva.

– Mit akarsz? – ragadtam meg a karját.

– Gyere már! – tépte ki a kezét a szorításomból.

Fegyvert szegezve rohantam a nyomában. Az égő harckocsizók a fájdalomtól üvöltve a tank mögött, a hóban hemperegtek. A vezetőt derékig az ülésbe beragadva találtuk. Az egész felsőtestét ellepték a lángok; velőtrázó hangon üvöltött, miközben az arcát markolászta.

Hajdú odarohant az egyik égő oroszhoz, havat szórt rá, és prémkesztyűs kezével csapkodta lángoló ruháját.

– Hagyd, annak már vége! A másikat! – rivallt rám, amikor látta, hogy a vezető felé indulok, akit már teljesen elborítottak a lángok.

Rövid habozás után odarohantam a másik oroszhoz. A hóban hempergett, de még mindig égett rajta a ruha. Két kézzel lapátoltam rá a havat.

Az egész, ha egy percig tartott.

A két orosz előttünk térdelt; még füstölt a ruhájuk. Hálás tekintettel néztek ránk, és valamit oroszul ismételtettek, de egy szót sem értettem belőle. Fegyvertelenek voltak. Hátrébb léptem, és intettem, hogy álljanak egymás mellé. Alacsonyabbak voltak nálam, keskeny válluk és pattanásos képük volt. Szinte még gyerekek voltak. Feltápáskodtak, és a kezüket a fejük fölé emelték. Ekkor dördült el a lövés. Az egyik orosz hanyatt esett, mint akit fellöktek. A mellébe kapta a golyót, véres folt terjedt a vattakabátján. Én is és a másik orosz is a földön rángatózó bajtársára meredtünk, aztán a Hajdúra, aki a fegyvere zártömbjét rángatta.

A még életben lévő orosz kapcsolt gyorsabban, és felém lépett; harag, félelem és gyűlölet lobogott a tekintetében. Valahonnan előkerült egy kés.

Ráfogtam a Mannlicheremet, így próbáltam meg távol tartani.

– Tedd le azt a kurva kést, és állj meg! Nem akarlak bántani! Nem hallod, az anyád istenit! Sztoj! Sztoj! – üvöltöttem a fegyverem rázva az orosznak, de csak jött felém. – Pista, segíts! – kiabáltam kétségbeesetten.

– Lőj már! Nem hallod, lőj már! Az enyém bera-gadt! – üvöltötte segítség helyett Hajdú.

Az orosz egyre csak jött felém. A hátam a kilőtt páncélos oldalának feszült, már nem volt hova hátrálnom.

Amikor elsült a puskám, akkor döbbsentem rá, hogy mekkora csend van körülöttünk.

– Mit csináltál? – szerettem volna ráordítani a máris az egyik orosz hullája mellett térdelő Hajdúra, de csak halk, nyöszörgő hangra futotta tőlem.

– Segíts inkább – mondta válasz helyett, és a fejével a katona lába felé intett.

Szinte vadonatúj nemezcsizmát viselt; önkéntelenül is a másikra pillantottam, az is.

– Nagyon jó! Nagyon jó! Egyik sem égett össze – tapogatta végig előbb az egyik, aztán a másik hullacsizmáját.

– Mi az istent csináltál, Pista, már megadták magukat! – förmedtem rá megint.

– Jó kis csizmák ezek! Jó kis csizmák ezek! – ismételtette eszelős hangon, mint aki meg sem hallotta, amit az előbb kérdeztem, miközben megszabadította a hullákat a lábbeliktől.

– Tessék!

– Nem! Nem! Nem... – hátráltam el Hajdútól, aki az egyik pár csizmát úgy nyújtotta felém, mint az indiának a lenyúzott skalpot.

– Nincsen semmi baj – nyugtatgatott. – Meztőláb úgysem lett volna semmi esélyük.

– Én ezt... én ezt nem tudom felvenni – suttoztam szinte már könnyek közt.

– Nézd, öregem, az én lábam nem fog lefagyni. Ha akarod, a tiédet levágathatod, de én a saját két jó lábamon megyek haza – zárta le a vitát, már-már tárgyilagos hangon.

Gondolkodni sem volt időm, lassan mások is előbújtak a gerinc mögül.

*

A dombtetőn sorakozott fel a század. A parancsnok röviden ismertette a helyzetet: az orosz gyorscsapatok elénk kerültek, és bevették magukat Nyikolajevkába, elvágva ezzel az egyetlen visszavonulási utunkat.

– Szerencsénkre az 1. páncélosadosztály néhány egysége is erre vonul vissza – mutatott a városba ve-

zető út két oldalán álló magyar harcokocsikra. – Velük megvan az esélyünk, hogy áttörjünk a városon, és biztonságos területre érjünk. Szedjük össze magukat, és holnap már meleg házakban éjszakázhatnak!

Megkönnyebbült moraj futott végig a századon.

– Meg tudják csinálni?! Képesek lesznek rá?!

A főhadnagy végignézett a századon, míg végül a tekintete, mintha tőlünk várná a választ, rajtunk állapodott meg.

– Számíthat ránk, főhadnagy úr! Kifüstöljük őket! – kiáltott fel Hajdú.

– Igen! Igen! – hallatszott innen is, onnan is, míg végül az egész századra átragadt a lelkesedés, és mindenki torkaszakadtából kiabált.

Hajdúra sandítottam. A fegyverét, amelyet néhány napja még el akart dobni, büszkén szorította magához.

– Ebben a csizmában akár gyalog is hazamegyek – súgta oda mintegy magyarázatképpen, miközben előbb az én lábamra, aztán a sajátjára pillantott. Nem volt időm válaszolni, mert felharsant a vezényszó:

– Jobbra át! Menet indulj!

Alattunk, az út mentén felsorakozó harcokocsik felé vettük az irányt. Már az első lépésnél éreztem, hogy a nemezcsizmában láb fejemet kellemes bizsergés járja át, ahogy a szövetek felengednek, és bár lassan, megindul benne a vérkeringés.

A még mindig füstölgő roncs mellett vezetett az utunk. A tekintetem önkéntelenül is a vezető hullájára tévedt: jobb keze még holtában is a botkormányt szorongatta, bal kezében egy csomó haj, a fejről csontig leégett a hús. Bámultam a csupasz koponyájára. Nem tudtam eldönteni, hogy vicsorít ránk, vagy nevet rajtunk.

Szabadságharcos fiú (bronz, Balatonfüred, 2006)

VILLÁNYI LÁSZLÓ

Deret harangoznak

*Ha reggel borotválkozásra süt a nap, s meglögyböli a vizet,
már a tengernél látja imbolyogni a fényt.*

*Mintha az üres erkélyen megjelenhetne integető édesanyád
vagy édesapád, úgy nézel a hajdani otthon felé.*

*Lábamhoz gurult a labda, de képtelen voltam belerúgni,
s az álom futni se hagyott, erőtlenül álltam a pályán.*

*„Deret harangoznak”, idéződik, egykor miként botlott
nyelved.*

*A tócsában miattam áll a fekete gólya, ül az ágon a jégmadár,
az én kedvemért szállnak, akárha angyalok, az ökörnyalak,
ragyog a fű zöldje.*

Milyen ajtót

Milyen lehetne az elveszített szavaidból megírt életrajz?

*Persze, pipacs, gomolyfelhők; azért a legszebb látvány
mégiscsak a nők térdhajlata.*

Már elgondolhatatlan egy tarkódon végigsimító kéz?

*Hiába megyek át a túloldalra, kanyarodom egy másik
utcába, hallom a csörgést mögöttem, egyre közelebb.
A kereszteződésnél utolér, hátrafordulok: egy ember övén
töméntelen mennyiségű kulcs billeg. Vajon melyiket
nyújtja majd felém? Milyen ajtót nyit?*

Veri álmodat az eső.

REISINGER ATTILA

A legfényesebb csillag

A kisfiú megrázta nagyapja karját.

– Menjünk, nagyapa! – mondta. – Fázik a lábam.

Az öreg a betonkerítésnek támaszkodva állt. Mint ha gép döngött volna a mellkasa alatt; füle zúgott.

– Már indulunk – suttogta rekedten. – Csak pihentem egy kicsit.

Megigazította a szánkóra kötözött, füstölt hússal teli vesszőkosarat, aztán a lépést próbálgatta, nem síkos-e a járda. Megfogta unokája kezét, elindultak.

Itt már nem voltak lámpák, csak a feszes égbolt milliárd csillaga világította meg a letaposott havat.

Az öreg áthúzta a szánkót a lapos, fagyott hóval teli árkon, és a jéggöröngyös úton ment tovább. Jobban csúszott itt a szántalp, mint a homokkal felszórt járdán.

Nem számított rá, hogy ismét elkapja a roham. Eddig két-három hónap is eltelt a rosszulletek között. A legutóbbi tegnap éjjel, álmában tört rá. Eddig az volt a legerősebb. Úgy érezte, eltűnt a szobából a levegő, fuldoklott. A testét elborító verejték még az ágyneeműt is átáztatta. Röstellte is a menyé előtt, de a betegségéről hallgatott. Nem

akarta, hogy a fiatalok megijedjenek. Van gondjuk úgyis elég. Még a ház sincs egészen befejezve, kívülről vakolatlan. Szép nagy ház. Ha nem volna ilyen sötét, már látszana a gesztenyesor végén.

– Amíg pihentél, a csillagokat nézegettem – szólalt meg a kisfiú.

– Ismered még őket? – kérdezte az öreg. Megállt, kabátja ujjával felitatta a homlokára kiült verejtékcseppeket.

A kisfiú elengedte nagyapja kezét, hátrafordult.

– Az ott a Sarkcsillag – mondta –, azok a Halászcsillagok, mellettük a Szekeres...

Az öreg megsimogatta unokája fejét. Ő tanította meg neki a csillagképeket, ismeri is mindet.

Kerékpárját tolvaj egy részeg bukkant fel a vadgesztenyefák mögül; meg-megcsúszva bukdácsolt el mellettük. Egy dalt kántált, énekét a kerékpárlánc zörgése kísérte.

Amikor elhalt a részeg hangja, az öreg elindult. A kisfiú is nekifeszült a szíjnak, segíteni akart.

Benedek

2.

– Nem kell úgy sietni – mondta az öreg. – Itt vagyunk már, pár lépésnyire.

Mire a házhoz értek, már a híradó ment a tévében. A bejárati ajtó mellett a nagy ablak redőnye nem volt leeresztve, a függöny mögött árnyak mozogtak. A képernyő fénye a szoba mennyezetén villódzott.

– Kár, hogy nappal nem látni a csillagokat – mondta a kisfiú.

Az öreg lehúzta a szánkót a járdára, kidrótotta a lecekből összeeskábált kaput, és egy hóval teli malterosládának támasztotta.

– Én láttam őket egyszer nappal is – mondta az öreg. – Még a fron-

ton... Le kellett mászni egy szakadékba, hogy összekössem az elszakadt telefonkábel. A szakadék mélyéről nappal is látszottak a csillagok. Bár nem sokat nézegettem őket, mert egy róka mindig körülöttem ólálkodott. Vigyáznom kellett, nehogy a közelemben férközzön. Lehet, hogy sebesültnék nézett.

– A róka nem bántja az embert – jelentette ki határozottan a kisfiú.

Az öreg behúzta a szánkót a kapun.

– A fronton mindenki félt a rókától. Néhol nagyon elszaporodtak. Ha éjszaka fellőttünk egy rakétát, csak úgy parázlott a szemük. Az a babona járta a lövészárokban, hogy nem sokáig él az, akit a róka kinézett magának.

– És mi lett azzal a rókával a szakadékban? – kérdezte a kisfiú kíváncsian.

– Amikor egészen közel merészkedett, hozzávágtam egy követ. Eltaláltam, de azért elmenekült.

– És nem jött vissza?

– Akkor nem... – Az öreg a fal mellé húzta a szánkót, nagyot szusszantott. – De tegnap éjjel újra megjelent, és benézett az ablakon.

– A róka? – kiáltott fel a kisfiú. – Újra megjelent a róka?

Az öreg észrevette, hogy unokája hangjában félelem bujkál. Megsimogatta a gyerek fejét.

– Persze csak álmomban – magyarázta. – Csak ál-

modtam, hogy a róka az ablakban van. Mire felébredtem, eltűnt.

3.

Az öreg visszament a kerítéshez. Helyére fordította a kaput, bedrótta.

Hirtelen meglódult alatta a föld. Belekapaszkodott a kapuba; minden erejét összeszedte, megpróbált talpon maradni. Magához öelve a deszkát a kapura dőlt, csizmája orra a havat kapálta, kucsmája leesett. Hő-rögve kapkodott levegő után.

Unokája a lépcső előtt állt. Alakját elnyelte a homály, csak arcocskája fehérlett a csillagfényben.

– Nagypapa! – kiáltotta, kezével a kémény mellett sziporkázó Szíriuszra mutatva. – Nem kell félned! Nem a róka volt... Azt a csillagot láttad, az nézett be az ablakon.

Benedek II.

FECSKE CSABA

Sötétben

*bányaomlásként dől rád
az éjszaka szíveddel dolgozó
szorgalmas bányász a hangok
gazdátlan veszett vak kutyák
kiszámíthatatlanok félelmetesek
bűzös nyáluk fröccsen rád
ásító torkukból a pokol
forrósága süt karmuk széttépi
a fényt elgörbíti az időt
legszívesebben egérlyukba bújnál
ha volna lyuk de nincs fény ütötte
rés a világon remegve
ha kérdenéd kié e hang
nincs válasz sehonnan
csak nyers indulat szétomolt egek
pusztasága vert seregei a reménynek
ott tapicskolsz tehetetlenül némán
a sötétség marasztaló sarában*

Kilátszik belőlem

*ez itt a talpamhoz tapadva
Miskolc Megyei Jogú Város
lakóhelyem fél évszázada már
egykor szerencsét próbáló
fiúként rántott magához
és ha nem is mondták sokáig
jöttmentnek néztek mi tagadás
máig kilátszik belőlem Szögliget
mint falusi legények farzsebéből
a nyeles fésű vasárnap délután
a mozi előtt egyik év fölzabálja
a másikat a város a falut hogy az
egyik ne lakjon jól de a másik
elfogyjon lassan fattyút hoz világra
a megejtett emlékezet szomorú
arcok tapétázzák ki éjszakáimat
én már mindenkit magamra hagytam
szurokként terül szét a sötétség
beleragadok kétségbeesetten
bámulom a holdat a Teremtő
ödémás kézfejét*

BALÁZS K. ATTILA
Csapda

A reggel halvány és hideg. Kint ősz van, sárga leveleket fészül ki a fákból a szél. Egy szegényesen kivilágított térbe lépünk: fehér falakat látunk, amelyeken semmi díszítés. A szemközti falon egyetlen nagy, kerek óra, amely maga is ütött-kopott, megszagatta azt is az átsodródó idő. Az óra alatt felpattogzott, zöld olajfestékkel kent ajtó. Kilenc óra. Odakint egyre magasabbra kúszik a nap, de már nincs meg a régi ereje. Feltámad a szél is, varjakat dobál a távoli jegenyék fölött. A felületesen záródó ablakok réseinél füttyül a légáramlat, meg-megzörrennek az üvegek. Eltelik néhány nagyon hosszú másodperc.

Az orvos még mindig nem érti, miért kell egyedül bemennie a beteghez. Magához szorítja táskáját, és tétován bár, de belép az időközben kitáruló ajtón.

Állott betegszag üti mellbe. A szobát nyilvánvalóan rég nem szellőztették: dohányillat keveredik vízelet, ürülék és penészedő fa szagával. Az orvost émelygés fogja el, ahogy lassan a szoba közepe felé lépeget. Odabent semmi sem mozdul, a sarokba tolt ágy fölül semmi életjel nem érkezik. Egyéb bútor nincs is a szobában, csupán egy háttas szék áll még az ágy mellett. Háttámláján átdobva egy gyapjú-mellény, és néhány más ruhadarab. Az ágy alatt fém éjjeliedény, az ágy fejénél a földön orvosságos dobozok tucatjai. Egy üveg, mellette pohár. A pohár alján egy ujjnyi rozsdabarna folyadék.

Az orvos megáll a szoba közepén. Most újra hallja egy óra őrzítő ketyegését, amely mindig a fülében van gyerekkora óta, örökre beleakadt idegeibe. Reflexből körül is néz, de a falak üresek. Talán a kinti óra ketyegését hallja még mindig.

Kilenc óra öt perc. Az ágyon takarókba csavarva egy test fekszik – egyelőre mozdulatlanul. Táskáját a földre ereszti, és lassan közelebb lép, hogy lássa az öregasszonyt. Nagy párnák közé besüppedve fekszik, félig ülő pozícióban, szeme csukva. Mellkasa fölött a takaró alig észrevehetően mozdul: lélegzik – állapítja meg az orvos. Szorosan az ágy mellé áll, térde érinti a deszkát és a rajta átfolyó lepedőt. Az öregasszony keze a takaró fölött van, olyan, mint valami korhadtt fadarab. Csupán az erek hálója enged arra következtetni, hogy mégis élő anyagról van szó. A hálóingből kibúvó kézfeje mozdulatlan.

Az orvos most arra gondol, hogy ez az öregasszony csupán békésen alszik, tulajdonképpen semmi baja. Az ajtó halk kattanással csukódik be most mögötte. Az öregasszony nem mozdul, szeme csukva marad. Az orvos tétovázik, az ajtó felé néz, majd ismét visszafordul az ágy irányába. Lassan kinyújtja a kezét az erekől hálózott csukló felé. A mozdulat lassú, nagyon lassú, a kéz elindul, át az ágy fölött – a távolság egyre csökken a két eleven szövet között, milliméterről milliméterre csúszik egyre közelebb, majd megérinti a bal csuklót; a puha, nedves ujjak a paplan és a bőr közé nyúlnak: az ütőeret keresik. Az érintésre megmozdulnak a szemgolyók a szemhéjak alatt, és mintha a beesett arc bőrének színe is mélyülne egy árnyalattal. Az orvos számol. A szívből kiáramló vér mozdit egyet az erek falán. Lassan lüktetnek el a másodpercek: huszonöt, huszonhat, huszonhét... Ide nem szűrődnek át a kinti zajok, a falu mintha nem is létezne, elsiklott ez a ház is a kerttel messzire, messze, mintha egy sodródó sziget lenne a csend és óraketyegés fantasztikus óceánján. Az öregasszony nyugodtan lélegzik. Mintha egy picit mosolyogna is az elmúlás előterében. Pulzusa kissé lassú, alig tapintható, de egyelőre egyensúlyban van a test. Az orvos ott áll még mindig kissé előrehajolva, keze az öregasszony csuklóján pihen. Eltelik egy perc, aztán még egy, és még egy, és az orvos még mindig nem húzza el a kezét. Hirtelen nem érzi az öreg, csontos kéz anyagát, ujjai mintha levegőt markolnának. Lassan az ágy mellett álló üres székre ereszkedik.

– Fruzsina néni, hall engem? – kérdi suttogva, és mivel válasz nem érkezik, megismétli a kérdést.

Most hirtelen újra felhangzik egy kutya mély torokugatása. Néhány perccel ezelőtt hallotta először, amikor az udvarba léptek. Talán egy Rottweiler – fut át az orvos fején. Hallszik, amint a láncon dobja magát az a nagytestű állat. Hosszú másodpercek telnek el így, az orvos önkéntelenül is az ablak felé fordítja fejét. Az ugatásból könyörgő szükülés lesz, majd csend. Behallatszik valakinek a fojtott, szitkozódó hangja. Nem a Bálinté, aki idecipelte.

Az állatorvos körülnéz újra a szobában. Megrázza a fejét, csak úgy magának – nincs elképzelése arról, hogy mit is keres itt, egy nyilvánvalóan nagyon idős, haldokló öregasszony mellett egy idegen szobában. Valószínű azért van itt, mert nincs más orvos a környéken. Bár neki sincs lehetősége segíteni ezen az öregasszonyon. Hiába is küzd: a test megfáradt, megérett

az elmúlásra. A menekülés lehetőségeit latolgatja. Feláll a székről, körbejárja a szobát, kinéz minden ablakon.

Az ablakokon át a hátsó udvarba látni. A szilvafák alatt három férfi egy gödröt ás: kettő a gödörben áll már derékig, a harmadik a növekvő földkupac mellett épp egy üveg folyadékot emel a szájához, miközben a ház felé néz. Az orvos hátrébb lép az ablaktól, reméli, hogy nem vették észre. Még azt gondolná, nem végzi azt, amiért idecipelték. Előbb-utóbb választ kell adnia ezeknek az embereknek, el kell mondania, milyen állapotban van az öreganyjuk. Így, első pillantásra, néhány óránál többet nem jósolna neki ezen az árnyékvilágon. Hívtak volna inkább papot. Látott már végelgyengülésben elmenő embert és állatot.

Az öregasszony most megmozdul. A feje kissé oldalt billen, először a fal felé, majd vissza a szoba és az orvos irányába.

– Fruzsina néni – mondja az orvos, és feszülten figyeli az arc minden rezzenését. A szem résnyre kinyílik, a szürke szembogár alsó harmada látszik. A tekintet teljesen kifejezéstelen, az ajtó irányába néz. Aztán lassan mintha értelem ömlene a szembe, a pupilla nagy, fekete korongja beszűkül valamelyest, ahogy beszívárog rajta a fény. A fej ismét megmoccan, a tekintet körbejárja a szobát, mintha valakit vagy valamit keresne. Ahogy az orvos az öregasszony látóterébe kerül, arcán kissé kisimulnak a ráncok. Mintha egy mosoly árnyéka is átszaladna a sápadt, időtől barázdált arc felett. A száj szóra nyílna, de nincs elég energia: hangok, szavak nem születnek.

Az orvos vizet tölt egy pohárba, és a repedezett szájhoz közelíti. Az öregasszony alig észrevehetően bólint, és szinte mohón fogadja magába a vizet. Egy óra nagymánusa talán két rovátkát is rezzenne, addig nem mozdul, nem reagál semmire, csak kapkodva lélegzik, és az orvost nézi szinte könyörgő szemmel. Pihen, az erőt gyűjti. Könyökével kissé felemeli törzsét aztán, de a fej túl súlyos, a párnán marad, s a törzs a nyakkal tompaszöveget zár be: az öregasszony úgy hat most, mint egy szárnyaszegett, tehetetlen madár.

Az orvosra hirtelen olyan érzés tör, hogy egyszer már végigélte ugyanezt a szituációt, mintha monotonul és unottan ismételné magát ugyanaz a helyzet, hiszen tudja kívülről, mi következik az eljövő percekben: ismer minden apró részletet, tudja, hogy a kutya ismét ugatni kezd, a csontos kézfejre most legyek szállnak ismét, amelyeket odébb legyint egy kézmoz-

dulattal, és ugyanilyen természetes az is, hogy Fruzsina néni tulajdonképpen mindjárt elragadja a halál. Bárki más lenne is bent most a szobában rajtuk kívül, mindenki félrefordítaná a fejét, kimenne épp, tennevenne, a falakat, a függönyt bámulná, vagy végletekig erőlködve, beszélgetőtársa szavaiba görcsösen kapaszkodva figyelne valami teljesen semmitmondó diskurzust, csak oda ne kelljen néznie, hiszen nem tudná elviselni a pillanat hihetetlen idegenségét és iszonyát, amint a haldokló, minden emberi segítségen túl, egyedül marad a sorsával. De valahogyan az orvos sincs jelen, ő is szemlélő csupán, valamiért ő sem képes belépni abba a zárt, üvegburászertű térbe, amelybe végül tulajdonképpen amúgy is csak ketten léphetnek: Fruzsina néni és a halál.

De a szobában rajtuk kívül senki sincs. Sem ember, sem gépek: nincsenek sípoló műszerek, amelyeknek minden szokatlan jelzésére szorult szívvel figyel a be nem avatott; nincsenek vérhabot szállító csövecskék, vöröses vizeletet tartalmazó zacskók, fiolák, szabályos időközönként felhörgő drén. Semmi. Falusi csend van, és Fruzsina néni kapkodó lélegzete.

Bárcsak kiáltott volna idejövét. Kapaszkodott volna egy idegenbe, aki szembejött velük az utcán, tépte volna ki magát a legidősebb fiú akaratanak nyalábjából, és szaladt volna végig a házak között eszelősen, segítség után kiabálva. Valamiért úgy érezte, hogy így kellett volna cselekednie, de végül mégsem tette, és most már késő. Életében mindig problémái voltak a cselekvéssel. Sodródni mindig talán könnyebb, hagyni, hogy mások hozzanak döntést helyette. Bár az ember mindig apró döntések és cselekvések hullámverésében létezik, s így, a nem-cselekvés is, mint saját döntés, legitim. Egy ideg kezdett el rángatózni a szájszögletében. Mindig utólag határozza el, hogy a következő alkalommal nem hagyja magát, átviszi akaratát bármi áron, vagy csak egyszerűen nemet mond, tekintet nélkül a következményekre. Nem fog majd számítani, kit sért meg, vagy esetleg kinek kell bevernie az orrát. Elég. Az asszonyától is ilyenféleképpen kellett volna elválnia. Ott is mások döntöttek helyette, s ő mindenbe beleegyezett, csak vége legyen már, legyenek egyszer túl rajta.

Most hirtelen néhány macskakölyök emléke villan az emlékezetébe. A folyófelszín alatt, nagyjából húsz-harminc centi mélyen sodródni a lassú áramlattal, egy fehér nylonzacskóba kötözve. Fuldokolnak. A kristálytiszta vízben jól kivehetőek a görcsösen kapálózó tappancsok, és egy-egy pánikszerűen a zacs-

kónak feszülő, tátogó fejecske. A malomárkon átívelő hídon állt azon a kora tavaszi napon, nagykabátban, zsebre dugott kézzel. Mindvégig mozdulatlanul. Csak akkor indult tovább, amikor a zacskó a macskakölykökkel végleg eltűnt a távolodó, zöld hínárokkal lobogó mélyben. Emlékszik, akkor azon gondolkodott, mi lehet annak az embernek a fejében, aki így elbánt ezekkel a szerencsétlenekkel. Szerette volna véresre verni azt a szívtelen alakot.

Fruzsina néni lehunyt szemmel fekszik a párnák között. Most újra úgy tűnik, megszakított minden kapcsolatot a külvilággal, és nem egyéb lassan, mint kapkodó lélegzet, beesett, sápadt arc, csomókba tapadó, selyemvékony haj, pergamenszerű bőr és egy állandó, enyhe remegésben levő test feledésre ítélt kombinációja.

Egyedül, egy haldoklóval. Ki kényszerítette arra, hogy éppen ő, éppen most, éppen itt legyen? Bálint, a legidősebb fiú? Aligha. Egyszerűen csak nem tudott nemet mondani neki. Talán csupán a körülmények. Miért van az, hogy a környéken nincs bár egy körorvos? Valaki, aki ért valamelyest a gyógyításhoz? És egyébként miért kellett éppen neki ideköltöznie a városból, hogy az emberek a nyakára járjanak, és úgy kezdjék értelmezni jelenlétét, ahogy azt ő a legkevésbé szeretne volna? Hiszen ő egy egyszerű állatorvos, aki éppen a múltja elől menekül. Hagyják őt békén legalább egy darabig. Nem kell neki a mások gondja. Ez a csendbe merült, reménytelen szoba, s ezek a légyviszkos, homályos szemű ablakok is a városban hagyott, a válás után értelmetlenné vált lakásukat juttatták eszébe. Egy tányér otffejtett birsalmasajt magányát a barna abrosszal leterített asztalon, kutyáját, amelyik végleg eltűnt egy különösen hideg téli éjjelen. Fény kellene valahonnan ismét. Elege van a vodkabúzzal végződő, végeláthatatlan napokból. Menekülni kellene talán innen is valahogyan. Ez a mai, vértelen őszi reggel sem kecsegtet semmivel, egykedvű és fénytelen a mindenség, s ő ma is a körülmények foglya marad. Ki kellett volna menteni azt a néhány fuldokló macskakölyköt. Többet kellett volna törődni azzal az öregedő, melegséget igénylő kutyával. Nem volt különösebben vallásos, de most

úgy érezte, szüksége lenne egy személyre szabott megváltásra. Bár egy meghatározó eseményre, amely mint egy vízváltató, elkülönítené az eddigi, szinte értelmüket vesztett, nyomasztó dolgokat egy eljövendő, fényesebb létől. Egy jövőtől, aminek értelme van. De egyáltalán van-e több lépcső számára ebben az ébredésben?

Lehunyt szemét, így ül a haldokló öregasszony mellett néhány percig. Nem akarja, de megállítani sem tudja gondolatait, amelyek most egy meglehetősen váratlan lehetőség irányába mozdulnak. Fruzsina néni úgyis meghal – gondolja. Mellkasában szorítást érez, homlokán kidagadnak a vénák, amint maga elé mered, és játszik a gondolattal. – De nem! – rázza meg a fejét, mégsem tehet ilyent, mégsem használhatja fel ezt a magatehetetlen öregasszonyt ennyire önző módon! Hiszen mégiscsak életről és halálról van szó! Vagy talán éppen ezért lesz legitim, bármit is cselekszik. Hiszen az ő életéről is szó van. Ő is megmentésre szorul ebben a pillanatban. Felugrik a székről, néhányszor körbejárja a szobát. Az ágyban ott a test, és a belé már alig kapaszkodó lélek. Szinte érzi a lobogását, ahogy lassan kívül kerül a rendeltetését teljesíteni már nem tudó porhüvely szabta határokra. Kinéz az ablakon. A hátsó udvarban a testvérek lassan befejezik az ásást. Mindjárt számot kell adnia nekik anyjuk állapotáról. Cselekedni kellene, gondolja, és kiveri a hideg veríték. Mondhatni, eléggé hirtelen szakad rá a lehetőség súlya. Szédülni is elkezd, egyféle émelygő érzés keríti hatalmába, mert érzi, hogy ha ezt meg tudja tenni, akkor elég erős bármihez. Most. Most. Most. Ezt üti felerősödő szívverése. Felszabadult, boldog napokra gondol, valamilyen újakezdésre, amelyben a konkrétumok még nincsenek készen, minden még egyféle homályban lebeg, de egy dolog bizonyos – és ez a legfontosabb: az a világ létezik, és bármilyen visszasan is hangzik, várja őt. Az ágy mellett álló, barnás folyadékot tartalmazó üveg után nyúl. Diópálinka. Szájához emeli az üveget, fenéig üríti, aztán erőt vesz magán: ballal a ritkás hajjal borított tarkó alá nyúl, másik kezével kiemeli a kék virágocskákkal díszített kispárnát az öregasszony feje alól.

KÜRTI LÁSZLÓ

levél

Kántor Péternek

*ne haragudj, hogy ennyit hallgattam,
jött ez az álom, amiből itt találtam magam
bokáig kitakarva. hajnal van, persze,
ott már, az álomban megbeszéltünk mindent,
hogy a hosszú hétvégén befejeztem
a könyved, valahol itt van még az ágy alatt
a földön, firkáltam, írtam bele pár verset,
tudom, hogy nem haragszol, hagytál benne
hosszá néhány üres oldalt erre. szótlán voltam,
igen, nagy volt itt a baj és nagyobb a rémület:
az öcsém, akivel végül is nem találkoztál,
harmincöt éves, két kicsi gyerek,
szóval eddig szép családi sztori. tipikus nyárelő,
zöldülő fákkal, menetrend szerinti fiatal férfi,
menetrend szerint diagnosztizált hererákkal.*

*klassz, hogy itt voltál, ne haragudj nagyon, hogy azóta
se email, se telefon, s hogy ebben a nyitott álomban elpanaszoltam
minden bajom. most meg a kakukk szól, hajnali négy, az eresz alatti
gerlepár is ébren, halálos csend után végre, kis zajos nyugalom.
fene se tudja, hogy ez a sok történés így együtt mit jelent,
de száz szónak is csak egy a vége, tegnap ki lett mesve a fiúnak
a bal heréje. fél lett az egész lent. egyik napról a másikra
elpusztult a macskánk, vagy csak világgá sántikált,
mondd, ki tud kiigazodni ezen az egészen? már csak
a terápiákat kell átvészelnünk valahogy, tudod,
„a gond csak az, hogy ahány orvosság, annyi
méreg.” persze nem sírunk, pedig tényleg,
„csalni is volnának érvek”, de ilyenekről inkább hallgatunk.
szóval vannak ezek a rémisztő szavak, de nem a túl kemény,
nem a bal here, inkább a rák, a daganat. jó-jó, a képekkel
vigyázok, csak jókat őrizgetek rólad, s a családról, mikor mesét
olvasol fel nekik az ebédloasztalnál, abból az északi könyvből,
amit az úton ide, debrecenben vettél. ahol esküvőre készültek
az állatok, de óvatlanok voltak, és oda lett a vad szabadság,
akár a nyári program. „tudnak valamit ezek a lappok” – tudnak!
befizettünk egyhetes szabadságra, most meg a hely, üresen, ott van.
jöhet a kemoterápia, meg nap- helyett a célzott gammasugár.*

*de a macskánk még holnap megkerülhet, az indulat jobb
indulatá nemesülhet, családok majd egészben, boldogan
heverésznek a tengerparton. beszéljünk másról inkább,
remélem, megkóstoltad azt a szatmári szilvát, amit adtam,
és jó lenne összefutni, utazom pestre talán már májusban.
különbön jól vagyunk, minden rendben, nő a vetett fű,
legel a nyúl, én meg szédelvek itt, akár egy spicces felnőt,
túlcipelt férfi szerepben.*

GÖMÖRI GYÖRGY
Ne keresd a magyart...
 (úgyis megtalálsz)

Az utóbbi időben megint összevissza olvastam, regényt és önéletrajzot, valamint féltudományos műveket vegyesen. Amikor a negyedik könyvet vettem kezembe, meglepetten jöttem rá, hogy egyetlen fonál húzódik végig olvasmányaimon – pontosabban mindegyik olvasmányomban felbukkan vagy egy magyar név, vagy utalás magyarokra és Magyarországra. Egy idő után kíváncsiságból elkezdtem jegyzetelni a hungarikumokat, és feleségemnek elmondtam: bár nem keresem a magyar vonatkozásokat, szüntelen beléjük ütközöm; újabb meg újabb életek bukkannak fel a múlt és a félmúlt ködéből.

Merő kíváncsiságból kezdtem olvasni Claire Tomalin önéletrajzát.¹ Az író több szempontból érdekelt: Cambridge-ben végzett, első férje, Nick, újságíró volt, aki mint haditudósító, a Golan-fennsíkron vesztette életét 1973-ban – s Tomalin már több mint húsz éve Michael Frayn, a kitűnő regény- és drámaíró felesége. Claire Tomalin számos nagyszerű életrajzot írt, nekem is megvan a Samuel Pepys-ről írt könyve. (Az angolok rengeteg életrajzot olvasnak, a műveltebb közönség talán még jobban kedveli ezt a műfajt, mint a regényeket). Amire viszont nem számítottam: az, hogy a Tomalin-családnak kiterjedt magyar kapcsolatszerkezete van.

Először is: megtudjuk, hogy Londonban működik (pontosabban: jó pár éve működött) egy remek magyar szabónő. Ezután kiderül, hogy az első férj, Nick Tomalin nagybátyja, Humphrey kivételes személyiség: magyar felesége (Bözszi) kedvéért ez a derék angol megtanult magyarul! (Jól beszélte-e nyelvünket, vagy csak törte, nem tudjuk). Ez a Bözszi, vagyis Erzsébet, egy időben Goldfinger Ernő magyar születésű, jónevű brit építész asszisztense volt – Goldfinger Hamsptead-ben épített magának modern házat, háza ma múzeum. Rendben van, egy magyar asszonnyal több Londonban! De tovább lapozva azt olvasom, hogy Miles Tomalin, Claire első férjének az apja, aki a spanyol polgárháború óta meggyőződéses kommunistának vallotta magát, szintén magyar nőt vett feleségül – egy Kállay-lányt. Elirigyelte volna a nagybá-

csitól magyar feleségét? Ki tudja. Ennek a második Mrs. Tomalinnak, Kállay Magdolnának a levelezése, vagy legalábbis magyar leveleinek egy része fennmaradt egy londoni könyvtárban – még nem szántam rá magam, hogy átnézzem. Amellett, hogy egy olyan kommunista-hoz ment hozzá, aki még 1956 után is makacsul tartotta magát ifjúsága eszméihez, egyáltalán nem biztos, hogy osztotta férje politikai nézeteit – ez csak A. J. P. Taylor brit történésszel fordult elő, aki sokáig valódi forradalomnak tekintette a Magyar Októbert, és csak akkor változtatta meg véleményét, amikor új felesége, Haraszi Éva történész felvilágosította, hogy 1956 „ellenforradalom” volt. 1990 után Haraszi – már mint Taylor özvegye – haláláig diszkrétan hallgatott korábbi meggyőződéséről.

*

Claire Tomalint csak egyszer hallottam előadni Edinburgh-ben, de Richard Davenport-Hines-szal volt szerencsém egyszer találkozni az Athenaeum Clubban, amelynek olyan neves tagjai voltak a múltban, mint a Nobel-díjas költő Seamus Heaney, valamint Kim Philby, a mesterkém. Engem Davenport-Hines Keynes-könyve² miatt érdekelt, amelyből hajmeresztő részletek derültek ki az ifjú Keynes merőben viktoriánus neveltetéséről, s amelyben szó esett a világhírű közgazdász John Maynard Keynes-nek Békássy Ferenchez fűződő barátságáról is. Őszintén dicsértem Davenport-Hinesnek ezt a Keynesről szóló könyvét, kaptam belőle egy dedikált példányt, ő meg sajnálta, hogy nem írt többet Keynes 1912-es magyarországi látogatásáról Békássyéknaál. Philby ekkor még nem került szóba; nem sejtettem, hogy a rutinos életrajzíró következő könyve, a *Belső ellenségek*³ éppen az Angliában működő számos szovjet kémről fog szólni, akik sorából Philby bizonyos értelemben kimagaslik. Philby Cambridge-ben tanult, két másik kémtársához hasonlóan ő is a Trinity College diákja volt. Ennek az előkelő kollégiumnak én is tagja vagyok 1969 óta (1970 óta Fellow-ja az ugyancsak cambridge-i posztgraduális Darwin College-nak), de állíthatom: sem a brit, sem a külföldi titkosszolgálatok soha meg nem környékeztek. Kim Philby a harmincas években egy ideig Bécsben élt, első – magyar – felesége (Alice 'Litz' Friedmann) szervezte be a szovjet titkosszolgá-

2 Richard DAVENPORT-HINES: *Universal Man: The Seven Lives of John Maynard Keynes*, Basic Books, New York, USA, 2015.

3 Richard DAVENPORT-HINES: *Enemies Within: Communists, the Cambridge Spies and the Making of Modern Britain*, William Collins, London, 2017.

1 Claire TOMALIN: *A Life of my Own*, Penguin Books, London, 2017.

latba; akkor kétszer ellátogatott Budapestre is, majd utána évtizedekig kémkedett a Szovjetunióknak anélkül, hogy leleplezték volna. Bár kém társai, Burgess és Maclean már 1951-ben lebuktak, róla egyszerűen nem hitték el titkosszolgálati kollégái, hogy ő a mesterkém, a Nagy Vakondok a Rendszerben. 1963-ban Moszkvába menekült, ott is halt meg, de közben írt egy könyvet, amelyben megpróbálta „igazolni” magát – ő nem pénzért, hanem meggyőződésből kémkedett. Jó barátja volt Graham Greene, aki még Moszkvában is meglátogatta.

De nem Philby volt az igazán érdekes hungarikum Davenport-Hines új könyvében, hanem két kevésbé híres (vagy hírhedt?) ember, a több néven ismert Maly Tivadar és Radó Sándor. Maly magyar születésű szovjet állampolgár volt, aki – mint első világháborús orosz hadifogoly – először csekista lett, majd igen hatékony diplomata. Londonba nevezték ki szovjet konzulnak, és ő lett a cambridge-i mesterkémek „tartótisztje”; 1937-ig „kezelte” Philbyt. Bármennyire sikeres kém volt, miután visszahívták Moszkvába, 1938-ban (Kun Bélához hasonlóan) mint „trockistát” tarkónlőtték a Lubjanka börtönben.⁴ Londoni elődjét, Krivickit, aki „átállt”, és rengeteg hasznos adatot osztott meg a brit titkosszolgálattal (többek között „megjósolta” a szovjet–német paktumot), az egyik londoni szovjet kém, Anthony Blunt művészettörténész információjának segítségével⁵ hamarosan meggyilkolták – nem Moszkvában, hanem az angol fővárosban.

De még Maly sorsánál is hátborzongatóbb Radó Sándor, illetve Alexander Rado története. Radó a második világháború alatt Svájcban élt, ott volt „Dóra” néven rádióadója és „Vörös zenekar” néven kémközpontja. Rendkívül hasznos hírszerző tevékenységével

Magyarországi Mária (részlet, bronz, 2007)

bármelyik országban kitüntetésre számíthatott volna. Egy kivétellel: a Szovjetunióban bárki, aki hosszabb ideig élt egy nyugati demokráciában, eleve gyanús volt, és csak kivételes esetben kerülhette el a kivégzést, illetve a Gulagot. Radó, miután a svájci hatóságok rájöttek, hogy kémtevékenységet folytat, egy társával együtt Franciaországba szökött, majd Párizsból (ahonnan a szovjet központ visszahívta) Kairóba repült. Radó itt jelentkezett a brit követségen, menedékjogot kért. Ezt London nem adta meg – a cambridge-i kémek magas titkosszolgálati pozícióban lévő embere kapta meg a kérést, és egyből visszadobta. Erre Radó elvágta saját torkát, mondván, inkább öngyilkos lesz, mint a sztálini paranoia áldozata. Észrevették, kórházba került, felgyógyult, és elvitték Moszkvába.

Davenport-Hines könyvének Radó-epizódja azzal fejeződik be, hogy Radó Sándort egy NKVD-bíróság

4 DAVENPORT-HINES: *Enemies Within*, i. m., 145.

5 Uo. – Blunt 1964-ben tett vallomást kémtevékenységéről, amit csak 1979-ben fedett fel Margaret Thatcher. Blunt a királynő privát képgyűjteményét gondozta, és lovaggá is avatták. Sir Anthony Blunt 1984-ben halt meg, de csak halála után 25 évvel tették közzé hosszú vallomását, amelyben „élete legnagyobb tévedésének” nevezte a szovjetek javára folytatott kémkedést.

tíz évre ítéli „kémkedésért”! Gondolnánk, eltűnik a Gulagban. De Radót nem mindennapi fából faragták: 1954-ben, miután letöltötte büntetését, visszatért Magyarországra; itt a kartográfiai tanszék vezetője lett a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. Sőt: 1971-ben megírta izgalmas emlékiratait, s ezt cenzúrázva ugyan, de kiadták. A teljes szöveget csak 2006-ra tették közzé – addigra már, gondolom, kevés magyar olvasót érdekelt igazán az egyébként igen izgalmas téma.

*

Olvasom valahol, hogy Budapesten Capa Center nyílt – ami azt jelenti, hogy a magyar születésű (és zsidó származású, eredetileg Friedmann névre hallgató) nagy háború-fotográfus, Robert Capa emlékét ma már egy szép fényképészeti kiállítóterem őrzi. Neve minduntalan előbukkan a korabeli emlékezőkben, többek között egy Nobel-díjas francia író, Patrick Modiano *Chien de Printemps* című könyvében, amelyet angolra *Suspended sentences (Felfüggesztett mondatok)* címmel fordítottak. Kiderül, hogy Modiano ismerte Francis Jansent, Capa egyik legközelebbi barátját, aki szintén fényképész volt. Jansen elkísérte Capát az 1945-ös Berlinbe, és később nagyon lesújtotta barátjának halála (Capa 1954-ben aknára lépett Vietnamban). De magáról Jansenről keveset lehet tudni – állítólag olasz–belga származású volt, és főleg párizsi utcákat és házakat, néha embereket fényképezett, bizonyos értelemben Capa ellenpólusaként. Modiano egyébként talán nem olyan nagy író, mint amilyennek a Nobel-bizottság vélte, de biztosan jól fordították svédre, mert azért ez is számít a díj odaítélésénél.

Érdemes lenne megírni a huszadik század nagy magyar fényképészeinek történetét szociológiai háttérrel. Kertész Andrásnak van a legnagyobb neve, alighanem méltán, mert ő fedezte föl a mindennapok fotómodelljeit, vagyis hathatósan demokratizálta a műfajt. Cartier-Bresson, egy másik kiváló fényképész mondta róla: „Kertész mindenütt előttünk járt”. A háború drámáját Robert Capa fényképezte leghívebben, még ha leghíresebb spanyolországi képe beállításból is született. Ismert még Brassai (eredeti nevén Halász Gyula) és Le Corbusier fényképése, az Elkán Lászlóból a második világháború alatt francia ellenállóvá lett Lucien Hervé. Ami közös bennük, hogy Kertész kivételével mind új, „nemzetközi” nevet választottak maguknak. De hányan hallottak a Mexico City-ben 2000-ben elhunyt, ugyancsak ma-

gyar szürrealista fényképész Kati Hornáról, Capa barátjánőről? Hozzátennem: még 1956-ban Amerikába emigrált barátomról, a néhány éve Bostonban eltávozott Kálmán Béláról is viszonylag kevesen tudnak, pedig Béla igazi fotóművész volt, a legjobbak közé tartozott. De, mint Kertész, Capa és a többiek, ő is főleg külföldön érvényesült, csak öregkorára fogadta vissza, igaz, akkor több kiállítással, Kecskemét és Budapest.

*

Befejeztem Le Carré (David Cornwall) önéletrajzi vázlatokból összerakott *Galamb az alagútban* című könyvének olvasását.⁶ Igazán nem kerestem benne hungarikumokat, de a 239. oldalon mégis találtam. Kiderül, hogy a hovatovább világhírű Le Carré, aki egy ideig maga is a brit titkosszolgálat tagja volt, milyen filmekben nevelkedett ifjabb éveiben: „és győztem a Gestapo fölött Leslie Howard-dal” – írja. A fiatalon meghalt Howard magyar származású volt (ezt az angol mozilátogatók nemigen sejtették, hiszen előkelő, „hiteles” akcentussal beszélte az angolt), és az a filmje, amire itt Le Carré utal, többszörös hungarikum. Eredetije Orczy bárónő („Emmuska”) nagyszerű, 1905-ben írt könyve, a *Scarlet Pimpernel*, amelynek hőse a francia forradalom idején Angliába menekülő arisztokratákat segíti. Ennek az új, progresszív változata volt a *Pimpernel Smith* (magyar vászonon a *Modern Pimpernel*), amelyben Leslie Howard egy olyan angol régészprofesszort alakít, aki – látszólag a politikától függetlenül – Németországban „ásat”, de valójában a nácik elől menekülőket megsegítésére áldozza idejét és pénzét, kockáztatja életét.

Ezt a filmet én (úgynevezett „szépkorú” lévén) még láttam Budapesten a háborút követő években; még annak a füttyszónak a dallamára is emlékszem, amivel Leslie Howard jelzi, hogy az őszi ködbe burkolózva várja a menekülőket, illetve becsapja a Gestapót. Utánanézttem, ki írta az 1941-es film forgatókönyvét, és az a meglepetés ért, hogy egy orosz (fehér) emigráns báró, Anatole „Tolly” de Grunwald, aki a bolsevik forradalom elől menekült Angliába. A filmet Howard (maga is bevándorlók gyermeke) rendezte, és egy arisztokrata emigráns írta – így szolgálta két „újangol” a kor egyik leghatásosabb, a náci barbarizmus ellen készített angol–amerikai filmjét.

*

6 LE CARRÉ: *Pigeon in the Tunnel*, Penguin Books, London, 2017.

Ki olvas Karinthy Frigyes angolul? Nem a méltán népszerű *Tanár úr kérem*-et, mert jóllehet annak is van angol fordítása, de mivel a Corvina adta ki, nagyon kevés emberhez jutott el az anglofón világban. Nem, Karinthy remekművéről: az *Utazás a koponyám körül* című önéletrajzi riportról van szó, amelyet egy méltatlanul elfeledett fordító, Vernon Duckworth Barker ültetett át angolra, és adott ki a második világháború kezdetén, vagyis 1939-ben. Barker pár évig élt Magyarországon, nagyon jól megtanult magyarul, és sokra tartotta Karinthyt – sajnos már nem érte meg könyvének újabb, huszonegyedik századi amerikai kiadását, amelyhez Oliver Sacks írt előszót.⁷ Az ismert neurológus hosszan méltatja előszavában ezt a könyvet, amely (a fiatalabb olvasók kedvéért írom) Karinthy Frigyes agytumorának lefolyását és stockholmi operációját írja le rendkívül plasztikusan.

Ez a könyv ma is remek olvasmány. Karinthyt nem altatták, tehát végigélte, hogy meglékelték a koponyáját, és a leghíresebb svéd agysebész kioperálta belőle a daganatot. Rendkívül érdekes, hogyan változott meg a páciens időérzékelése az operáció után, bizonyítva Einstein tételét az idő relativitásáról. De ez csak egy fejezete a könyvnek, ami ma is „olvas-tatja magát”. Az új kiadásban a legfontosabb Oliver Sacks vallomása – ő fiatalon vette kezébe a könyvet, és azt mondja, erőteljesen hatott rá, többek között saját pályaválasztását is befolyásolta. Ha mással nem, a zseniális Karinthy Frigyes neve ezzel az egy könyvvel fennmarad a világirodalomban, egyfajta búvópatak-hungarikumként. És Szilasi Lászlónak igaza van, az ő agytumor-története (lásd a *Luther kutyáit*) egészen más, mint Karinthyé.

*

Hadd fejezzem be ezt az ide-oda csapongó esszét (olvasmánynaplót?) egy sokat dicsért könyvvel, amelyről az egyik angol lap azt írta, hogy „megragadja az orosz lelket”. Amerikai szerző, Amor Towles *Egy úriember Moszkvában* című regényéről van szó,⁸ amelyet Angliában először 2017-ben adtak ki, hogy aztán (a közönségsiker bizonyítékaként) most papír-

fedelű kiadásban is megjelenjen. A könyv témája röviden összefoglalható: egy Alexander Iljics Rosztov nevű gróf 1922-ben visszatér Nyugatról a Szovjetunióba, hogy idős édesanyját kimenekítse az országból. Rosztovot beidézik a Csekára, de nem tartóztatják le (mint osztályellenséget), hanem 1917 előtti, vélt vagy valóságos „forradalmi” érdemeiért a legjobb moszkvai szállodába, a Metropolba internálják. Rosztov lassan beletanul a szállodaszakmába, és közben zajlik körülötte a szovjet „valóság”, nem csak túlélőként, hanem egy színésznoélettársaként és egy Gulagra száműzött barát kislányának nevelőjeként él hasznos, tartalmas életet. Nem mondom el a befejezést, ami, gondolom, sok olvasót meglepetésként ér – bár a könyv 400 oldalnál hosszabb, állítom, nagyon is érdemes végigolvasni.

Érdekes, mert megragad nem csak Towles élénk, szellemes stílusa, de képzelőtehetsége és beleélő képessége is – velem gyakran előfordul, hogy egy történelmi téma vagy egy életrajz feldolgozásánál bosszantanak a ténybeli csúsztatások, illetve elhallgatások. A moszkvai úr esetében is előfordul egy-egy esemény hibás datálása, de a moszkvai hotel személyzetének és vendégeinek jellemzése egyaránt kiváló, a „kinti atmoszféra” megjelenítése plasztikusabb, mint más sok nyugati szerzőnél. Így a gróf régi barátja, az irodalmár Miska is a Gulagon végzi, mert a Csehov-levelek szerkesztőjeként nem hajlandó belemenni egy levél elsikkasztásába az összkiadásból. A tanulság: diktatúrában életveszélyes bármin is fölháborodni.

Ebben a könyvben nagyon sűrű a szovjet valóság; ugyanakkor magyarokkal (vagy magyar utalásokkal) biztosan nem találkozom – gondoltam. Nem is találkoztam, egészen a 360–362. oldalakig. Itt ugyanis a Metropol mesterszakácsa ünnepli a gróf nevelt lányának, Zsófiának (Sophie-nak) a sikerét: a lány kiválóan zongorázik, és éppen megnyert egy versenyt Moszkvában. A grófék pezsgőt bontanak a sikerre, és belép Emil egy tortával, amit átnyújt az ünnepeltnek: „A kedvenc tortádat sütöttem! *Dobostorta* csokoládékrémmeel.”

Feladtam a küzdelmet. Üldöznek a hungarikumok, még egy színorosz történetben is. Ezért fogalmaztam meg magamnak az axiómát: ne keresd a magyart – úgyis megtalálsz!

7 Frigyes KARINTHY: *A Journey Round my Skull*, New York Review of Books Classics, New York, 2008.

8 AMOR TOWLES: *A Gentleman in Moscow*, Cornerstone, London, 2017.

JENEI GYULA

Tavaszbba, őszbe...

Körmendi Lajos emlékére

*ahogy a hó megroskad a lassan érkező kora
tavaszban, és nap mint nap, szinte észrevétlen
lesz a takarója egyre vékonyabb, mígnem kilyukad
itt-ott, a lyukak meg nőnek, akkorára nőnek,
hogy csak a foltok maradnak, az egyre kisebb
szürke-fehér foltok, de nemsokára azokat is
szétfoszlatja a nap;*

*vagy ahogy a nyár megtorpan, s nézelődik
a kora őszben, s a fürdőhelyi utószezon halkan,
fáradtan, de még zsong kicsit, s ahogy a tölcséren
megtöppednek egy ráérősen fogyasztott fagyalt
félgömbjei, s lecsorognak édes-maszatosan;*

*vagy ahogy a késő délutánban sírköved hatalmas
vörös tábláján faágak árnyékával enyelegnek
a szelíd sugarak, s bronzba merevült arcodon,
ami előbb még a napban fénylett, ráérősen
föllengedeznek az árnyéklevelek, s előbb
az állon, az arcon, majd a homlokon
széttérülnek;*

*vagy ahogy az egyre finomabb hajszálgökök,
a nyári záporok és a hóolvadás hideg leve is
leszivárog szívedig,*

úgy múlik az idő – nélküled, de veled is.

TÜSKÉS GÁBOR
Aki felejt, önmagához lesz hűtlen

Benedeczky István
Emlékezem című könyvéről

Az utóbbi másfél, két évtized kelet-közép-európai irodalmaiban ugrásszerűen megnőtt az én-irodalom kifejezésformáinak, köztük az önéletírásnak, az ön-életrajznak, az emlékiratnak és az életinterjúnak a jelentősége. Írók, művészek, politikusok és más közéleti személyek mellett növekvő számban adnak ki ilyen műfajú írásokat a legkülönbözőbb polgári foglalkozások művelői. A kiváló okok között említhetők: az individualizáció felerősödése, a közösségi emlékezet folytonosságának megszakítására, irányítására és fenntartására irányuló törekvések, az egyéni életutak traumatikus eseményei, az önkényuralmi rendszereket követő átmeneti történelmi helyzet, a személyes identitás alapjainak bizonytalanná válása, valamint a kulturális emlékezet és az úgynevezett emlékezeti helyek iránt megnyilvánuló, részben mesterségesen keltett társadalmi és tudományos érdeklődés. Az emlékezésnek ez a felértékelődése egyre többeket ösztönöz arra, hogy „emlékezet-embert” teremtsenek magukból, és feladatukká tegyék a személyes múlt írásos rögzítését. E művek irodalmi megformáltsága, történelmi forrásértéke, nyelvi kifejezőmódja, illetve a valóságbemutató és a fikció viszonya rendkívül változatos. Önmagukon túlmutató jelentőségüket elsősorban az adja, hogy rendszerint tartalmazzák egy adott foglalkozási csoportnak, közösségnek, társadalomnak és történelmi helyzetnek az egyén életén átszűrődött képét, megmutatják az egyéni és a közösségi történelmi tudat alakulását, eltéréseit, s mindezek révén elősegíthetik a múlt teljesebb megértését.

Benedeczky István négy évtizedes orvosbiológusi kutató- és oktató munkájának lezárása után fordult a múlt rögzítésének különféle írásos formái felé, s az 1990-es évektől folyamatosan jelentkezik esszékkal, novellákkal, regényekkel, elbeszélésekkel. *Bűneset nem történt* című elbeszéléskötete 2004-ben jelent meg; *Társkeresők*, *Élet a kastélyban* és *Nemes szenvedély* című önéletrajzi ihletésű regényei 2006-ban, 2008-ban és 2015-ben láttak napvilágot; *Aratás* című elbeszélés- és esszékötetét 2011-ben adta ki. A köte-

tek egy részének megjelentetéséhez Tüskés Tibortól kapott ösztönzést, és az ő biztatására írta meg többek között Németh László Pécsi Orvostudományi Egyetemen tett látogatásának történetét.

A 2013-ban megjelent *Emlékezem* című kötet több ponton kapcsolódik Benedeczky említett életrajzi ihletésű munkáihoz. Kapcsolatot teremt köztük a lélektani érzékenység, a pontos megfigyelőképesség, a dialógusteremtő erő, a jelen értelmezési sémáin keresztül történő emlékezés, valamint a dokumentáló, a szakmai és az irodalmi ambíció együttes jelenléte. A kötet a szerző életének első negyven évét, az 1931-től 1971-ig terjedő időszakot öleli fel, s a faddi és a (Tolna megyei) Téglaház tanyai gyermekkortól, a lengyeli középiskolás évektől a budapesti egyetemi perióduson és a lovászpatonai „számúzetés”-en át a Pécsi Orvostudományi Egyetemen, majd a budapesti Orvostovábbképző Intézetben töltött időig beszéli el életét. Lezárásként az Oxfordi Egyetem Gyógyszertani Intézetében 1970/71-ben töltött ösztöndíjas esztendő főbb eseményeit ismerteti.

A történetírás számára azért figyelemreméltó forrás a könyv, mert olyan tapasztalatokat és megfigyeléseket rögzít, amelyeket máshonnan nem ismerhetünk meg, s e tapasztalatok és megfigyelések hozzájárulnak az emlékezet kritikai történetének megalkotásához. Míg a történettudomány korábbi álláspontja szerint a személyes műfajok nem tekinthetők hiteles történeti forrásnak, az utóbbi időben megnőtt azon történészek száma, akik amellet érvelnek, hogy e szövegek kordokumentumok, s megfelelő kritikai eszközök és szempontok alkalmazásával fontos kiegészítői lehetnek a hagyományos történeti forrásoknak. Terjed a felismerés, amely szerint a történelmi események és a mindennapok tanúinak visszaemlékezéseiből értékes ismereteket kaphatunk arról, hogy az érintettek hogyan éltek meg egy adott eseményt, s mi volt számukra a jelentése. Az emlékezések a múlt olyan olvasatához segíthetnek közelebb, amely a történelem *megértése* szempontjából fontos elsősorban. E források nélkül gyakran még a reáltörténelem is csak igen hiányosan mutatható be.

Ebből a szempontból külön figyelmet érdemelnek a könyv azon részei, amelyek betekintést adnak az 1930-as évek Tolna megyei kisvárosi, falusi és tanyasi életviszonyaiba. Különösen érdekesek azok a részletek, amelyek a hosszabb ideig „egyszülős” (a katonának behívott apát nélkülöző) család életét, a háborús és a háború utáni évek tapasztalatait beszé-

lik el, kiegészítve az apa visszaemlékezésével és Benedeczy háborúval kapcsolatos reflexióival. Ugyanilyen tanulságos a '40-es évek második felében a gimnáziumi, majd az '50-es évek első felében Budapesten töltött egyetemi évek eseményeinek, köztük például a fiatalember DISZ-be történő belépésének és a november 7-i ünnepeknek az ábrázolása, az egyetemisták ÁVÓ-s zaklatásának, elvitelének és a békekölcsön-jegyzés körülményeinek az előadása. Benedeczy rendszeresen beszámol saját szakmai és szellemi fejlődéséről, olvasmányairól, köztük például Babits, Illyés, Németh László és mások műveinek megismeréséről, hatásáról. Részletesen tudósít magánéletének fordulatairól. Szemléletesen bemutatja, a politikai légkör hogyan befolyásolta a legintimebb emberi kapcsolatokat, az egyének magatartását.

A kötet tudománytörténeti jelentőségét elsősorban az adja, hogy érzékletesen ábrázolja az '50-es évek első felében folyó biológia és kémia oktatás egyetemi gyakorlatát, színvonalát és körülményeit, s bemutatja a lovászpatonai Növénynevelő Telepen folyó munkát, saját szakmai tapasztalatait. Általánosabb érvényű, emberi tanulsággal is szolgálnak a Pécsi Orvostudományi Egyetem intézetei és tanárai közti viszonyról, a kutatás körülményeiről írottak. Elismérrő szavakat olvashatunk például Lissák Kálmán intézetvezetőről és Grastyán Endréről, a később nemzetközi elismerést szerzett tudósról, akivel baráti kapcsolatuk a pécsi éveket követően is megmaradt. Sajnálhatjuk, hogy innentől kezdve a fejezetek egyre rövidebbek, az elbeszélés szűkszavúvá válik, és csak keveset tudunk meg a budapesti Orvostovábbképző Intézet életéről, az ott folyó munkáról, a személyzeti politika alakulásáról és az oxfordi tanulmányút szakmai, emberi tapasztalatairól.

Benedeczy István emlékezése azonban nemcsak fontos történeti és tudománytörténeti forrás, hanem egyben irodalmi munka. A szerző mindvégig kétféle módon van jelen az elbeszélésben. Egyrészt ott van mint gyermek, majd ifjú egyetemista, végül fiatal kutató, akinek az élményeiről, lelkiállapotáról és pályájának kibontakozásáról tudósít. Másrészt megjelenik a múltra visszatekintő íróként, aki kommentálja és értékeli a felidézett eseményeket. Folyamatosan ellenőrzi saját megismerő és emlékező képességét, s kritikusan viszonyul a bemutatott eseményekhez. Nem lát bele összefüggéseket a véletlen történésekbe, nincs dramaturgiai vezérfonala, nem stilizálja magát hőssé, s nem akarja okszerűen vagy célra irányulóan elren-

dezettnek láttatni saját életét. Sikerül elkerülnie a memoáriók gyakori hibáit, az egocentrizmust, az önboncolgatást és az öngazoló szándékot. A szélesebb társadalmi, hazai és nemzetközi politikai eseményeket többnyire csak annyiban érinti, amennyiben azok hozzájárultak személyisége alakulásához.

Irodalmi művé teszik a könyvet az emlékezést átszövő tartalmi elemek is, első helyen az életrajzi tényezők, továbbá az ezekből fakadó lelki és más következmények érzékletes ábrázolása. Az önmérséklettel adagolt szakmai elemzések mellett gyakran olvashatunk közéleti, társadalmi helyzetértékeléseket, pályatársakról alkotott miniatűr portrékat, tömör jellemzéseket, erkölcsi megjegyzéseket. A szerző közread csupán szűk körben ismert híreket, pletykákat, anekdotákat is, amelyek szemléletesen állítják elének a kort vagy az adott személyt. Külön figyelmet érdemelnek a szellemi életben való aktív részvételét, az irodalom hatását, a mainál összehasonlíthatatlanul nagyobb társadalmi szerepét tanúsító sorok, továbbá a magánéletet, a női kapcsolatokat és a családi viszonyokat taglaló részletek. A kötet jelentőségét növeli, hogy szerzője szorosan összefonja egyéni sorsát, a vele történeteket az ország eseményeivel. Benedeczy magas fokon stilizál, könnyedén teremt jeleneteket, s gyakran él a párbeszéd lehetőségével.

Benedeczy István műve nem klasszikus értelemben vett lineáris önéletírás, de nem is mindvégig a tanú szemszögéből, egyes szám első személyben előadott elbeszélés. Egyszerre, egymást váltogatva alkalmazza a két írásmódot. A belső alakulás folyamataihoz szubjektív kortörténet kapcsolódik, kiegészítve szociografikus részletekkel, politikai, társadalomtörténeti megjegyzésekkel, olvasásszociológiai megfigyelésekkel, kultúrtörténeti, szakmai reflexiókkal, személyes vallomásokkal. Azaz a könyv nem kizárólag visszatekintő prózai elbeszélés, hanem a jelenből reflektált munka. A szerző és az elbeszélő azonos, néha az elbeszélő főszereplővé lép elő. Az olvasó mindvégig érzi, hogy valódi személy önéletírását olvassa. A szerző nem csupán emlékezőként igyekszik kapcsolatot teremteni az olvasóval, hanem elbeszélőként is jelen van.

Benedeczy István itt olyan szépíróként áll előttünk, akinek a munkájában érvényes az önmagára vonatkoztatás, de másként, mint például Kassák, Móricz és Vas István önéletrajzi munkáiban. Csak ritkán helyezi előtérbe saját személyiségét, s több epizodikus figura is fontosabb szerephez jut az elbe-

szélónél. Önmagáról viszonylag keveset árul el, s azt is többnyire csupán közvetett módon, helyzetek bemutatásával teszi. Gyakran egyszerre használja az előadott történettel való egyidejűséget és utóidejűséget. Egymás mellé helyezi a különböző időből származó emlékeket, reflexiókat, amelyek nem feltétlenül felelnek meg az egykori valóságnak.

A könyv műfaja egyfajta világelsajátítás-történetként határozható meg, amelynek irodalmi előzményei többek között Gyergyai Albert 1970-es, '80-as években megjelent önéletrajzi írásainak körében kereshetők. Gyergyai is elsősorban tudós volt, irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, aki esszéíróként és műfordítóként is jelentőset alkotott. Önéletrajzi munkáiban visszatért a pályakezdés szépirodalmi ambícióihoz, ezeket azonban csak részben sikerült megvalósítania. Nála is megfigyelhető a különböző írásmódok váltogatása, a leírás, a fikció és az esszé keveredése, a műfaji kontamináció. A személyes sors visszatekintő felmutatása gyakran háttérbe szorul.

Benedeczy világlátása alapvetően optimista, önértékelése mentes az öncsalástól, elfogultságoktól.

Személyisége kiegyensúlyozott, nincsenek nagyobb konfliktusai, s nincs mindent maga alá rendelő küldetéstudata. Tisztán lát, és felelősen ítél, s mindenről a számára lényegeset jegyzi fel. Irigység, emberi hiúság nem érinti, a helyezkedés, a hatalom, a stallum nem érdekelte. Élete itt bemutatott részében nincsenek váratlan fordulatok, ellentmondások, időbeli megszakadások, nagyobb kihagyások. Környezetének számos szereplőjéről mond jót, s nem elfogult barátaival, tudóstársaival szemben. Találóan jellemzi ismerőseinek, kollégáinak tulajdonságait, magatartását, politikai és más irányú tájékozódását. S bár minden életrajzi elbeszélésnek és önéletírásnak megvan a sajátos megvilágítása, ideológiája, e könyv egyik értéke az, hogy nem szolgál az énkonstruktó eszközéül, a szerzőnek nincs kitapintható rögeszméje. Nem akar erőszakosan meggyőzni, s nem akar minden áron egységet, tanulságot keresni a saját életében. Mindenkihez szóló, központi üzenete talán az, hogy aki felejt, önmagához lesz hűtlen. Várjuk a folytatást, a részletes emlékeztést a tihanyi és a szegedi évekről, valamint az új, huszonöt éve tartó nyugdíjas életszakasról.

Ligeti Lajos emléktáblája (mésző dombormű, Budapest, V. kerület, 2002)

JÁNOSI ZOLTÁN

Arckép – hegycsúcsok között

Deák Ernő önéletírása

Deák Ernőnek *Az Öreghegytől a Schneebergig* című, *Utam állomásai* alcímet viselő, műfaji szempontból gazdagon összetett, a dokumentáló erő mellett szépírói erényeket is csillogtató, különböző időszakokban született írásokból egybeötvözött és kerekké formált önéletírása 2016-ban látott napvilágot – Oláh János határokon túlra is tekintő figyelme révén – a Magyar Napló Kiadó gondozásában. Pontosan hatvan esztendővel az után, hogy a szerző – még igazán fel sem cseperedett – fiatalemberként (mindössze tizenhat évesen) 1956. december 9-én elhagyta Magyarországot, és Ausztriában kísérelte meg – a már akkor határozott célokat kijelölő, a nemzeti kultúra szolgálatát sorsa középpontjába állító – életútját megvalósítani. A könyv mai, ismételt fellapozása azért érdemel megújult figyelmet, mert a benne tükröződő, a nemzeti lét és kultúra megőrzéséért, folytonos fejlesztéséért külföldön, és gyakran igen mostoha körülmények között megteremtett példázatos sorsmenet ma is fontos üzeneteket hordoz. Magyarországon belül és kívül is erős válaszként az utóbbi néhány év európai történelmi fordulatainak kihívásaira. Deák Ernő életműve arra az alapkérdésre ad igen meggyőző feleletet, hogyan lehet a Lajtán túl most is tenni a magyar nemzeti identitás megőrzéséért, s a nyugati országokban élő és dolgozó magyarság miképp maradhat nyelvében és lelkében-szemléjében is magyar. S hogyan viselkedhet egy magyar ember – pusztán a nyelve, lelke, műveltsége alapján, de folytonosan nemzete képviselőjeként –, folyamatosan a felemelő, az alkotó erőket evokálva (nem pedig a nemzettel szembeni erőket provokálva) cselekvő módon – a ma Nyugat- vagy Közép-Európájában. A könyvhöz közelebb hajolva mindennek számos lehetőségét, esélyét, próbáját és sikerét pillanthatja meg a jelenkori ember.

A szerző 1956. decemberi kitérése a zsarnokságból egy olyan pálya kapuját nyitja meg, amelynek tanulsága és e könyvbéli eseményrögzítése hiteles értéknek áll meg az időben. S ez az értéksugárzás a kötetet bárhol fellapozva közvetlen, küzdelmes és eleven hangon érinti meg az olvasót. A könyv első lapjairól mindjárt egy ilyen bekezdésrészlettel: „Mikor elindultunk, illetve átjutottunk a határon, egye-

düli tervem volt a gyógyulás... Egyben mégis határozott voltam, mindjárt ott, a határon: addig, amíg Kádár lesz a hatalmon, és szovjet csapatok tartózkodnak Magyarországon, nem megyek Magyarországra. Ez a makacsságom 1989. június 16-ig tartott, amikor először léptem át küldöttség tagjaként a határt, hogy részt vegyünk Nagy Imre és társai újratemetésén.”

A „close reading” az irodalmi művek értelmezésére kialakított, a szöveget „szorosán”, „közelről” nyomon követve elemző eljárás, amely lehetővé teszi a legapróbb részletek szerepének tisztázását, megértését is a mű nagyobb rendszerében. Ám létezhet-e magának az életnek a – dokumentatív – irodalommal való szoros olvasása? Az ausztriai magyarság jelenkori kultúrájának és önazonosságának kiemelkedő formálója és fenntartója, Deák Ernő önéletrajzi könyve a mértékadó bizonyítéka annak, hogy izgalmasan, az emberi és az értékviszonyokra többszörösen is rámutató erővel létezhet. Műve az autobiográfiai műfajt az életteljesség hol sziporkázóbb fényeivel, hol árnyékosabb képeivel vagy mikrorezdüléseinek bemutatásával, de összességében az életútnak a teljességét illusztráló, őszinte és nyitott ábrázolási eszközeivel (és ennek tényeivel) szövi át. A két – egy magyarországi és egy ausztriai – hegyorom: az alacsonyabb, a magyar Öreghegy és a felhőket ostromló Schneeberg közé feszülő sorsív – mindig a közösségi, a nemzeti remény útjait megvilágító eszmei szivárvány alatt – e szoros nyomkövetésben úgy jelenik meg, hogy a maga színeképebe vonja az ausztriai, különösen a bécsi – és sok esetben az Ausztrián kívüli nyugati magyar világ – teljesebb és bonyolultabb rendszerét is. A kint élő, különböző történelmi időszakokban és társadalmi és politikai rétegekből oda származott magyarok helyzetét, törekvéseit, létük modulációit, ütközéseit, lesújtottságát és félelmeit, a középpontban mindig a cselekvő ember (a főszereplő: a küldetéses „én”) közösségi felhajtóerőinek és magányának, sikereinek és sebzéseinek is a tudatosító kimondásával. Ezek hajszálpontos rajzolatai révén fokozatosan, de már a könyv első oldalai után meggyőzően bontakozik ki, hogy ebben a kötetben a nemzeti közösségéért tenni akaró ember sokféle ösztönzöttségéből koncentrállódó szilárd modellje az a középponti kristály, amelynek fénytörésein át Deák Ernő életpályája, emberi természete és az önéletrajzot író módszertana is a legtisztábban értelmezhető. Ennek a kristálynak a lapjain a közelebbi és a távolabbi nemzeti történelemből levont tanulságok, a magyarság felemeléséért

küzdő elszánt ember daca, a közösséget kohéziós erővel megtartó kultúra ápolni akarása, az identitást megkeményítő okos szervezői figyelem, a tettek sorát kihívó történelmi változások érzékeny követése és a megtartó értékek iránti tisztelet – valamint a cselekvés alázata – egyforma fényvel csillog. E kristály belső magjára a gyermekkortól rakódnak az ehhez a szellemi komplexumhoz vonzó vonások; az eszmei és intellektuális elektronok egyre sűrűbb pályáit alkotva meg. Amelyek e szellemi térből később eleven érzékeléssé és cselekedetökké formálódnak Deák Ernő küldetésében. Személyisége az Öreghegyről valóban eljut a Hóhegy magaslatára mind fizikai, mind morális értelemben. Arra a hegyre, amely – még a lezárt határok mögé kényszerített gyerekkorban – „a mi elaknásított, tüskésdróttal, határsávval bekerített nyomorúságunkban szinte magától értődött, hogy elérhetetlen messzeségével a szabadság és a boldogság megtestesítőjévé, vagy legalábbis jelképévé gaszodott.”

S miközben a szerző az ausztriai magyarság számos szervezetében, fórumában dolgozik, alapítva, megtartva és megújítva is ezeket – közülük most csak a legfontosabbakat sorolva fel: az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségének főtítkáráként (1980–1994), majd elnökeként (1994–2014), a Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek (2001–) elnökeként, a Bécsi Napló folyóirat (1980–) főszerkesztőjeként – a nemzeti identitást erősítő rendezvények, ünnepek, kiadványok szervezésének garmadája közepette még ott ég benne a számára a civil megélhetést biztosító másik szerelem, a tudományos pálya kihívása is! Az a szívós – és rengeteg levelet, régi és új könyvet, térképet átforgató, több kötetet, még számosabb publikációt létrehozó – tevékenység, amellyel Deák Ernő – doktori fokozatának 1970-ben történt megszerzése után is – a rendelkezésre álló levéltárak, múzeumok, könyvtárak és egyéb kutatóhelyek fellelhető anyagát átolvasva, átszűrve, azok tapasztalataiból és saját kreativitásából tudományos életművet alkotott. S a feltárt tényanyagokban – nem kizárólagosan, de kutatásai kardinális vonalákként, egyszerre gazdaság- és társadalomtörténezszerként és germanistaként – a magyar múlt, a kultúra és a tudomány nyugat-magyarországi és ausztriai dokumentumaira, valamint ezek összetettebb kapcsolathálózataira is talált. Együtt végezve a nemzetet őrző munkáját – s gyakran ideológiai vagy politikai ellenszélben – a már tudományos előrehaladása révén

is szintén fokozatosan a vállára nehezedeő osztrák és magyar szakmai testületek, bizottságok, szervezetek, így a Bécsi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézetének, az Osztrák Tudományos Akadémia Gazdaság-, Társadalom- és Várostörténeti Bizottságának, majd Történettudományi Bizottságának feladataival.

Ha azt kérdeznénk, hol van az a forrás, amely Deák Ernőt élteti, honnan ered ronthatatlan akaratának és másokat emelő szorgalmának ereje, miből fakad fel a teremtő szolgálat belső mennydörgése, akkor a válaszkereső út a gyermekkorig vezet. Amikor még idehaza, tizenévesen, csupán csak gazdálkodni akart: az Öreghegy oldalán szeretett volna fákat ültetni, szőlőt gondozni és metszeni, teremjenek – csak azért is – a szomszédos, állandóan a tekintetébe élesedő trianoni peremek fölött, távol az – előbb Rákosi-, majd Kádár-rendőrök járta és általuk ellenőrizett – utaktól. „Az Öreghegyen képzeltem el életemet: legalább egy hold szőlővel és gyümölcsösrel, középpütt épült volna fel a ház. [...] Az Öreghegyen szabadnak érezhettem magam, felül tudtam emelkedni a csüggesztő bajokon, a bezártságon. [...] Itt akartam élni, nyáron munkával, télen olvasással töltve az időt.” A háborúban korán elveszített édesapa hiányában, az egyedül maradt anya erőfeszítéseit övező hidegháborús társadalom ridegségében, a szabadsághiányban, a Trianonban darabokra metszett magyarság politikai és történelmi fájdalmainak felismerésében, az 1956-ban felemelt fejű nemzet porba törésében, az elnémitott identitásban, az önazonosság-tudat külső és belső rombolásában sarjadt fel az életmű ezekkel egyre erősebben szembe szegülő válasza. Ausztriában pedig a méltó és modern nemzettudat-fejlesztés és az erről való tudatos gondoskodás igénye, az igazi összetartozás megteremtésének akarata erősítette elemi motivációit életprogrammá. Deák Ernő törekenyen, félig árván, odakint pedig már teljesen egyedül, osztrák iskolák, intézmények között hanyódva, egy akkor még halálveszélyes tüdőbetegség árnyékában, egy szál maga akaratából – s csak fokozatosan találva társra, barátokra, szövetségesekekre, örökösen küzdve a körülötte fel-felcsapó önzéssel, kishitűséggel, féltékenységgel és irigységgel és olykor az osztrák hatalommal is – ezt a hiányt akarja eszmélése pillanataitól eltüntetni. Az önéletrajzi könyvének címébe is sorskoncentráló erővel belefoglalt akaratának jelképei: az otthonról hozott Öreghegy emléke és az ennek párjaként

Szabadságkút (Andornaktálya, 2017)

odakinn megtalált, majd igen sokszor megmászott Schneeberg a szerző fő geográfiai mozgásterének jelölése mellett hűen tükrözik szimbolikájukkal Deák

Ernö vállalásának mértékeit is. Miközben, ahogyan életútja és ez a könyve is arról tanúskodik: indulásának körülményeihez és lehetőségeihez képest a kinti magyarság értéktudatának, kapcsolatrendszerének fejlesztéséért hatalmas szellemi tömeget mozgatót meg, és görget előre ma is.

Ez a nyugtalan, erős hitű küldetés pedig nem tud megállni és megállapodni ma sem. Nem ismer, nem fogad el nyugvópontot, a kihívások felismerésében és az előremozgó idő jelzéseiben újra- és újrászüli önmagát. Intézmények, szervezetek, testületek, személyek sorát szólítja és mozgatja meg, alkot, serkent, szervez és szerkeszt, összeköt napjainkban is. Magát sem kímélve, mert nemzetmegtartó ereje annak legbenső lényege szerint változtathatatlan: csak az „ügyet”, az ausztriai magyarságnak és kultúrájának, s ez által a teljes nemzetnek a szolgálatát ismeri. Egyszer Innsbruckban vagy Strasbourgban bukkan fel, egyszer a svájci vagy az olasz határon, Németországban vagy másutt; a végvári vitézek örökségének erejével kikicsap bécsi falai közül, térképezni, tervezni, segíteni a nyugati magyar sorsot. Órák, napok, hónapok, évek, évtizedek szakadatlan tettvágyába rögzülő rendezvények, felszólalások, szervezések, könyvek, találkozók várják és jelölik meg legtisztább önmaguként: az Inn, a Rába, a Lajta, az Enns, a Mura, a Fischa vizei között húzódó, de kultúrájában, nyelvében az ottani magyar szellemi régióra ráemelt szakadatlan építkezésben. Erős várat rakva porlódás, enyészet, a nyelvi-szemléleti-identitásbeli elnyomódás fölé. S Deák Ernő e nagy küldetése a morszányi diaszpórák tenyeréből is hatalmas energiákat szabadít fel. Kapcsolatokat egymással és az anyaországgal, a nemzeti kultúra folyamait és bűvópatakjait, az egymást látás és az egymásra találás örömet. S a kérdésre, hogy mi végre volt és van ez a nagy vállalás, könyve soraiban maga adja a leghitelesebb választ: „A halállal, a pusztulással szembe-sülten végül is ajándék, kegyelem minden tett, még a legkisebb is. 1956 meghatározó élményeként fogalmaztam meg a hetvenes években a jelszót: *Holtakért élni – élőkért meghalni. / A jövő bármikor múlttá válhat*” – vallja.

Deák Ernő önéletírása a személyes életútnál jóval messzebbre mutatva nagy tanulságokat hordoz a töredék ausztriai, a nyugatin túl az egész magyar nemzeti közösség számára is. Elolvasása ezért egyszerre egy létprogram izgalmas nyomon követése, kihívás – és cselekedetekre lázító önfelismerés.

Egy jó toll jelenidőnkben

Csender Levente: *Örök utca*

Igen. Fintorogjanak bár némely tudálékoskodó széplelkek az ötleten, mindezidáig csalhatatlan ösztönökre és olvasmányaimra hagyatkozva Csender Leventét jó tollú írónak, indiánosan szólva Jó Tollnak merészelem nevezni.

Mai irodalmunk művelői közt a kevés számú igazi legjobbak egyike ő, akit számomra furcsa módon novellistaként tartanak számon, ő maga is használja ezt a definíciót, holott – egyébként remekbe szabott – kisprózái a rájuk jellemző leíró-részletező stílus okán sokkal inkább a történeket „ráérősen” mesélő *elbeszélés* műfajának jegyeit hordják magukon. Márpedig a két műfaj köztudottan nem mosható egybe, hasonlóságuk jószerivel csak a terjedelem viszonylagos rövidségében nyilvánul meg. (Aki mégse hiszi, járjon utána a Wiki-szótárban.)

Igen. Csender az a fajta elbeszélő, aki a saját korábbi megpróbáltatásai hevében megedződve, önvalója mélytudatában sejtelmesen, de szívósan munkáló küldetéstudattal figyel, érzékeli, jeleníti meg tátongó hiányokkal síró, ám nem ritkán nagyszerűnek vélt-hazudott jelenvalóságunk bűzösen gomolygó iszonyatát, makacsul a lelegettebbek sokféle gyökerű nyomorúságára fókuszálva, attól függetlenül, hogy önhibájukon kívüli okokból vagy annak következményeként sodródtak a létezés sivár periferiájára.

A gyakran valóságosan is létező, esendő alakok, tragikus sorsok rokonszenves visszafogottsággal, a választott hősökkel való azonosulás szándéka nélkül, a saját keserű élményeit megszenvedve túlélő, külső szemlélő higgadságával történő megrajzolására jó példa – az előző kötetek logikus folytatásaként – legújabb, *Örök utca* című könyvének tizenöt elbeszélése.

Igen. Ebben a kötetben is felsejlik a szerző által soha meg nem tagadott, de túlzásba menően nem is hangoztatott erdélyiség, ugyanakkor a jórészt Tamási Áron által annak idején még jogos büszkeséggel fel-

mutatott böles, furfangos és vicces székeleyek a legkevesbé sem nyüzsögnek a kötet elbeszéléseiben, hiszen létükörülményeik változása (értsd: romlása) következtében ezek a jellemzők mindinkább elsorvadnak. Csender Levente tehát semmiképpen sem kárhoztatható az otthon maradó és/vagy onnan elmenekülni kényszerülő emberek jellemének torzulásáért, ő „csak” a torzulás okait és annak folyamatát, általános vonatkozásban az emberi sorsoknak a körülmények miatt túlságosan gyakori kiteljesedhetlenségét jeleníti meg. Mi mást kezdhetne azzal a hatalmas negatív élményanyaggal, amelynek önmagából való kiírásával segíthet bennünket a körülöttünk villódzó baljós társadalmi jelenségek és a bennünk szárba szökni igyekvő nemtelen vágyak, barbár törekvések meg- és felismerésében.

Ezzel a meggyőződéssel ajánlom mindenkinek Csender Levente *Örök utca* című könyvét. Ebbe az utcába érdemes bemenni...

Nagy Zoltán Mihály

Hiánypótlás

Király Farkas: *Sortűz*

Ha egy költő ír regényt, már eleve érdekes. Hiszen más gondolkodásmóddal, más képalkotó szemmel, közelítéssel építkezik, főként más szerkesztési elképzeléssel, mint egy „csak” szépirodai. Egy lírai szövegben más arányok érvényesülnek, mint a prózában, a poéta más ívekhez szokott. Szakavatottak mondják: egy regényben nem a szereplők mozgatása, nem is a cselekmény a legfontosabb-legnehezebb, hanem a helyes arányok megtartása. Egy költő regénye – itt most kizárólag a jó regényekre gondolunk, persze – egyéni ritmusban, szokatlan hangszereléssel muzsikál.

Az isteni gondviselés különös játéka, ha egy ember fiatalsága történelmi fordulóponton esik; s még különösebb kegyelem, ha az illető nem csupán utólag, de már akkor, az események sűrűjében átérzi a korszakalkotó jelentőséget. Király Farkas 1971-ben született Kolozsvárott, és harmincegy éves koráig Erdélyben élt. Így hát tizennyolc évesen testközelből szemlélhette a romániai forradalom napjait, a Ceaușescu-diktatúra végórát. Kétségtelenül történelmi időszak, és Farkas ennek mindvégig a tudatában volt. Jómagam 1972-ben születtem Budapesten, s tizennyolc évesen itt éltem át a Kádár-rendszer kimúlását, vala-

A Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozata Élőfolyóirat című sorozatának keretében 2018. december 6-án a 2018. évi Év Könyve díjat Kontra Ferenc *Az álom hidja* című regényének ítélte oda, a 2018. évi Könyv Nívódíjban pedig Csender Levente *Örök utca* című kispróza-kötetét és Király Farkas *Sortűz* című regényét részesítette. Összeállításunkban most két kötet méltatását tesszük közzé, Tóth Erzsébet Kontra Ferencről írt laudációja a Magyar Idők 2018. december 8-i számában olvasható. Gratulálunk a szerzőknek!

mint a „rendszer váltás” egyetlen puskalövés nélkül lezajlott politikai folyamatát, amely szintén a történelemkönyvekbe kívánkozik. Fél évvel korábban a televízió előtt ülve figyeltem a hátborzongató romániai eseményeket. Például az apró faluba, Szilágymenyőbe száműzött lelkész, Tökés László istentiszteletét, melyet – csodába illően – a magyar állami, akkor még MSZMP-s köztvéte teljes egészében leadott vasárnap este, A Hét című politikai műsorban. S az egyórás program végén a kommunista odaállású műsorvezető, Aczél Endre azzal a szertartásos mondattal búcsúzott tőlünk, nézőktől: „Önök történelmet láttak élőben.”

Király Farkas ezt a történelmet sorkatonaként látta, és ennek irodalmi krónikája a Magyar Napló Kiadó gondozásában megjelent *Sortűz* című regény. Az 1989 decemberében lezajlott romániai forradalomról sok írás és film készült, ám az eseményeket a sorkatona szemszögéből láttató művek száma elenyésző – különösen magyar nyelven. Ezért bátran hangsúlyozhatjuk, hogy a *Sortűz* hiánypótló alkotás. Kevésbé csodálkozhatunk azon, hogy csak közel három évtized elteltével vehetjük kézbe. A sorsfordító korszak sűrűjében nehéz tárgyilagosságnak maradni, nehéz a szépírásához szükséges józan arányok mentén gondolkodni – az íróknak el kell távolodni a tárgyától, hogy érzelmi túlfűtöttség nélkül, objektív elbeszélőként dolgozhasson. Például egy neves lengyel költőnő, Anna Świrszczyńska (1909–1984) ápolónőként végigharcolta az iszonyatos vérvesztéssel járó 1944-es varsói felkelést. Ám csak kerek harminc évvel később, 1974-ben készült el *Barikádok építettem* című, a tragédiának emléket állító verseskötetével. Addigra sikerült megszabadulnia a versírást akadályozó lelki-érzelmi sokktól.

Ha egy szerkesztőként is dolgozó költő ír regényt, a helyes arányok mellett ötletes tagolásra számíthatunk. Király Farkas az Irodalmi Jelen prózarovatának, illetve jó néhány évig az Ambroozia világhálós folyóirat szerkesztője, nem csoda hát, hogy regényét nagyszerű felosztással teszi olvasmányosabbá. A *Sortűz* naplószerűen építkezik, afféle 140 oldalas krónika: 1989. szeptember 29-től 1990. január elsejéig tart. Az egyes fejezetek címe egy-egy nap, például *október 25.*, *december 22.* – a reális terjedelem érdekében persze nem jutott minden napnak külön szakasz, és az is érthető, hogy az események felgyorsulásával a december hangsúlyosabb. Az egyes napokat akár önálló novellákként is olvashatjuk.

A fiatal Krúdy

Egy tördelőként is dolgozó költő regényében nem meglepő, ha egyéni tipográfiai megoldásokkal találkozunk. Király Farkas a Parnasszus folyóirat és számos könyv tördelészerkesztője, és kreativitása a *Sortűz*-ben is megnyilvánul: többféle betűtípus és -méret váltogatja egymást, akár egyetlen oldalon belül is, tudatosan alkalmazott élességgel és halványulással, vagy éppen eltűnéssel (lásd a 140. oldalt).

A könyv hátsó borítója azt ígéri, hogy ez a mű „magas szépirodalmi értéket képvisel”. Olvasóként ezt feltétlenül megerősíthetjük. A cselekményről a laudációban hallgatunk – tömören csak annyit említünk, hogy négy főszereplő van: egy-egy magyar, román, szász és szerb sorkatona, s mind román egyenruhába bújtatva. Egyikük meghal, másikuk maradandóan megroppan, s van, aki sértetlenül túléli. Király Farkas is a túlélők közé tartozik – hála a Gondviselésnek, hogy ezáltal a magyar irodalom gazdagabbá válhatott egy *Sortűz*-szel!

Zsille Gábor

NAGY KOPPÁNY ZSOLT
Színésznő a feleségem

feleségeimnek

Első – azt hittem, nincs rosszabb: „Színésznő a feleségem, babiloni szajha, / egyszer úgyis rajtakapom, 'jába nem akarja”, dúdolgatám, midőn konyhánk felé haladni kellettem. Haladni kellettem konyhánk felé, mert feleségem, aki színésznő, pohár vizet kért, repülőszóval. (Külön a kettőt, persze.)

Nem volt pedig erre más oka, mint csupán ez: megkértem, olvasná föl nékem szépen ezt a kis mondatot: „az ég nem a csillagoknál kezdődik, hanem a fűszálak hegyénél”.

Van ugyanis ez a rossz szokásom: midőn önagysága bezár, és nekem írnom kelletik, bizony csak egyféleképpen állhatok bosszút – ha öneki kell fölolvassnia a mondataimat. Minden nap csak egyet választok, olyat, amitől kileli a hideg; kivételt ez alól csupán a hétvége képez, amikor efféle csillagos, fűszálas mondatokkal kedveskedek néki. (Tegnap a repülőszó sem vala elég, lévén a felolvasandó szöveg ez: „A császár egy öszvérhajcsár fia volt: szelleme tompa, agya korlátolt, lelkén göcsörtök feszültek, pattantak ki, és folytatták széjjel bűzös levöket.”) (Úgy olvasta, olyan hangsúllyal, hogy azt hiszem, elbeszélésbe kívánkozik inkább, nem pedig regénybe. Nagy érdeme ez feleségemnek, aki színésznő: mármint hogy a hangjával képes megmutatni, beszélybe vagy románba kell-é beleírni egyik-másik mondatot.)

Bevallom, nem igazán sieték, mert tudván tudtam, hogy csak játszik a drága: persze, az Isten is erre teremtette. Különös szövegség ez a miénk: ő elhatározza, hogy nagy író farag belőlem, én pedig engedelmességek tartozom néki. Semmi nem drága, hogy ezt elérje: képes rá, hogy megvonja tőlem a testét, képes rá, hogy magával vigye dolgozószobám kulcsát, képes rá, hogy finomat főzzön, vagy éppen ne főzzön semmit – csak dolgozzam. Úgy állítja be, mintha mindent értem tenne, de csupán a saját hiúságát akarja legyezgetni: így remél bevonulódni a literatura történetébe.

Az itt közölt próza a Magyar Írószövetség Magyar Széppróza Napja alkalmából megrendezett gálaestjének novellairó versenyén készült a Petőfi Irodalmi Múzeumban, 2018. február 18-án, és első helyezést kapott.

Pedig hát én másképp képzelem a művészetet. Én írni akkor szeretek, mikor kedvem támad rá, vagy mikor iszom; vagy mikor iszom, és ezért kedvem támad rá. Én szeretek sokat lustálkodni, mint kelet királyai, én szeretnék szeretőt tartani, mint kelet királyai, szintén. Gyűlölöm ezt a rettenetes fogságot, ezt a szó szerint vett íráskényszert: most is alig bírom már. No, de mindjárt kilépek én az ablakon, és elmegyek lányok után! Ha fizet az ember, legalább hallgatnak, és nem akarnak mindenáron a feleségem lenni.

Színésznő a feleségem, majd megoldja egymaga a vízivást.

*

Második – de persze kiderült, hogy van rosszabb: „Színésznő a feleségem, ifjúasszony, s alig / tiltakozik, midőn – gyakran! – rámászkok hajnalig”, dúdolgatám, midőn konyhánk felé haladni kellettem.

Haladni kellettem konyhánk felé, mert feleségem, aki színésznő, pohár vizet kért, s citromot hozza. (Együtt a kettőt, persze.)

Nem volt pedig erre más oka, mint csupán ez: megkértem, ne szólítson „édes öregemnek”, „vén morgós medvémmnek”.

Van ugyanis ez a rossz szokása: mikor önagysága megszemléli magát a tükörben, s meglátja a kettőnk közötti korbéli különbséget, mindig élcelődni támad kedve. Bizony, nehezen viselem ezt, pedig hát megmondám néki szépen, hogy öreg ember nem vén ember. Bizony-bizony, nem segíti már itt a szív a beszélgetést: hol van a régi rajongás, hol van a felém szárnyaló csáberő deleje?! Megmondom én: odalett.

Pedig mennyit magyaráztam neki: öreg vagyok, már mindent megírtam, amit akartam, nincs bennem több ötlet, amivel kivívhatnám fiatalasszonyi szerelmét és megbecsülését. És ha ez nincs, mi marad akkor? A hangos hortyogás, a minden kínlódás ellenére is érezhető öregemberszag, a petyhüdt csüggedés és a csüggedt petyhüdség. Szívszélpetyhüdség.

De ő csak azt akarja, hogy írjak, hogy minél többet írjak, amíg ki nem esik kezemből a toll, és amíg van bennem valami... míg ki nem szikkadok, mint egy Szaharában felejtett szivacs. Azt akarja, s nyilván, hogy minél több olyan művem legyen, melynek jogdíját ő kaszálja le a halálom után.

Ó, miért kellett nekem fiatal lánnyal kezdeni! Hát 'iszen nyilvánvaló volt, hogy ez lesz belőle! Azzal bosszant, azzal buggerál, hogy öreg vagyok, s aligha-

nem egyébre sem alkalmas, mint jó könyveket írni, s néki a halálom utáni boldogságot biztosítani. Erre van az „édes öregem”, erre van a „vén morgós medve” – sőt, erre van a „a csacsi öreg medvém” is (csak éppen el ne lopja majd tőle valami incifinci angol íróska ott, Londíniumban).

Tudja, hogy ilyenkor – mivel egyébbel nemigen tudom megmutatni, micsoda férfi vagyok! – nyomban írni kezdek, s csak úgy áramolnak ki kezem alól a pergamenek... Persze, egy idő után eszembe jut, hogy ugyan miért teszi ezt velem, s hogy én bizony nem ilyen lovat akartam! (Csak éppen el ne lopja majd tőlem valami incifinci magyar költőcske ott, Partiumban.)

Ilyenkor kérem meg, hogy ne szólítson így, mire ájulást szimulál (nem csoda, hiszen színész a feleségem), és rohanhatok kedvenc italáért, a citromos vízért.

*

Harmadik – utolsó, zárójeles: Éppenséggel erre a mai versengésre is ő zavart el.

„Derék öreg medvém – mondta nekem kedvesen, mert színész az én feleségem, s tudja, hogy kell ezt csinálni, szóval: –, derék öreg medvém, menjél csak el szépen erre a nemes versenyre... De nekem haza ne merj térni, ha legalább a második díjat be nem zsebeled! ... De tudod, mit, te vén bolond? Hozd csak el szépen az első díjat!”

Habsburg Mária

„Bőven elég, ha az olvasók elolvassák a művet, és gyönyörködik az ő lelkök benne”

Interjú Nagy Koppány Zsolttal

A hivatali rendszert is megjárta angoltanár, szerkesztő, fordító, kritikus és főleg író, Nagy Koppány Zsolt 2002 óta él Magyarországon, de fejben eltervezett műveit leírni még ma is hazajár Erdélybe, amikor ott „karmos szelek zimankót hordanak”. A pesti hideg elől kávéházba menekülve, meleg reggeli mellett beszélgettünk – mások mellett – a fanyar-mosolygós életközépi megkeseredésről.

– *Mostanában sokat írsz egy napilapba. Hat-e az újságíró az íróra, vagy fordítva?*

– „Alkalmazott irodalom”-nak is lehetne nevezni, amit a sajtóban művelek, azaz a technikai tudást – a feszültség megteremtését, fenntartását és végül lecsengetését, amit e téren az elmúlt húsz évben tanultam szépíróként – megpróbálok az újságírói munkámba is belevinni. Különösen, amikor gonosz kritikát írok... de a jó kritikánál is, ott ugyanis sokkal nehezebb izgalmasnak maradni, mert a jó kritika mindig unalmas – bár tagadhatatlanul jólesik a szerzőnek. Az újságíró és az író egyazon testben lakozik az emberrel, és elég nehéz szétválasztani. Valamennyi életrajzi háttér, vonatkozás természetesen minden írásban van, de igyekszem mindezt *elemelni*. Magam is átmentem például azokon a fázi-
sokon, amelyeken az erdélyi szerzők rendre átmennek, hogy tudniillik az erdélyiséget, vagy az ehhez való viszonyulást mindenképp meg kell írni, tematizálni kell... persze én is megcsináltam *A vendégmunkás dalai* című szövegben, de ahogy a végére értem, arra jutottam, hogy elég érdektelen lesz, ha az egész életművem arra próbálok felfűzni, hogy nekem milyen rossz, hogy én mint ember – és nem mint szerző, vagy

esetleg a kettő ötvözete, az elbeszélő – mit gondolok a magyarországi állapotokról, az erdélyi állapotokról, és az én viszonyomról mindezekhez. Úgyhogy nagyon tudatosan leépítettem, hogy az erdélyiségem, a reflexióim, a napi tapasztalataim megjelenjenek a szépírodalmi jellegű munkámban. Így, amikor a következő regényem ötlete megfogant, arra törekedtem, hogy semmilyen primér tapasztalat ne legyen benne. Többek között ezért is egy hetvenkét éves öregemberről írok a *Nem kell vala megvénülnöd 2.0*-ban, amiről szerencsére még nincs első kézből származó tapasztalatom; egy olyan világról írok, amit – szintén szerencsére – még nem élünk. Az tehát a legjobb, ha van egy picit életrajzi eredet az adott műben, de az fikcióval annyira körül van bástyázva, körbe van védve, hogy az olvasóban esetleg felmerülő kérdés („Vajon mennyire igaz mindez? A szerző életében mennyire valós?”) okafogyottá váljon.

– *No, ez igaz, de akármennyire is el akartad távolítani a történetet magadtól a Nem kell vala megvénülnöd 2.0 című regényben, a hivatali rendszerről szóló részét azért csak a magad tapasztalatából merítetted, ráadásul egy másik rendszerben is szocializálódtál.*

– Valóban, a Só- és Egyéb Szórányanyagok Hivatala kísérteties hasonlóságot mutat az egyik korábbi munkahelyemmel, mégis azt kell mondanom, ahogy a könyv elején is felhívom erre a kedves olvasó figyelmét, hogy itt minden fikció, és abban a formában, ahogy a regényben megjelenik, semmi nem történt meg a hivatalban, ahol három évig dolgoztam. Arra törekedtem, hogy amennyire csak lehet, metaforizáljam a jelenséget, és egy olyan általános hivatalnokihozzáállás-látéletet, hivatalivilágdiagnózist állítsak föl, amely bármelyik kultúrkörben érvényes. És minden álszerénység nélkül mondom: úgy érzem, sikerült. A hivatali életnek megvannak azok a hétköznapi embert megijesztő, elborzasztó vagy viszolygással eltöltő jellegzetességei, amelyek *mindenütt* ugyanazok. Az, hogy mindez az én regényemben milyen elbeszéléstechnikai eszközökkel manifesztálódik, vagy milyen történetekbe szövöm bele az örök igazságokat, ugyan lehet némileg esetleges, lehet korhoz és országhoz kötött, de a mögöttes törvényszerűségek értékéből vagy az annak megmutatásából keletkező olvasói negatív katarzis értékéből nem sokat vesz el. Mindazt, amit a hivatalban tapasztaltam, áthelyeztem egy teljesen fiktív világba.

Zsoltika kétéves

Csak egy szójáték („sóhivatal”) kedvéért játszódik az egész a Sós és Egyéb Szóróanyagok Hivatalában, és minden az útszóró só körüli machinációkkal függ össze. Amikor befejeztem a könyvet, fölkerestem egy könyvelőt, hogy megkérdezzem, mennyire hiteles az a szerteágazó, korrupciós eljárásrend, amely a könyvben megjelenik. Azt válaszolta, hogy a fő vonalak mentén hiteles, csak a pénzösszegben tévedtem: amit én leírni bátorokodok, no, az a valóságban százszor akkora. Végül nem is maradt más lehetőségem, mint törölni a konkrét összeget, és csak nagyságrendekkel érzékeltetni, hogy mi történik. Azaz, mikor elkészült egy, az én részemről teljes fikciónak szánt leirat, akkor egy könyvelő – és most a könyvelőnek minden metaforikus jelentését értsük bátran ide – biztosított róla, hogy a valóság sokkal durvább: még *igyebbül* van.

– *Beszéljünk egy kicsit arról, hogy az eredetiség, az ötlet mennyire fontos neked!*

– A plágiumtól kezdeném, mert egy ideje különös fénytörésen keresztül látom az egészet. Én abban az irodalmi és irodalomelméleti időszakban szocializálódtam, ami-

kor a posztmodern szövegbeemelés gyakorlata iszonyú menő volt: óriási érdemnek számított, ha valaki más szerzők szavait úgy tudta beépíteni a saját művébe, hogy csak az igazán vajtűlű olvasók és szakemberek vegyék észre; egymásra épülő játékrendszerek voltak ezek, sok-sok ember foglalkozott a megfejtésükkel. Imádtam! Az első három-négy könyvem hódolat ez előtt a posztmodern játék előtt. Nagyon szerettem, egészen, amíg könyvszerkesztőként is el nem kezdtem dolgozni. Egyszer aztán egy nagyon jó barátom kiváló novelláskötetét szerkesztettem, és a következő mondatra bukkan- tam benne: „A legelőn túl kezdődött az erdő, és egyszerre feltűnt a ház. *Festetlen fenyődeszkából volt összehányva, s úgy kuporgott szomorúan az erdőszélen, mintha csoré emberek építették volna.*” (Kiemelés tőlem – NKZs) Szerkesztői jegyzetben odaírtam neki valami olyasmit, hogy drága barátom, én imádlak téged, szeretlek, szerelmes vagyok beléd, és feleségül akarlak venni, persze csak vicceltem, és azt akarom, hogy együtt éljünk, és te mindig ilyen csodálatos mondatokat írsz, és te vagy a magyar irodalom legna-

gyobb írója, és imádlak-szeretlek, köszönöm, hát ez zseniális, ilyes- mik. Egyszerre hosszan részleteztem, mennyire el vagyok ájulva. Jött is a pironkodó válaszlevél, amelyben drága jó barátom a házassági ajánlatomat visszautasította, és még azt is írta, hogy nagyon szépen köszöni a dicséretet, de a mondatot sajnos Tamási Áron írta. És akkor ott, abban a pillanatban valami összetört bennem. Én, aki magam is műveltem és szerettem ezt a fajta trükközést, ennyire lépre mentem, lépre csalódtam... Kicsit megorroltam erre a barátomra, és mondtam neki nagykomoly, finnyás szigorral, hogy hát akkor ezt bizony valahogy jelölni kéne, öregem! Ő azonban még mindig hitt ebben a posztmodern dologban, és azt válaszolta, hogy szó nem lehet róla. Az lett a kompromisszum, hogy a könyv végébe odaírtuk a klasszikus formulát, miszerint a kötet jelöletlen idézeteket tartalmaz a következő szerzőktől: és felsoroltunk jó pár nevet, köztük Tamási(é) is. Azt hiszem, ekkor változott meg a posztmodernhez való viszonyulásom. És ha már itt tartunk, felidézném, amit Székely János *A nyugati hadtest* című kiváló regényében, eszszéregényében, elbeszélésfüzérében ír, a *Pálinkás* című szövegben. Ez a történet egy lóról szól, amelyet a kamasz katonának a frontszolgálati kiképzés során kiutálnak, és az a tulajdonsága, hogy ahányszor a fiatalember fölülne rá, mindig megbokrosodik, ledobja, és meg is tapossa lovasát... aki ezért természetesen gyűlölni kezdi. Telnek a napok, a hónapok, aztán a ló egyszer csak elpusztul, felboncolják, és kiderül, hogy egy csontkinövés volt a gerincén, ráadásul olyan érzékeny helyen, ahol, ha a

nyereg hozzáért, nyomban pokoli fájdalmat okozott... Tehát nem valami gonosz ló volt, csak védekezett szegény, azért dobta le a lovasát. És Székely János azt a gyönyörű filozófiai következtetést vonja le mindebből, hogy ez a ló bármi másra alkalmas lett volna, kitűnő igavonó lehetett volna például, ha békén hagyják, és nem lovagolni akarják. Csakhogy neki az volt a sorsa, hogy hátszló legyen. Na, és amikor ez a bizonyos ló, Pálinkás elpusztul, a következőket írja Székely János: „Van a szellemnek bizonyos ökonómiája: ami egyszer már megvan, azt nem kell még egyszer megcsinálni. Mihelyt a hanyatt heverő állat tetem képét valaki egyszer már tökéletesen megfogalmazta, min nekünk nem kell újra vesződnünk ezzel, egyszerűen ellophatjuk tőle – erre való az idézet”, majd idézi is Baudelaire *Egy dög* című versét, hogy ennek segítségével mutassa be az elpusztult állatot. Olyan könnyedén hívja ki a táblához, iskolázza le, majd pofozza fel a posztmodernrel ezzel a gesztusával, hogy az embernek könnyű szövik a szemébe a meghatottságtól.

Ez a két élmény, azaz a Tamási-mondat más szövegbe való beleszövése és Székely János példája alapjaiban változtatta meg az eredetiségről és a posztmodernről vallott – hogyha vallottam egyáltalán valaha bármit – nézeteimet. Ezért aztán a *Nem kell vala megvénülnöd 2.0*-ban használok ugyan idézeteket, de görcsös igyekezettel jelölöm a származási helyüket. Ha az én mondatom felénél kapcsolódik be az idézet, akkor szépen kiteszem az idézőjelet, és pontosan leírom, honnan idézem – lehetőleg a kritikai kiadást, vagy ha nincs, akkor egy is-

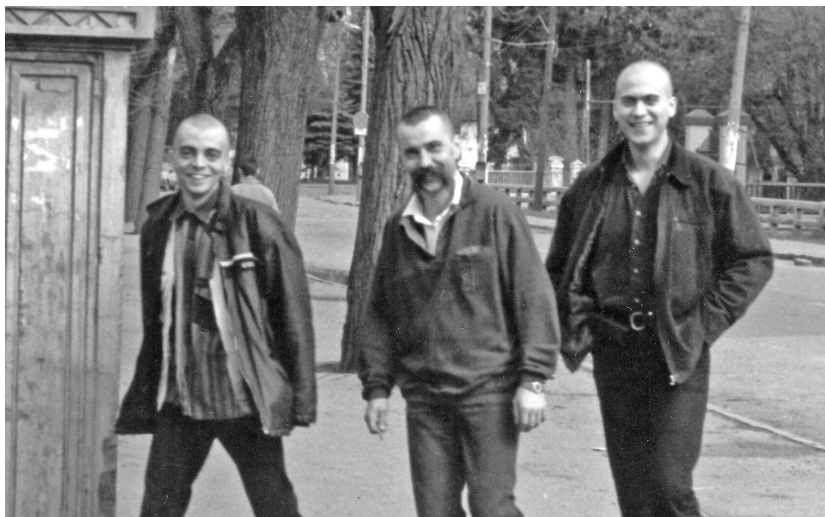
mertebb kiadást jelölök meg. Az eredeti cél csupán az volt, hogy kövessem, amit Székely János előírt, viszont rájöttem közben, hogy mindez az egész könyvnek, különösen az első résznek, amely a borzalmas hivatali életről szól, nagyon groteszk, nagyon furcsa érzetet ad. Egy hivatalnokoskodó, pontoskodó-fontoskodó, de igazából fölösleges köröket futó elbeszélő-főhőst bemutató szöveg született, és azon túl, hogy nagyon élveztem, ez is volt a cél: van benne metafizikai és üzenetérték bőven.

– *És az eredetiség?*

– Az eredetiségről továbbra is azt gondolom, hogy nem nagyon hozható létre új történet, így aztán nem a *mit*, hanem a *hogyan* a fontos. Előbbivel nincs mit kezdeni, hiszen minden elképzelhető történetet megírtak már, ahogy a közhely mondja. Kíváncsi vagyok, hány száz év múlva következik be, hogy minden kreált és földolgozott történet egyenes arányban legyen az életben valóban előfordult, megtörtént történetekkel – előbb-utóbb ez a két mennyiség összeér. Tehát nekünk csak a *hogyan* marad, és ott azért még vannak lehetőségek, a stíluson túl is. Például a már említett posztmo-

dern szövegátemelés, ráépítés, hangolás – már persze annak, aki még szereti ezt, aki hisz benne. Van nekem is egy ehhez kötődő elképzelésem: szeretnék egy olyan regényt írni, amely teljes egészében más szerzők szavaiból áll össze. Természetesen függelékben jelölném az átemelések eredeti megjelenési helyét – azért függelékben, hogy az olvasás élvezetét ne zavarja. Ehhez irtózatossá kutatómunkát is végeztem már, több ezer szorgalmasan kigépeltem, kimásoltam, kézzel kijegyzetelt idézetem van. Már csak egyetlen, szükségszerűen nagyon egyszerű történet kéne, és kezdődhet is a megírás. Olyan szinten tökéletesnek kell majd az illesztéseknek lenniük, hogy ha például a mondatban két szerző félmondata szerepel, és azokból áll össze az én mondatom, úgy kell egymáshoz szervesülniük, hogy én még kötőszavakat sem írhatok bele. Természetesen ez szinte megvalósíthatatlan. Lejjebb is adtam már, beélném egy novellával, de még az is nehéz – így aztán valószínűleg csak szép ábránd marad.

– *Ezzel mindent elmondasz magadról, hogy szintetizáló alkatú író vagy, ugyanakkor az is kiderül, hogy nagyon fontos neked a*

Kollégákkal Kolozsvárott

befogadói oldal, törödsz velünk, olvasókkal, hogy jól értsünk meg.

– Voltak olyan kritikussaim, akik azt mondták, kellemetlen, hogy én az olvasóval állandó interakcióba próbálok kerülni, üzenek neki, beszélgetek vele – ez utóbbi mégiscsak egyoldalú beszélgetés, vagyis nem egészen, mert én az olvasó válaszait is elképzelem, és azokra is válaszolok. De hogy ez így sok, mondták a fránya kritikussok. Éspedig azért sok, mert ezáltal nem hagyok teret az olvasói interpretációnak. Megfontolandó, amit mondtak, így aztán meg is fontoltam: íróiskolai tanárként és szerkesztőként arra buzdítom azokat, akik megtisztelnak azzal, hogy a tanácsomat kérik, hogy hagyjanak teret az olvasónak – ne ráják a szájába, egy utolsó félmondatban ne rontsák el azt, amit egy egész novellában gyönyörűen fölépítettek, és aminek a csattanója az olvasóban valósulhatna meg. A szerző ugyanis annyira örül, hogy milyen jól kitalálta, hogy elkezd rettegni: a buta olvasó nem érti meg, amit ő alkotott *lánglelkve*, így aztán a végén jó alaposan elrontja az addig katartikusnak ígérkező szöveget. Ugyanakkor azzal, hogy folyamatos interakcióban vagyok

az olvasóval, és az elképzelt válszaikat gögösen vagy humorosan ugyanazon művön belül meg is válaszolom, nem szüntetem meg az olvasói katarzisz lehetőségét, hanem az egészet újraértelmezem, és magasabb szintre emelem. És hát nagyon fontosak az olvasók, nemcsak azért, mert egyre kevesebben vannak, hanem amúgy is: hosszú évek nehéz munkájával, egyenként kell meghódítani őket. Meg kell tartani, gondoskodni kell róluk, még ingyenkönyvet is kell néha adni nekik, ápolni kell őket, hogy ne valósuljon meg a régi vicc: „– Halló, író úr? – Igen, én vagyok. – Megvettem egy könyvét. – Az Isten áldja meg, hát maga volt az?”

– *Ez a módszer a regényedben meg is valósul, hiszen a végét elmondod, mielőtt a végére érünk.*

– Valóban. Arra gondoltam, hogy ennek a disztópiának a végét nyitva kell hagyni. Nem akartam, hogy kiderüljön, valóban az történt-e, hogy a fiatalok elkezdtek kiirtani az öregeket, vagy ez csupán valami perverz játék, amit a narrátor-öregember-főhőssel úz a családja. A könyv úgy végződik, hogy az öregember és az öregaszony, akik a padláson találko-

znak, és egymásba szeretnek, ki-
mennek a világba. Így aztán bármelyik megoldás elképzelhető. Az olvasó gondolhatja azt, hogy odakinn semmi nincs úgy, ahogy ők a házban bujkálva sejtették, de az is lehet, hogy kinn a világban éppen az történik, amitől a legjobban féltek. Mindenesetre én megírtam, hogy mi történik kinn a világban, csak végül a történet *leleleje*re helyeztem, így ha valaki lineárisan olvassa, előbb ér a történet végéhez, mint magához a történethez. Ott persze, ennél az előszószerűségnél még nem érti, mi az ördög az egész – voltaképpen csak egy rövidke fejezet, de nagyon brutális. Viszont amikor a végére ér... hát van, akinél összenő, ami összetartozik, és van, aki elengedi az egészet. Úgy éreztem, ezzel a módszerrel sikerül mindkét utat nyitva hagynom: azt is, hogy valójában ez csak egy kis ócska trükk volt, de azt is, hogy rá lehessen jönni – sajnos minden igaz volt. Van ebben valami finom, örökmozgó dialektika, aminek az összetevőiből kialakulhat némi olvasói öröm. Na jó: öröme.

– *Egyébként ez a groteszknek is jó eszköze.*

– A groteszk irodalom nagy rajongója vagyok, remélem, sikerül nekem is jól művelni. Amúgy hihetetlenül nehéz. Néhány napja Székelyföldre utaztam, és hangoskönyveket vittem a tizenegy órára, méghozzá Mrozek-hangoskönyveket, Mácsai Pál előadásában. Az egész anyagot háromszor hallgattam végig az út során, pedig voltak más hangoskönyvek is nálam, de mindig visszavittem az elejére, és újra meg újra meghallgattam. Ha hangoskönyvet hallgat az ember, talán a tempó miatt, vagy mert adott egy bizonyos se-

Felolvasásban

besség, amit olvasás közben sohasem lehet tartani, jobban odafigyel. Olyan, mint futópadon futni. Nagyon sokat gondolkodtam, hogy mi az olvasás, a befogadás ideális sebessége, és kicsi túlzással – ha már groteszk, ugye – arra jutottam, hogy egy könyvet akkor lehet igazán befogadni, ha fogjuk, és lemásoljuk. Tehát újra begépeljük. Mivel ez sokkal lassúbb tevékenység, mint az olvasás, olyan energiák szabadulnak fel közben a mondatokból, amit egy suhanó, felületes átfutás egyszerűen nem tud megmutatni. Így viszont szinte az alkotás mechanizmusát is megértjük, ami nem emiatt a premodern, szerzőközpontú fontosság miatt lényeges, hanem technikai kérdés. A hallgatóimat is arra biztatom, hogy ha tehetik, másoljanak le egy-két novellát. Regényt nem merek mondani, mert akkor agyoncsapnának. Ezzel a módszerrel az eredeti törésvonalakat is megtaláljuk, a szerkesztés csínját-bínját is elsajátítjuk, hiszen látjuk, hogy oda egy másik szó is jöhetett volna, vagy egy másik szó állt ott, de mégis ezt a szót választotta a szerző. Vajon véletlenül? Aligha. Vizsgáljuk csak meg alaposabban! Mózes Hubának van egy kiváló tanulmánya, amelyben Dsida Jenő *Nagycsütörtök* című versének négy verzióját hasonlítja össze. Hátborzongató, ahogy a költő az első verziótól eljut ahhoz, amelyet mindnyájan ismerünk, ahogy tömörít, ahogy sűrít, ahogy egyre nyomasztóbbá válik a mondanivaló. Szóval nagyon hasznos mulatság, amikor az olvasás sebességét az írás sebességére redukáljuk.

És pont Mrožek hallgatása közben az volt az élményem, mintha én magam újairtam volna azokat

Hol van az író hazája (2014)

a történeteket. Csomó minden fel-feslett és kivirágzott, olyan dolgok, amiket, akárhányszor olvastam korábban Mrožeket, nem vettem, vagy nem így vettem észre. Namármost az, hogy egy szerző ezt a groteskséget ilyen szintű tudatossággal meg tudja valósítani, mint Örkény vagy Mrožek – különösen akkor, amikor még erős az írás extázisa, a tény, hogy ő közöl, hogy neki könyve lesz –, szinte elképzelhetetlen, nagyon-nagyon ritka. Jó volna jól groteszknek lenni, mert ami rossz groteszk, ami nem jó, az már önmagában groteszk – mármint a szálni való törekvés az, ami groteszk.

– *Egyszer azt mondtad az Amelyben Ekler Ágostra – emlékezünk kapcsán a rádióban, hogy minden ember magáról beszél egy másik emberre való emlékezés ürügyén. De vajon az író nem magáról beszél-e mindig mások apropóján?*

– De igen. Van egy irodalom-történeti vagy -elméleti, vagy inkább a kettő határán álló közhely, miszerint minden szerzőnek van egy története, és azt írja egész életében, és jó esetben, mivel egyre több eszköz és tudás birto-

kában van, egyre jobban. Nyilván itt a *történet* is csak egy metafora. Az az igazság, hogy én még nem érzem úgy, hogy megtaláltam volna ezt a bizonyos történetet. Természetesen nálam sem csak egy *történetről* van szó, hanem inkább arról az írói hangról, modorról, amit egész életemben írtam, és írni kívánok. Ennek a hajdani, a posztmodern iránti rajongásom lehet az oka, mert akkor megtaláltam, és elég könnyen tudom felvenni azoknak az íróknak a modorát, akiket szeretek. Viszont mivel feledékeny vagyok, és az idő telik, egyszer csak a magaménak érzem... a másét. Aztán újraolvasom, és rájövök, hogy mondjuk: „Jezzusom, de hiszen ez Hrabal!” Kis túlzással: egyre kevésbé látom, hogy mit írtam én a könyveimben, és mit írtam más szerzők szavaival. Mégis minden könyvben valami mást próbálok, és mást keresek. A *Nem kell vala megvénülnöd 2.0 az Amelyben Ekler Ágostra – emlékezünk*hez képest például sokkal történetközpontúbb, kevésbé működteti a posztmodern játékokat. És amire most készülök, lélekben elsősorban, mert a meg-

írás aktusa pusztán technikai és időt igénylő kérdés, szintén ilyen lesz.

– Az Amelyben Ekler Ágostra – emlékezünkben olyan kérdéseket vetsz fel, mint például a művészsors, az író sorsa. Hogy mi történik, ha prostituálódnia kell. Ez régóta foglalkoztat téged?

– Igen, ez egy nagyon fontos kérdés. Írtam egy hosszú elbeszélést is a témában, az a címe, hogy *Faustina nem adja*. A beszély műfajt kellett adnom neki, mert egy konkrét esetről, egy könyvtárosnő prostituálódásáról van benne szó, de ez is metaforája annak, hogy ki hogyan alkuszik meg, enged meg egyre többet, adja el a lelkét az ördögnek. Az *Amelyben Ekler Ágostra – emlékezünk* című könyvemben ugyanerről van szó. Nem nehéz felfejteni a metaforát: egy festőről írok, aki nagyon tehetséges, de kénytelen giccsképeket festeni, hogy megélhessen, és ne csak a halála után legyen híres. Viszont a prostituálódás során elveszíti a tehetségét, így nem marad más választása, mint megölni magát. Mindezt értelmezhetjük írórsorsnak is. Kevesen voltak és vannak, akik csak írásból normálisan meg tudnak élni. Ráadásul és/de mellékesen: sok középszerű ember gondolja azt, hogy ha sokat szenved, akkor majd halála után elismerik – pedig nem. Ezért valamennyire muszáj beadni a derekunkat. Ha valaki írástudó, természetesen ne legyen felelőtlen, de használja nyugodtan a tudását arra is, hogy a megélhetése feltételeit megteremtse. Viszont továbbra is kérdés, hogy a prostituálódás során nem vész-e el a tehetség, és marad csak a *Boldog, szomorú dal*, a „nincs meg a kincs, mire vágytam”-érzés, hiába van kenyere,

gyermeke, felesége. Amikor valaki elkezd aprópénzre váltani a tehetségét, az eredeti eszményképhez vagy nem lehet, vagy nagyon nehéz visszatérni. Esetleg a halál előtti évek lehetnek azok, amikor visszatalálhat a művészeti eszményhez, amellyel fiatalon elindult. Talán ezért is mondják a prózáírókról, hogy későn érnek, és későn alkotják meg életművük jelentős darabjait – mert *addig* egyszerűen egyebet kellett csinálniuk.

– Ez az egzisztenciális aggodalom, miként a társadalomért való aggodás is, a Nem kell vala megvénülnöd 2.0 című regényedben is kirajzolódik.

– Tetszőlegesen megnyitott honlapokon és elolvasott cikkekben sorra találok a nyugdíjrendszer fenntarthatatlanságáról szóló diskurzussal, és valami furcsa perverziónál fogva ez mindig is érdekelt: hosszú elemzéseket olvastam róla, szembesültem azzal, hogy nem lehet látni, hova tart az egész, de hogy kataklizma felé, az bizonyos. És akkor eszembe jutott egy ostoba és brutális megoldás: ha azokat, akik az ezredforduló előtt születtek – én is akkor születtem egyébként – megölik, a probléma lényegében megoldódik. Amikor szembesültem vele, hogy ez így milyen egyszerű, elborzadtam, hogy bármikor eszébe juthat bárki másnak is, és ha kellő hatalom birtokában van, meg is tudja valósítani. A disztópiának az az ijesztő természete, hogy bármikor megvalósulhat. Így aztán megpróbáltam elképzelni, hogy a főhős életében pár évtized alatt hogyan jutunk el onnan, hogy először hallja egy véletlenszerű tornateremben azokat az ostoba mondatokat, hogy „Halál az öregekre!” meg hasonlókat, addig, hogy az

ő időskorára a világban ez nagyon pontosan, menetrendszerűen és jól szervezett-olajozottan zajlik.

Nagyjából egyszerre született a könyv Houellebecq könyvével, a *Behódolással*: mindketten egy valószerű scenáriót képzeltünk el és festettünk fel, egy-egy disztópiát. Az a „balszerencsém” – főleg könyvfogyási szempontból –, hogy nem az enyém kezdett el megvalósulni, hanem az övé. De ez nem jelenti, hogy a könyvemben vázolt probléma megoldódott. Továbbra is aggodom, bár mostanában erről senki nem beszél. Volt viszont egy időszak, amikor minden erről szólt, egész Európa problémája volt, hogy mi lesz a nyugdíjasokkal mondjuk húsz-harminc év múlva. Ez a kérdés a szőnyeg alá került, mert ma más foglalkoztatja a közvéleményt. De mint a szőnyeg alá söpört dolgok nagy része, ez sem oldódik meg a szőnyeg alatt.

– *Mrožek, Houellebecq, és még másokat is említettél, lassan egy év kezd kirajzolódni bennem, hogy mit olvas az író.*

– Gyerekkorom óta szenvedélyem az olvasás, eleinte tényleg válogatás nélkül olvastam mindent. Az első könyv, míg mások mesekönyvet, vagy azt sem olvastak, Tamási Áron *Ábel* című könyve volt. Nem egészen értettem, hogy ha a szerzőt Tamási Áronnak hívják, a főhőst pedig Ábelnek, akkor miért egyes szám első személyben szólal meg az elbeszélés. Magyartanárnő édesanyámat faggattam, hogy van ez: aki megpróbálta az egészséget képbe helyezni, de azt hiszem, én még sírtam is. Mindig szinte kórosan sokat olvastam. Ez az egyik legnagyobb problémám az utóbbi években, hogy mivel kritikákat, recenzió-

Leányommal dedikálunk

kat írok, valamennyire irányítanom kell, hogy mit olvasok. Megszűnt az a gyönyörű érzés, hogy egyszerűen csak bemegyek a Szabó Ervin Könyvtárba körbesétálni, vagy megállok a könyveim előtt, és kedvemre válogatok. Most azt kell elolvasnom, amiről írni fogok. Ez nyomasztó, és nagyon távol van az ideálistól – mint nagyjából minden egyébként.

Volt egy nagyon erős Hrabal-, meg egy Saramago-, illetve Llosa-időszakom. A magyar szerzőkkel ugyanígy állok: megvolt Mikszáth és Móricz, amikor a naplóktól kezdve az utolsó, Magoss Olgának írt leveléig mindent elolvastam tőle... Gyönyörű idők voltak ezek. Most éppen Jókai-korszakom van. Még mindig nem olvastam el mindent, amit írt, és elképesztő távlatok, gyönyörűségek és örömök vannak benne, viszont szinte már nem is próbálok meg erről másokkal beszélgetni. Mi-

közben az eszközeimnek sűrűsödniük kellene, ahogy én egy adott műről tudok beszélni, azt veszem észre – kicsit ijedten –, hogy inkább egyre szűkülnek. Hogy maximum annyit tudok mondani valakiről vagy valaki művéről: zseniális. Nem is próbálom elmagyarázni, hogy miért zseniálisak mondjuk Jókainak az amúgy méltatlanul elfeledett novellái, elég volna azt elérni – persze tüzzel-vassal –, hogy a népek elolvassák, és maguktól jöjjenek rá. Hiszen az adott alaplőről való beszéd mindig steril – mondom ezt úgy, hogy recenziókat írok –; a mű létezik, a róla való beszéd teljesen fölösleges. Kissé túlzás talán, hogy most egy nagyvonalú gesztussal az egész kritikai irodalmat leírom, de néha tényleg bőven elég, ha az olvasók elolvassák a művet, és gyönyörködik az ő lelkük benne.

– *Édesanyádat is említetted, és azon tűnődöm, vajon manapság is*

nekiállsz-e édesapád orvosi rendelőjében télen két hét alatt megírni egy regényt?

– A lehetőség megvan rá, édesapám még dolgozik, és a rendelője is megvan. Abban a pillanatban, amikor sikerül összefésülnöm a már említett regényt, amely erős érzelmi töltete ellenére örülnék, ha groteszk és humoros jellemvonásait is megőrizné, megyek is haza hozzá. Érzemnek, grotesknek és humornak lenni kell. (És egy nagy adag önvédelmi jellegű cinizmusnak.) Ezeknek a jellemvonásoknak a szükségszerűségét azért érzem különösen erősen az utóbbi időben, mert most készítem elő az első regényemet, a *Jozefát úr, avagy a regénykedést* újrakiadásra, és egy olyan sajtóságos helyzet állt elő, hogy elvesztek a hajdani nyomdai lemezek, viszont a Word-formátum után, ami nekem is megvan, még két pdf-korrektúra volt. Választhattam hát,

A József Attila-díj átvételén

hogy összeolvasom a kéziratot a már könyvben megjelent változattal, vagy újra begépelem az egészet. Az utóbbit választottam, és nem győzöm áldani érte az eszemet, mert bár nagyon lassan haladok, hihetetlenül élvezem, késleltetem is, hogy sokáig tartson, sokáig jó legyen. Újraélem magát a megírást, emlékszem az elbizonytalanodási pontokra... Gyönyörű volt azt az első regényt írni, az egyik legszebb kaland. Mindent csak azért mondtam el, mert az a humor, groteszk jelleg és érzelem (meg persze cinizmus), amit ott sikerült megvalósítani, engem nagyon szórakoztat. És az már félegészség, ha a szerzőt szórakoztatja a saját szövege.

– Talán nem túlzás, hogy emb-lémáddá vált a humor, miközben A vendégmunkás dalaiban még

a pátosz is megjelenik, a 2.0-ban pedig egészen eltávolodsz a humortól. E kettő harcol benned?

– Alighanem igen. És a két erdő a groteszkben ér össze. Mindennek a csúcsa a groteszk, talán nem általában, de nálam mindenképpen. A pátosz, a humor és a kiábrándultság együttes megvalósulása a groteszk.

– Mit teszel azért, hogy elérd azt a kívánt cinizmust, amiről beszéltél?

– Böven elég, hogy élek. A napi tapasztalataim kiábrándult ciniz-mussal töltenek el. Leszoktam a dohányzásról, elkezdtem sportolni. Szánalmas. Én, aki mindig viszolyogtam a sporttól, újabban napi szinten futok, ezért aztán annyira undorodom magamtól, hogy nem bírok tükörbe nézni – mondjuk futás közben nehéz is volna. Nem

tudom, miért, de keseredek meg, pedig különösebb okom nincs rá. Ez a legdurvább, és egyben a legaggasztóbb is. Már csak az hiányzik, hogy kiderüljön: ez csupán valami korrall, az öregedéssel összefüggő változás. Hogy amiről én reménykedve azt gondolom, hogy termékeny táptalaja a megszülető nagyszabású műveknek, arról kiderül, hogy pusztán valami fiziológiai komponens hiánya vagy túltengése. Nem kell különösebben tennem semmit, történik az egész magától: egyre keserűbb vagyok. Egyelőre azonban nem akarom meggyógyítani magam, inkább várom azt a kritikus mennyiséget, amely odalök a géphez, hogy elkezdjem végre megírni a regényt, amit meg kell még írnom.

Völgyi Tóth Zsuzsa

Kérdések mögött Gálfalvi György:
*Beszélgéseink –
 Emlékirat interjúkban
 elbeszélve*, Antológia
 Kiadó, Lakitelek, 2017.

Egyre gyakrabban tapasztalom magamon, hogy a memóriám kihagy, utána kell néznem dolgoknak, és bizony előfordul az is, hogy kiderül: az sem pontosan úgy történt, amire emlékezni véltem. Talán ezért is irigylem Gálfalvi Györgyöt. Számára ugyanis könnyű az emlékezés: a Securitate gondos figyelmének köszönhetően dokumentálva van életének jó néhány mozzanata, másrészt pedig sokan és sokszor kérdezték életéről, tevékenységéről, és ő maga is sokakat faggatott hasonló céllal. Ez utóbbi szövegekből – az általa és a vele készített, írásban rögzített interjúkból – állt össze a *Beszélgéseink* című vaskos gyűjtemény.

A könyv találoan az *Emlékirat interjúkban elbeszélve* alcímet kapta, ami azért is indokolt, mert a szerteágazó beszélgetések többféle irányból, többféle megközelítésből vizsgálják a szerző által megélt időket, pontosan körülrajzolva a szerepét, egyidejűleg bemutatva a környezetében lezajló eseményeket, és feltárva azok távolabbi kihatásait.

Gálfalvi olyan generáció tagjaként lépett az irodalmi küzdőterre, amelyet egy hamis világ vett körül. A fiatalos hév, az igazságkereső öntudat korán szembefordította ezzel az álságos környezettel: 17 évesen kizárták a gimnáziumból. Élete itt vett sorsdöntő fordulatot. Balázs Ferenc írásaival megismerkedve vált a valóságirodalom elkötelezettjévé, és forrófejű fiatalként nem csupán láttatni, leírni szeretett volna, hanem bele akart szólni a világ dolgaiba. Az őszinteség persze nem mindig kifizetődő. Az ebből adódó kellemetlenségek, viták, méltánytalanságok sokak életét megkeserítették abban az alapjaiban hazug rendszerben, ugyanakkor sokak szemét fel is nyitották, s így megszülethetett az egymásra találás, az egymás erősítésének élménye. Az összetartozás-tudat biztosításához persze nélkülözhetetlen volt a személyes kötődés, az odafigyelés, az emberi hang.

Gálfalvi nem titkolja, hogy számára a közvetlen emberi kapcsolat, az élőbeszéd mindennél többet ér. Szerkesztőként is gyakran személyesen találkozott egy-egy alkotóval, hogy a beküldött kéziratról érdemben szót válthasson. „Beszélgetőmániám lehet

az oka, hogy egyik legcélszerűbb önkifejezési műfajomnak az interjú érzem” – szögezi le kötetének előszavában. Az interjú ugyanis „arckép és önarckép egyszerre. A kérdező és a kérdezetté. Az a műfaj, amelyben a szerző másokkal mondatja el, amit akar.”

A könyv első két fejezetét azok az interjúk alkotják, amelyeket Gálfalvi György készített nemzedéktársainak legkiválóbbjaival. Egyebek mellett Csiki László, Farkas Árpád, Kenéz Ferenc, Kocsis István, Vári Attila, Szilágyi István, Ferenczes István, Páll Lajos és Bözödi György volt a megszólaltatott. Fontos kordokumentum mind-egyik darab, hiszen – amellet, hogy a Forrás-nemzedékek irodalmi útkereséséről nyújtanak fontos információkat – a korhangulatot is híven tükrözik. Gálfalvi pedig gyakran rátapint az érzékenyebb pontokra is. Magától értetődő természetességgel szorítja sarokba például azt a szerzőt, aki több olyan verset is „elkövetett”, amit a szerkesztőségek ünnepi alkalmaikra kértek tőle. (Teszi ezt akkor, amikor az illetőt arról faggatja, nem merült-e fel benne, hogy „valaki kételkedni fog az ihlet őszinteségében”). Van, akiben a megfelelési kényszer munkál (jól akar szerepelni), míg akad olyan válaszadó is, aki köntörfalazás nélkül önti ki a lelkét. Van, aki sértetten önérzetes, s van, akinek látszólag fel sem tűnnek azok az elmentmondások, amelyekre a szerző fel akarja hívni a figyelmet. (Ilyen például az a visszatérő kérdés, amely a nemzedéktársak egymástól való eltávolodására vonatkozik, annak okait firtatja.)

A beszélgetések nyomán plasztikusan kidomborodik a '60-as évek Gaál Gábor Körének jelentősége, a szakmai és baráti kapcsolatok alakulása, és persze az is, hogy az egymásra utaltság, jóllehet nem minden esetben lehet cél – hiszen előbb-utóbb mindenkinek meg kell állnia a saját lábán is –, mégis szükséges és nélkülözhetetlen, mert „menekülni lehet egymás felé”. A generációs összetartozás közösségi erejét leginkább az biztosította, hogy az írók a fennálló rendszert kritikusan vizsgálták, s – miként azt Király László megfogalmazza – a hatalom szorításában sem árulták el eszményeiket.

Ugyanakkor fölmerülnek azok a súlyos emberi sérelmek is, amelyek a nemzedéki szolidaritást végül mégis kikezdték. Tömöry Péter fogalmazta meg, menyire igazságtalannak érzi, hogy „abból a rokon-

szenvből, [...] amely a nemzedéket körülvette, már csak egy-két kiválasztott arcra hull fény”, és hozzáteszi: „leggyakrabban nemzedéktársak lépnek egymás lábára”.

Az első két szakaszt lezáró beszélgetés alanya – Böződi György – már szóba hozza a kommunista rendszer legsötétebb oldalát, a besúgó-kérdést is. Elmeséli, hogyan „úsza meg” a beszervezést, miután hónapokig ült magánzárkában, majd a fogvatartók nyilvánvalóvá tették: szabadon engedik, azzal a feltétellel, hogy bármikor rendelkezésükre kell állnia besúgóként. Böződi nem állt kötélnek. „Kitértem a megtisztelő ajánlat elől, arra hivatkozva, hogy nem hallok jól, adott esetben még félreérthetek valamit, és pontatlan leszek.”

A könyv harmadik fejezete a Gálfalvi Györggyel készített interjúkat tartalmazza. Bár ezek a beszélgetések a rendszerváltozás körüli időktől napjainkig keletkeztek, vissza-visszanyúlnak a kezdetekhez is. Mivel az interjúkat különböző személyek készítették, más-más megfontolás mentén haladva, ezért remekül kiegészítik egymást – ugyanakkor elkerülhetetlen, hogy bizonyos életelek és történetek ne ismétlődjenek. Így többször szóba kerül például az 1968-as viharos írószövetségi közgyűlés, vagy az 1974-es szociográfiai kerekasztal-vita. De visszatérő téma a szerző távozása az Ifjúmunkás szerkesztőségéből, az Igaz Szóban végzett munka, az ott kialakult kötődések – s ehhez kapcsolódóan a Securitate osztatlan figyelmének megjelenése. (A sors fintora – mint azt Gálfalvi György korábbi könyvéből [*Kacagásaink*] már tudhatja az olvasó –, hogy lakása a Securitate szomszédságában volt.) A néhol mosolyt fakasztó történetek mellett azonban az egyik interjúból megtudjuk azt is, hogy a Securitatén egyetlen alkalommal verték meg, s e cselekménynek bizony magyar szekusok voltak az elkövetői. Magyarországi kapcsolatainak (például Lezsák Sándorhoz fűződő barátságának) szintén meghatározó szerepe lesz a rendszerváltozás körüli időkben.

Az interjúkban a szerző humort sem nélkülöző sztorikkal bizonyítja mesélőkedvét. (Ilyen történet például, hogy 1989 decemberében még egyszer utoljára élvezhette a Securitate „vendégszeretét”. Utóbb tudta meg egy hajdani iskolatársától: a Szeku akkori parancsnoka nyíltan hangoztatta, hogy „ezt a bandi-

ta-bajuszú író meg kell leckéztetni”. De kiengedték, s lám, pár nap múlva az ő ablakba kitett tévéjén keresztül követték a tüntetők a bukaresti eseményeket.)

Szó esik természetesen az 1990-es marosvásárhelyi tragédiáról, a brutális magyarellenes megmozdulásról, továbbá a politikai szervezetek alakulásáról (RMDSZ, Vatra), és nem utolsósorban az új irodalmi folyóirat, a Látó létrehozásáról. Gálfalvi György ugyanis ott volt az események sűrűjében. Mint azt maga is leszögezi a kötet utóhangjának szánt szövegtöredékeiben: „Láttam történni a történelmet. Nemcsak körülöttem, velem történt meg.” S nemcsak látta, alakította is. Bár politikai szerepet nem vállalt.

Megtapasztalta viszont a gyűlölködés, a nemzeti szembenállás legkegyetlenebb következményeit. A diktatúra sötétsége után a demokráciát félreértelmező, szabadosságba torkolló önkényeskedés borította lángba Marosvásárhelyt. Rá kellett jönnie, hogy a diktatúra tulajdonképpen kiszámíthatóbb, mint az új demokrácia. Ott nincs miért félni, hiszen tisztán láthatók a határok, az erővonalak. Egyes politikai erők a frissen született szabadságot ügyesen manipulálva ismét megteremtették a gyűlölködés és a félelem légkörét. A féltés és a félelem elhatalmasodása ma sem hagyja nyugodni: „megúsztam eddig az életemet, de mégis ott van bennem a bizonytalanság... Félttem az enyéimet, a családomat, a közösségemet, a magyarságot”. „A féltés kopásállóbb, mint a félelem.”

Egy izgalmas kor eseményeibe enged bepillantást új könyvével Gálfalvi György, aki íróként és szerkesztőként maga is gyakran rejtőzött a kérdések mögé. Interjúiban, riportjaiban, szociografikus esszéiben a társadalmi valóságot kutatta. Ezt egészítik ki a vele készített interjúk.

Az utóbbiak közül is a legizgalmasabb a fejezet legnagyobb lélegzetű darabja, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet Dokumentációs Tára számára készített interjú, amely a lefolytatott beszélgetés szó szerinti változatát tartalmazza – s ekként az olvasó szinte jelenlévőként élheti meg a diskurzust.

Ahogy Gálfalvi György korábbi könyve (*Kacagásaink*), úgy „ez a kötet is több mint szimpla emlékirat, több mint egyszerű kordokumentum. Egy világlátás, egy szemlélet megfogalmazása. Az életigenlés, a megmaradni akarás szemléletéé.”

Oláh András

**Aki saját
vonásait
szellemarcokban
kereste** Banner Zoltán:
Bardócz Lajos,
Mentor Könyvek Kiadó,
Marosvásárhely, 2018.

Nem ritka olvasói szokás, hogy egy könyv kézbe vétele után a felcsigázott kíváncsiság unszolására végigpörgetjük a lapokat, röpke pillantást vetünk az illusztrációkra, majd az írás utolsó mondatait is átfutjuk – talán annak reményében, hátha ott rejtőzik a mű bölcséleti tartalmának esszenciája. Így jártam magam is, amikor Banner Zoltán friss nyomdailatú monográfiájával találkoztam, amelyben a szerző az egykor Kolozsváron élő, ma már a Nógrád megyei Berkenyén alkotó Bardócz Lajos grafikusművész pályáivét rajzolja meg. A kiadvány utolsó oldalának végső bekezdéseiben a szerző imponáló műkritikusi tapasztalataival – meggyőződése prizmáján keresztül – vall a művészet felelősséggel áthatott szerepéről, az elvek iránt tanúsítható alkotói elkötelezettségről, a gondolat szellemformáló erejéről. Így fogalmaz:

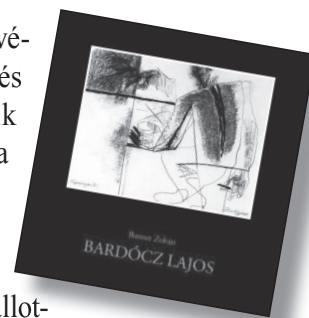
„[...] noha a hivatástudat manapság valamennyi művészeti ágban gúnyszóként, kvázi lebecsülésként használatos, s ha a művésszel együtt a szerzőnek is buknia kell e parázna fogalom és magatartás kimondásáért, akkor is vállalom, hogy a patrióta, tehát hazaszerető elkötelezettségnek ez a magasrendű vállalása a stílustalanság, műfajtalanság, világnézet nélküliség jelenkori szcénájából sem hiányozhat – szerencsére egyre több példa figyelmeztet erre –, ha a művészet és a társadalom újból találkozni óhajt az emberi lét méltósága jegyében.

Természetesen nem kötelező sem Erdélyben, sem máshol a világon, hogy a művész tanúságot tegyen a *lélekvesztés* és a *tudatmérgezés* veszélyeiről; de aki ma ennek a kihívásnak az elkötelezettje, bizonyára tovább él majd a művészettörténet emlékezetében.”

A kötet emelkedett stílusa és költői képekben sem szűkölködő prózai nyelvezete (ez bizony nem száraz szakirodalom!), lapról lapra, mondatról mondatra valódi élményt jelent olvasója számára. És persze – ezen felül – valósággal árad szavaiból a csak több évtizedes gyakorlattal birtokba vehető művelődéstörténeti tájékozottság, az erdélyi művészet lüktető kardiogramjának és szerteágazó érrendszerének alapos ismerete. De ez nem is meglepő, ha azt látjuk, hogy

a szerző impozáns írói életművében mennyi tanulmány, esszé és monografikus munka sorakozik fel – a múlttól a jelenhez szólva és a jövőnek üzenve. A nyolcvanötödik életévét betöltő Banner Zoltán művészettörténész, költő, író és előadóművész bevalótan a transzilvanista elkötelezettség fáradhatatlan híveként, közvetítőjeként vált az erdélyi és anyaországi magyarság kultúrtörténetének meghatározó személyiségévé.

A monográfia végigvezet a bukaresti Képzőművészeti Akadémián Kazár László tanítványaként államvizsgáló grafikus 1960-ban induló pályájának minden fontos állomásán. Bemutatja, hogy a kolozsvári letelepedést követően, a helyi grafikai iskola szellemiségének befolyása – Feszt László volt a szaktudás példaértékű mestere akkor –, valamint a könyv- és lapkiadók műfaji elvárásai nagymértékben hozzájárultak a bardóczi vonalkultúra jellegzetes ágrendszerének kialakulásához. Hiszen az irodalom áramlatának katartikus kisugárzása megérinti majd minden lélekben hozzá közel álló rajzoló „teremtő akaratát”; így ez alól ő sem lehetett kivétel. Hiszen aki egyszer engedett a varázsnak, és belépett ebbe a különös gravitációs térbe, úgy tűnik, képtelen abból később már kiszállni. Több száz kötet címlapja és frappáns illusztrációi árulkodnak Bardócz és az irodalom meghitt viszonyáról. „Tükör elé soha nem állt, saját vonásait olyan szellemarcokban kereste, akik a nemzeti karakter lenyomatával szolgálták a magyarság örökkévalóságát.” És így jöhet szóba Ady, Petőfi, József Attila, Rákóczi arcma, nemkülönben az akkor éppen ünnepelt drámaíró Páskándi Gézáé is, akinek nemcsak portréját örökítette meg, hanem *Az eb olykor emeli lábát* című, párbeszédeket, színjátékokat magába foglaló kötetéhez is készített remekbe szabott címlapot, kedvelt fametszet-technikájával. A mind sűrűbben napvilágot látó sorozatok és triptichonok egymást erősítő darabjaikkal kiváló lehetőséget nyújtottak a művész számára, hogy közönség elé tárhassa sorsunkért aggodalmaskodó gondolatait. Olykor a műveket allegorikus tartalommal ruhazza fel, de ha csak a címeket vesszük lencsevégre, már azok is „sugallatosak”: *Circus Maximus*, *Kentaur közöttünk?*, *Európa elrablása*, *A kardnyelű*, *Féltések*, *Siratóasszonyok*, *Székely sors*, *Az idegen*, *Veszély*, *Szomjúságok*, *Vészharang*, *Szorongások*. Király László

említette egy interjújában, hogy ez idő tájt minden erdélyi versben két költemény lakozott: az egyik, amely szó szerint értelmezhető, a másik pedig, amit a tartalom rejtett formában hordoz. Ez az ambivalens formanyelvezet Bardócznál is megfelelő hangsúlyt követelt és talált magának a művekben, ahogy „a szolgálatos szemeket félrevezetően tompított címeik ellenére is – az 1989-es fordulat előtti időszak legnyíltabb protest-röplapjaiként hatottak”.

A mindig új és új eredményeket felmutatni képes művészközösségek kialakításában vezérszerepet betöltő gyergyószárhegyi tábor jótékonyan hatott majd' minden elkötelezett szellemiséget magáénak valló képzőművész számára, így az ott eltöltött termékeny időszak Bardócz Lajos művészetét is masszív erkölcsi pillérrel erősítette meg. „Igen, a szárhegyi villámfény, amelyben véglegesen megvilágosodik előtte és a mi számunkra is művészi személységének a nemzeti közösség sorskérdéseitől való elidegeníthetlensége [...], olyan vízióira vetül, mint amilyenekre azokban az évtizedekben Páskándi Géza, Székely János, Sütő András, Kocsis István színpadi és prózai példabeszédei, vagy Kányádi Sándor, Farkas Árpád, Király László, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos versei inspirálták az összetartozás lelkületét.” Aztán egy ihletett pillanatban Ady költészetének szimbolikája indirekt módon újra beköltözik rajzi kultúrájába, ekkor jelennek meg lapjain a Lovak, talán azért is, hogy ezután már soha többé ne tűnhessenek el. A Lovak, mint új képi-tartalmi motívumok rokonszenves hordozói, ám már nem Ady szárnyas röptű látványaiként, hanem „akik/amelyek a 70-es, 80-as évek székelyföldi valóságában, még létfontosságú igazslovak képében, újra leszálltak a földre, és az alföldi emberi sors rezonőrjeiként, megszemélyesítői-

ként immár nem a költő, hanem a grafikus mitológiájában játsszák görög drámákba illő szerepüket.”

Bardócz Lajos művészetéről írni, beszélni, gondolkodni, úgy érzem, hálás feladat. Mivel a tisztánlátás és a tisztán olvashatóság képi üzeneteinek hullámhosszán szólal meg, szimbólumai, metaforái, allegóriái pedig tartalmukat illetően: félremagyarázhatatlanok.

Csák Ugrin (Kalocsa, 2000)

Stílusvilága is ennek megfelelően bontakozott ki. S mivel a struktúra következetes, a több évtizedes alkotómunka a mély analízis után a kifinomult szintézis lehetőségét is elhozta magával, ezért nála is észlelhető (mint több más érett művésznél) a figurális és az absztrakt formarendszerek harmonikus összeillesztésének sikerrel megvalósuló gyakorlata. A magam megfogalmazása szerint ez nem más, mint a „natúrális absztrakció” egyedi jelrendszerben történő láttatása, amely csupán elméletben hat paradoxonként, hiszen a gyakorlatban az önkifejezés megvalósulásának ilyen mesterfokán már nem létezik lehetetlen a művész

számára. Ezért nemcsak hogy megfér, de ki is egészül egymást erősítve e két ellentétesnek ítélt formarend egymással; sikeresen elsősorban akkor, ha a tartalom logikája követeli meg a szimbiózist, vagy a kép lényegéből, belső világából fakadó erupció kelőképpen indokolja azt.

Az immár nyolcadik életévtizedén is túljutott Bardócz Lajos honi gyökerekből sarjadó rajzkultúrája poétikus; képi – olykor történelmi – üzenetei gondolati tartalommal átitatottak. Banner Zoltán költői monológja pedig méltóképpen emeli az őt megillető helyre azt az életművet, amely Káli Király István kiadásában a Mentor Könyvek Kiadó képzőművészeti sorozatának nemsokára jubiláló, immár 24. kötetében látott napvilágot.

Árkossy István

Kiszolgáltatottságból katedrálist Kontra Ferenc: *Az álom hídjá*, Magyar Napló Kiadó, 2018.

Kontra Ferenc (a) műfajválasztása *Az álom hídjá* című művéhez mostanában mintha kevésbé volna népszerű a kortárs magyar irodalom terepén, és szinte kezdjük is elfelejteni, hogy mennyire izgalmas megoldásokkal és technikai bravúrokkal szolgálja az olvasókat egy-egy ilyen kötet. Az összetett regény sajátossága, hogy egyes darabjai (vagy ha máshonnan nézzük, fejezetei) önállóan is megállják helyüket, ugyanakkor meghatározott számmal és sorrenddel bírnak, ha egyben, illetve lineáris „stratégia” szerint kívánjuk elolvasni őket.

A forma megválasztása természetesen sosem véletlen: *Az álom hídjá* egyszerre szegmentált és összetartó mivolta tökéletes összehangban van – nem, nem a posztmodernnel – a mű tartalmával, illetve kulcsmotívumaival, a kiszolgáltatottsággal, az egymáshoz tartozni akarással, a magányra ítéeltséggel és az emberi tapasztalat néhány egészen sötét mélységével.

Bár egy-egy elejtett vonatkozási pont, a jugoszláv térség, a '99-es bombázás és persze Szerbia, az elbeszélő idő egy későbbi pontján a mobiltelefon vagy a közösségi média említése hozzávetőlegesen eligazít, a regény (pontos) terének és idejének meghatározása mégis kissé homályos, talán zavarba ejtheti a referenciákat igénylő olvasót. Ám pontosan ennek az obskúrusságnak köszönhető az is, hogy élesebben tudja exponálni a szerző azt, ami igazán lényeges az egyes történetzilánkokban. A délszláv háborús traumatizáltság visszatérő motívumán túl, az egyes darabok figurái szinte kivétel nélkül mind-mind valahogy a periféria áldozatai: az albínó férfi, a fiukat már-már morbidba hajló tragédiában elvesztő szülők, a sugár-fertőzött gyermekkorház lakói lesznek Kontra könyvének fő(bb) szereplői. Mindazok a figurák, akik valamilyen módon részesülnek azokból a már említett sötét mélységekből: az idegenség és kirekesztettség érzéséből; abból, ahogy szépen lassan feleslegessé válunk, illetve a felszín mögött meghúzódó végtelen kegyetlenségből (a szcenitás analógiáján túl talán ennek megerősítésére szolgálhat az utalás Ingmar Bergman *Perszónájára a Mike* című részben).

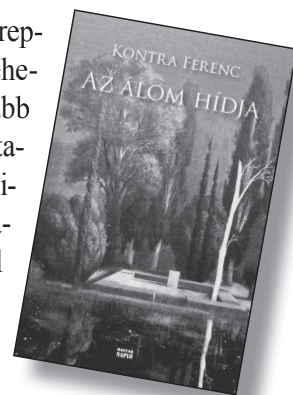
Izgalmas, ahogy a szerző sokszor szándékosan nem alkot életszerű párbeszédet, sőt, az elidegenedés jelenségét a végletekig eskalálja azzal, hogy gyakran artistikus igényű, mondhatni stilizált minimonológ-

gokká transzponálja az egyes szereplők megszólalásait: „A saját magatehetlenségemet nem tudnám tovább elviselni. A szánalmat, a kiszolgáltatottságot. A gúzsba kötöttek, a tragikus sorsúak, a lángelméjű boldogtalanok képesek prizmáik sugaraival beragyogni és egyesíteni az emberi lét egész tartományát egy utolsó pillanatban.” Ezt természetesen időnként aláhúzza azzal, ha egy-egy szereplőt magában beszéltet, illetve ha közvetlen hoz létre olyan szituációkat, amelyekben az egymás mellett elkülönülő diskurzus lehet csak kézenfekvő: mint amikor az énelbeszélőt összekeverik egy postással, vagy amikor az egyik főszereplő, a fiatal orvos próbál kérdezni valamit egy demens betegről: „– Bevette a gyógyszerit? – Ma százszín felhőt szült a nap [...]”.

Miközben – ha tetszik, ha nem – a téma nyomasztó, a szín már-már apokaliptikus, Kontra a már említett formai játékokkal sokat lazít az atmoszférán; egy másfajta olvasás lehetőségét is megnyitja. Minden „metajáték” ezt hivatott szolgálni, például az is, amikor az *Elvitte a víz* narrátora arra utal, hogy megírta az egyik szereplő, Zubáj történetét, amely történet az előző fejezet, a *Fenn a Zangyalon* is lehetne, vagy ugyanott az a szemtelenül önreflexív rész, amely úgy kezdődik, hogy „mindig is úgy tartottam, hogy nincs szükségem fikcióra [...]”.

A szöveg nyelvi kiérleltsége, plasztikus képhasználata tovább dinamizálja az olvasás élményét. Az alakzatok játékában hangsúlyossá válik az egészen sűrűn realista regiszter változtatása a bibliai képekkel: „A leölt híd bélérendszere sisteregve és bűzősen a vízbe omlott, mint amikor a hentes kése nyomán ölébe omlik a disznó testmeleg gyomra: a kábelek, a csövek, az elvérzett hálózatok gubanca kavardott az árban, ami korábban a két part lakosságát összekötötte.” Vagy: „Sokan láttak angyalokat ebben a fehérségben, és elborult elméjükben megállt az idő, fehérek lettek az óramutatók, magába olvasztotta őket a számlap.”

A rengeteg visszatérő motívum, kép, az egyes nézőpontok fogaskerekeinek találkozása, mely iteratív rajzolja egyre teljesebbé, de sosem abszolúttá a képet, végül „valamivé” mégiscsak összeáll, hogy minden időben észrevegyük azt a kicsit, hogy ne kerülhessük meg, és egy picit fájjon, fájjon azért, hogy megörizhessük a köldökzsinórt, amely még odaköt minket a valósághoz, az emberséghez. **Varga Viktor**

Ady Endre (1877, Érmindszent – 1919, Budapest) a magyar költészet és a politikai újságírás egyik legfontosabb szerzője. A Nyugat folyóirat munkatársa. *Új versek* (1906) című kötete a 20. századi magyar líra mérföldköve.

Árkossy István (1943, Kolozsvár) festőművész, grafikus. 1967-től két évtizeden keresztül a kolozsvári Utunk irodalmi-művészeti hetilap művészeti szerkesztője volt. 1987-ben családjával Budapestre költözött. Számos kiállításon vett részt itthon és külföldön egyaránt. 2018-ban kitüntették a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével, és elnyerte az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Szolnay Sándor-díját. Legutóbbi kötete: *Ablak az égre. Oszvári Csaba ötvösművészete* (művészeti album, 2017).

Bak Rita (1974, Budapest) költő. A Szegedi Tudományegyetem magyar–német–színháztudomány szakán végzett. A Hochroth Budapest műfordítója. Pszichológusként is dolgozik, a Magyar Pszichológiai Társaság klinikai pszichológia szekciójának tagja. Legutóbbi kötete: *Bíró József: Minamogno* (műfordítás, 2014).

Bakó Endre (1938, Derecske) irodalomtörténész, szerkesztő. 1988 és 1990 között a Csokonai Kiadó igazgatója, 1990-től 1998-ig a Hajdú-Bihari Napló főszerkesztője volt. 2003-ban Toldy Ferenc-díjat kapott. Kutatási területe: Debrecen irodalomtörténete; a népi írók munkássága. Legutóbbi kötete: *Vendégjárás Árkádiában* (2018).

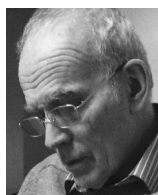
Balázs K. Attila (1973, Barót, Románia) író. A kolozsvári Műszaki Egyetemen és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar–angol szakán szerzett diplomát, jelenleg Székelykeresztúron él. Legutóbbi kötete: *A zöld fotel lakója* (kisregény, 2013).

Borbás Andrea (1973, Budapest) irodalomtörténész. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen angol nyelv és irodalom, illetve magyar nyelv és irodalom szakokon végzett. A Petőfi Irodalmi Múzeum főmuzeológusa. Doktori disszertációja Ady Endre *Szeretném, ha szeretnének* című kötetének kötet- és cikluskompozíciójával foglalkozott. Ady Endre egyes ciklusait és kötetait elemző publikációi mellett részt vett az Ady-kritikai kiadás munkálataiban. Jelenleg vezető szerkesztőként Babits Mihály 1911 és 1920 között keletkezett esszéinek kritikái kiadásán dolgozik.

Fecske Csaba (1948, Szögliget) József Attila-díjas költő, meseíró, publicista. Éveken keresztül az Észak-Magyarország jegyzetírója, az Új Észak és az Új Holnap szerkesztője, az Új Holnap Stúdió vezetője. Legutóbbi kötete: *Nehéz világgá menni* (mesék, 2018).

Gömöri György (1934, Budapest) Alföld-díjas költő, műfordító, irodalomtörténész, egyetemi tanár. 1956 novemberétől külföldön él. 1963–1965 között a Kaliforniai Egyetemen, majd a Harvard Egyetemen dolgozott, 1969–2001 között Cambridge-ben tanított magyar és lengyel irodalmat. 1994-től a Bécsi Napló szerkesztőbizottsági tagja. Legutóbbi kötete: *Erdélyi arcok* (versek, 2018).

Gróh Gáspár (1953, Budapest) Pethő Sándor-díjas kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő, köztisztviselő. A KLTE magyar–történelem szakán végzett 1977-ben. Jelenleg a Köztársasági Elnöki Hivatal igazgatója és a Magyar Szemle Körkép rovatának szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Neurotikus nemzet-tudat?* (esszék, tanulmányok, 2018).

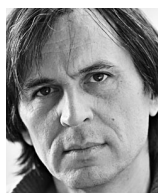
Halassy Csilla (1969, Budapest) szobrászművész. 1997-ben diplomázott a Magyar Képzőművészeti Főiskolán. 1998-ban kötött házasságot Kő Pál szobrászművésszel. Országszerte több városban állított ki, köztéri munkái Frankfurtól Aszfőnt át Gyergyószentmiklósig megtalálhatóak.

Halmágyi Miklós (1980, Békéscsaba) történész. 2005-ben történelem–magyar nyelv és irodalom szakos bölcsész és tanár végzettséget szerzett a Szegedi Tudományegyetemen. 2013-ban védte meg PhD-értekezését ugyanitt. 2005 és 2017 között az SZTE oktatója. Jelenleg a Békés Megyei Levéltár Békési Fióklevéltárának levéltárosa. Legutóbbi kötete: *Mi és ők. Azonosság és idegenség az első évezred fordulóján* (2014).

Jánosi Zoltán (1954, Miskolc) egyetemi tanár, irodalomtörténész, a Magyar Napló főszerkesztője, a Kölcsey Társaság elnöke, 2007 és 2015 között a Nyíregyházi Főiskola (2016. jan. 1-től Nyíregyházi Egyetem) rektora volt. József Attila-díjas, legutóbbi könyve: *Oláh János* (monográfia, 2018).

Jenei Gyula (1962, Abádszalók) költő, szerkesztő, újságíró, tanár. 1998-tól az Eső folyóirat alapító főszerkesztője. A szolnoki Varga Katalin Gimnázium magyartanára. Legutóbbi kötete: *Mindig más* (versek, 2018).

Ködöböcz Gábor (1959, Vásárosnamény) irodalomtörténész az Eszterházy Károly Főiskola magyar irodalomtudományi tanszékének docense és az Agria című folyóirat főszerkesztője. Kutatási területe az 1945 utáni magyar irodalom. Számos elismerése mellett a Partiumi Írótábor díjában részesült (2011). Legutóbbi kötete: *Kiss Benedek* (monográfia, 2014).

Kötter Tamás (1970, Csorna) ügyvéd, üzletember és prózaíró novellái az Eső, Forrás, Hévíz, Kalligram, Magyar Napló, Opus, Palócföld folyóiratokban jelentek meg. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *IKEA, vasárnap* (regény, 2017).

Kúrti László (1976, Vásárosnamény) költő 2014-ben a Tokaji Íróklub díjában részesült, 2017-ben pedig elnyerte a Bella István-díjat. A Debreceni Egyetem filozófia szakán és a Semmelweis Egyetem testnevelő és gyógytestnevelő tanári szakán végzett. A Partium főmunkatársa, A Vörös Postakocsi szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A csalásról* (versek, 2017).

Murányi Zita (1982, Budapest) Bródy Sándor-díjas költő, író. A Szegedi Tudományegyetem kommunikáció szakán végzett 2010-ben. Legutóbbi kötete: *Jolly Joker* (versek, 2018).

Nagy Koppány Zsolt (1978, Marosvásárhely, Románia) író, műfordító, szerkesztő. 2001-ben diplomázott a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarának magyar–angol szakán. 2002 óta Magyarországon él, íróként, szerkesztőként, olvasószerkesztőként, műfordítóként és angoltanárként dolgozik. 2007 óta a Székelyföld folyóirat külső munkatársa, 2011-től az Orpheusz Könyvkiadó szerkesztője, 2015 óta a Magyar Idők napilap kultúrarovatának szerzője. József Attila-díjas (2016). Legutóbbi kötete: *Nem kell vala megvélnöd 2.0* (regény, 2014).

Nagy László (Felsőörszkáz, 1925. július 17. – Budapest, 1978. január 30.) Kossuth-díjas költő, műfordító. A Digitális Irodalmi Akadémia posztumusz tagja. Felesége Szécsi Margit költő. Tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarán végezte. 1953–1957 között a Kisdobos szerkesztője, 1959-től haláláig az Élet és Irodalom képszerkesztője, majd főmunkatársa.

Nagy Zoltán Mihály (1949, Nagybakta, Ukrajna) író, költő. Aktív éveiben sokféle fizikai és szellemi munkán dolgozott a mezőgazdaságban és az építőiparban. Legismertebb műve, *A sátán fatya* című regény Év Könyve díjban részesült, színházi produkciók és film is készült belőle. 1994-től a Magyar Írószövetség, 2005-től pedig a Magyar Művészeti Akadémia József Attila-díjas tagja. Legutóbbi kötete: *Fogott figurák* (válogatott és új novellák, 2015).

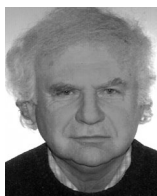
Oláh András (1959, Hajdúnánás) Bánkuti Miklós- és Ratkó József-díjas (2016) költő, drámaíró. A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végzett. Jelenleg Mátészalkán él, a Partium szerkesztője. Legutóbbi kötete: *április boldjai* (versek, 2017).

Oláh Mátyás László (1975, Budapest) festő- és szobrászművész. A Magyar Képzőművészeti Egyetemen végzett 2004-ben. Többek között NKA alkotói ösztöndíjban (2003, 2004), a Budapesti Őszi Fesztivál köztéri szoborpályázat díjában részesült. Legutóbbi kötete: *23 '56-os. '56-os arcképcsarnok* (Kiss Adéllal és Oláh Katalin Kingával közösen, művészeti album, 2017).

Orbán Viktor (1963, Székesfehérvár) jogász, politikus. Az 1988-ban alakult Független Demokraták Szövetségének alapító tagja. 1989. június 16-án a Hősök terén, Nagy Imre miniszterelnök és mártírjarsai ravalatánál elmondott beszédével – amelyben szabad választásokat és a szovjet csapatok kivonulását követelte – vált országosan és Európa-szerte ismert politikussá. 1990 óta országgyűlési képviselő, előbb a Fidesz frakcióvezetője, majd 1993-tól elnöke. 1998–2002 között, valamint 2010 óta Magyarország miniszterelnöke. Legutóbbi kötete: *Út a győzelemhez – minden hangszere* (előadások, beszédek, levelek, 2014).

Reisinger Attila (1947, Hegyeshalom) író, a hetvenes évek óta ír prózát. Könyvei történelmi-lélektani regények, valós eseményeket dolgoznak fel. Legutóbbi kötete: *A háború foglyai* (két kisregény, 2018).

Tüskés Gábor (1955, Pécs) irodalomtörténész. 1980-ban végzett az ELTÉ-n német nyelv és irodalom, történelem és néprajz szakon. 1991-től az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa. 2006-tól egyetemi tanár az Eszterházy Károly Főiskola Világirodalom Tanszékén. Legutóbbi kötete: *Hagyomány és kritika. Könyvek, könyvbírálatok a kora újkori európai irodalom és művelődés történetéhez* (2013).

Varga Viktor (1987, Budapest) szerkesztő, kritikus. 2011-től a PPKE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területe: a fantasztikus műfaj elmélete és magyarországi megjelenési formái. A Kortárs Online filmes rovatának vezetője volt.

Villányi László (1953, Győr) József Attila-, Zek Zoltán-, Kormos István-, Greve- és Radnóti-díjas költő. A Szombathelyi Főiskola népművelés–magyar szakán végzett 1979-ben. A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja. 1990 óta a Műhely folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Egyszer csak* (versek, 2016).

Völgyi Tóth Zsuzsa (1975, Budapest) szerkesztő, műsorvezető. Az ELTE francia–magyar szakán végzett. 2000-től – rövid ideig – a Hír TV, a mai napig pedig a Magyar Rádió (később MTVA) Művészeti, majd Kulturális Főszerkesztőségének munkatársa.

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatve vezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Örökség, mulandóság* (tárcák, esszék, kritikák, 2018).